

6/2009

ҚУТЛУҒ ҚАДАМЛАР

Ҳадемай янги йил кириб келади. Яна...

Яна-я? Ахир кеча, куни кеча эмасми янги йил кутганимиз? Ҳов боягина эмасми бир-биримизни кутлаганимиз?

Вақт бунча югурик, бунчалар тез чопяпти?

Ҳа, шитоб билан ўтаётир вақтимиз. Азиз умримиз...

Демак, тагин бир карра ортимизга ўгирилиб ортда қолаётган йил сарҳисобини қилиб қўйишимиз керак. Таомил шундай. Йўқса, ўтаётган кунлар, ой, йилларнинг қадри қайда қолади?

«Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили».

Тинимсиз қурилаётган иморат, бинолар, ободончилик ишлари. Ҳар бир манзил, ҳар бир қишлоқ, кент ва шаҳарларда. Бирини янги деб айтишга улгурмай иккинчиси кўз олдингизда қад ростлайди.

Пойтахтимизда қисқа вақт ичида тикланган «Маросимлар саройи»ни кўрдингизми? Дунёнинг манаман деган мамлакати ҳам бундай иншооти билан кўкрак кериб мақтанса арзийди. Шундай эмасми?

Куни кеча шу бинода Мустақил юртимиз Конституцияси қабул қилинганлигининг 17 йиллигига бағишланган тантанали маросим бўлди. Одатдагидай муҳтарам Президентимиз маъруза қилди.

«...бизнинг Ўзбекистонимиз, бизнинг жамиятимиз кечаги давлат, кечаги жамият эмас — таъбир жоиз бўлса, уларнинг ўртасида ер билан осмонча фарқ бор.

Энг муҳими, бугун одамларимизнинг дунёқарashi, онгу шуури ва тафаккури, ҳаётга ва меҳнатга муносабати, ён атрофда юз бераётган воқеаларга дахлдорлик туйғуси, ўз ватанидан гурур ва ифтихори, келажакка ишончи кундан-кунга тобора ошиб бораётганини кўрмаслик, сезмаслик, англамаслик мумкин эмас».

Дарвоқе, шундай. Муҳими, одамларнинг дунёқарashi ўзгармоқда. Ўзибўларчиликка чек қўйилляпти. Махсус дастур асосида янги ташкил этилган «Қишлоқ қурилиш банк»и томонидан қишлоқ жойларда қурилиш ишларини амалга ошириш учун 60 миллиард сўмлик маблағ сарфланган.

Келгуси йилда эса ана шу мақсадлар учун қўшимча равишда яна салкам 530 миллиард сўм маблағ йўналтириш кўзда тутилган бўлиб, бунинг 256 миллиард сўмдан зиёди давлат томонидан бериладиган маблағдир.

«Бу борадаги ишларимиз 2010 йилда янада кенг кўламда давом эттирилиб, — дейилади Президентимиз маърузасида, — мамлакатимизнинг 159 та, яъни барча

қишлоқ туманларида 7 минг 630 та янги уй-жой барпо этилади. Насиб этса, уларни келгуси йилнинг август-сентябр ойларида ўз эгаларига топширамыз, албатта».

Президентимиз «Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили» дастурини амалга ошириш учун турли манбалар ҳисобидан 2 триллион 612 миллиард сўмдан зиёд маблағ сарфлангани, кириб келаётган 2010 йилда бу мақсадларга сарфланадиган маблағлар ўтаётган йилга нисбатан кам бўлмаслигини таъкидлади.

Бу, чиндан ҳам кўп нарсдан, аниқроғи, қишлоқларимиз ободлиги ва фаровонлиги учун қилинадиган ишлар бир зум ҳам тўхтамаслигидан далолатдир.

Келаётган йил «Баркамол авлод йили» деб эълон қилинди.

Демак, ёшлар, таълим-тарбия, соғлиқни сақлаш, соғломлаштириш, ёш оилалар масаласига кўпроқ эътибор қаратилади. Келгуси йил давлат бюджетининг 50 фойиздан кўпроғи фақат таълим-тарбия ва соғлиқни сақлаш соҳаларига йўналтириладиган бўлди.

Шу сабабли қабул қилинажак «Баркамол авлод йили» дастурида ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзи тамойилларини қарор топтириш, уларни гиёҳвандлик, ахлоқсизлик, четдан кириб келаётган ҳар хил зарарли таъсирлардан, «оммавий маданият» ниқоби остидаги таҳдид ва хатарлардан асраш масалалари алоҳида ўрин олиши керак.

Биз яшаётган XXI аср — интеллектуал бойлик ҳукмронлик қиладиган аср. «Кимки бу ҳақиқатни ўз вақтида англаб етмаса, интеллектуал билим, интеллектуал бойликка интилиш ҳар қайси миллий ва давлат учун кундалик ҳаёт мазмунига айланмаса — бундай давлат жаҳон тараққиёти йўлидан четда қолиб кетиши муқаррар».

Ўтаётган йил сайловлар йили бўлаётгани билан ҳам аҳамиятлидир. Олий Мажлис қонунчилик палатаси ҳамда вилоят, шаҳар, туман ва маҳаллий кенгашларга муносиб номзодларни депутат қилиб сайлаш арафасида турибмиз. Биз ўз ишончимиз билан бирга ҳушёрлигимиз, билим савиямиз, фаоллигимизни ҳам намоён этишимиз зарур.

Хуллас, ўтаётган йил қутлуғ қадамлар йили бўлди. Остонамизда турган янги, 2010 йил ҳам қутлуғ ва самарали йил бўлажак, иншооллоҳ.

Журналхонларимизни Янги йил билан қутлаб, соғомон, маърифатли ва мудом ўқувчиларимиз бўлиб қолишларини тилаймиз.

Азиз САИД

Тургунлик болалари

Туркум

ДАРС

Бир пайтлар
 Хаёлнинг илоҳий шамолларидан
 Ранг олиб умрнинг қоғозларига
 Қушлар сайроғини чизмоқчи бўлган,
 Сўнг эса
 Ҳаётнинг бешафқат дастгоҳларида
 Кунларни рандалаб, тунларни
 қирқиб,
 Кафтлари қаварган, тирноғи синган
 Баҳайбат қўлларин солиб чўнтакка
 (Филофга солинган болтами дейсиз)
 Тарих муаллими кирар синфга.
 – Такрорлаймиз ўтган сабоқни,
 Қани сен, эй, ўрнингдан тургин.
 Сўроқ бераётган маҳбусдай бошлар
 «Р»ни айтолмайдиган Тургун:
 – Каптазм деган ейда
 Қойа тан тўйилган ҳай бола
 Ҳай куни оч қолай,
 Ишлай
 Саҳайдан то шомга қадай,
 Яъни экспахта бўлай.
 Бизда эса
 Ҳамма пионей,
 Пайтия йаҳнамо
 Қўзимизга йавиан бейай.
 Ўқиш учун пул тўлай
 Улай.
 Биз эса фақат
 Қизил яйим ой жамиятига,
 Сувдан қутқайувчилай жамиятига,
 Табиатни асйаш,
 Ёдгойликлайни асйаш,
 Китобсевайлай жамиятлайига,
 Яна
 Календайдаги қизил баййамлайга,
 Синфни йеомнт қилишга...

Юракдай ёрилар тоқат бўғзида,
 Муаллим қаламни олар пичоқдай
 Ва кесар рўйхатни ярим белидан:
 – Ўтир! Баҳонг уч, айтганинг тўғри.
 Муаллим тўрт қўя олмайди
 Чунки Тургун ўзининг ўғли.
 Жангдан сўнг берилган талафотларни
 Қўришчун келган саркарда мисол
 Муаллим бизларга ташлайди нигоҳ –
 Қайғу-ю хавотир, озгина савол.
 – Қандай тушунтирсам, фурсат бу
 уммон,
 Синфимиз кемадир, бизлар эшкакчи.
 Коммунизм деган сирли шаҳарга
 Боряпмиз, олдинда доно етакчи.
 Гарчи зафар бизда, ялов қўлдадир,
 Осмонда қуюн бор, олдинда гирдоб.
 Мустақил сузишнинг ҳадисин олинг,
 Ҳар ҳолда бу гапни айтмайди
 китоб.
 Сўнгра пичирлади кўз юмиб секин:
 – Ҳавасим келмайди сизларга лекин...

ДАРСДАН СЎНГ

Йўқлик тикиб берган китоб халталардан
 Остона ва айвонларга
 Замонлар тўкилар шалдираб.
 Сўнг ўқий бошлайди ўзбек тилини
 Рим гладиаторлари
 Қўзларда қиличу қалқонлар ялтираб.
 Пётр I эса Саҳройи Кабирда сарсон
 Урганар
 Сут эмизувчилар оиласини.
 Нур йиғиб қавариқ ойнага
 Рейхстагга ўт қўяр Чингизхон.
 Барча қонунларин фаромуш қилиб

Қўкан батрак билан ҳасратлашади
 Колхозга авзо бўлган Исаак Ньютон.

Биз эса
 Ҳаётнинг темир деворли
 Қуриовин ёриб чиққан партизанлардай
 Пайдо бўламиз
 Давомли давомсиз темир йўлларда.
 Бир қўлда
 Бўм-бўш китоб халталарга сиғмаган орзу.
 Бир қўлда
 Мухтожликнинг учи қайрилган симлари.
 Юракда дуқуллар сулҳ ҳамда ҳужум
 Қабоқда титрайди милтиқ ниллари.
 Гар рози бўлишса
 Тарвуз юклаймиз вагонларга,
 Картошка туширамиз вагонлардан,

Чиллакдай билаклар толиққунича,
Чиллакдай оёқлар толиққунича.

Мабодо вагонга йўлатмасалар,
Ҳазабга айланиб тарқаймиз
Халоскор шаҳримиз кўчаларига,
Ва ҳужум бошлаймиз қароқчилардай
Лиқ тўла картошка карвонларига.
Чанг-тунроқ ҳарсиллар биз билан,
Йўллар буралади ҳарна мадад деб.
Қайрилган симларни санчамиз аччиқ,
Бўлмаса қоламиз ҳаммамиз панд еб.

Ҳар бир машинадан битта картошка,
Тўлиб бораверар китоб халталар.
Йўқ, бу шўхлик эмас, ўйин эмас, бу
Муҳтожликнинг сўнгсиз жанги аталар.

Бир куни ҳадик оёғидан чалди Додонни,
Сакролмай шимидан илиниб қолди.
Шаҳар четигача мошин судраган
Дўстимиз қонидан кўчалар ёнди.

У биз берган биринчи қурбон
Эмасди тенгсизлик кўчаларида.
Ўзимиз сайд эдик, ўзимиз сайёд
Болаликнинг эртаксиз кечаларида.

Қабоқдай юмилгач Додоннинг қабри
Қасос симларини йўлларга тортдик.
Мошинлар карвонин тошибўрон қилиб
Йиғладик, бир бурда тасалли топдик.

Улар ёвузлашди, биз ҳам басма-бас,
Гулханлар ёндирдик тор кўчаларда.
Биз мудҳиш рақсни ўрганар эдик,
Ҳақсизлик қарс уриб, куйлар чаларди...

Дастгоҳини ёйиб ҳабаши мусаввир
Юдузлар суратин солган чоқ,
Уйларга қайтамыз ғолиб ё мағлуб,
Соядай эргашар мудраган чарчоқ.

Ота-онамиз-ла кутиб ўлтирар
Таҳдиду нўнуса эшик ёнида.
Тавба-тазарруга ўраниб қат-қат
Ухлаймиз тонггача илинж қорнида.

Биламиз, келтирдик уйда йўқ нарсани,
Биламиз, хурсанддир ота-онамиз,
Биламиз, эртага яна борамиз.

Додонни сўраяпсизми?

Бу унинг лақаби эди.
Йўқ эди лақабсиз боланинг ўзи ҳам,
Бирови «Маймун», бирови «Шалғам»,
Бирови «Антенна», бири эса «Туз»,
Энг даҳшатлиси меники эди —
«Коммунист»...

УЙ

Тонг отади,
Нон-чой,
Жан-жал,

Туш бўлади,
Нон-чой,
Жан-жал.
Кун ботади,
Ёв-ғон,
Жан-жал.

Агар ҳар бир оиланинг
Давлатники каби
Гимни бўлганда
Бу сўзлар
Гимни бўларди
Бизнинг оиланинг.
Тўққиз жоннинг
Қорни тўймасдан
Бўшаб қоладиган
Дастурхонимиз
Байроғимиз бўларди балким.

Янги йилга тўрт дақиқа қолганда
Тўхтаганидай соат миллари
Келгуси маошга тўрт кун қолганда
Тугарди дадамнинг пуллари.

Онамнинг бағрига ўт тушиб, фиғон
Ҳасрат зинасидан ўрлар фалакка:
— Эр бўлиб, ота бўлиб сизда ҳам ахир
Жой борми юракда бирор истакка.
Бошқалар қўлига тушган нарсани
Ташийди, дунёни ётибди ямлаб.
Қўлингиздан юз минглаб пул ўтса ҳамки
Олиб қўёлмайсиз бир сўмни ғамлаб.
Емайсиз, бермайсиз бошқаларга ҳам,
Дўсту огайнилар қочар шу учун.
Мол-дунё демайман, муҳтожлик ўлсин
Олдинда қиш ахир, болалар юпун.
Сўнг ўртага тушар
Ямоқ кийимлару ўн олти йиллик
Пошниси ейилган оёқ кийимлар,
Ва икки синглим ҳам кийиб тўздирган
Куйлакдан қирқилган пионер галстугим.

Кулади дадам:
— Қамалсам,
Сўнгра сен
Кўргани
Тугунни кўтариб борсанга-а...

Мен эса ўйлайман:
Онам
Тугунга нимани солса экана-а?..

Бечора онамнинг сўнги чораси —
Йиғи бошланар:
— Сизга ҳамма нарса ҳазил,
Ҳамма нарса кулги.
Тўйдим,
Ажрашмасак бўлмайди энди.

Яна кулади дадам:
— Ажрашсак,
меҳмон бўлиб келарсана-а
Бизларни сўраб?..

Онам эса
Ухлаб қолади йиғлаб.

Мен эса
Ҳар ойнанинг сўнгида
Тўрт кеча
Олишиб чиқаман
Ўзим билан ўзим:
«Дадам билан қоламанми, онам билан,
онам билан қоламанми, дадам билан».

Эрталаб
Мен ёлғон «эълон»ни эълон қиламан:
«Мақтабга боринглар,
мажлис бор бугун».
Ва яхши биламан у ерда
Ечилиб кетади ҳар қандай тугун.

Боришар,
Мажлис йўқ, ўзлари ҳайрон,
Муаллим ҳайрондир
Директор ҳайрон.
Сўнг раҳмат айтилар ота-онага
Ғамхўрлик учун-у
Тарбия учун,
Ва мени мақташар узундан-узун.

Ҳаммамиз йиққанда яна кечқурун,
Пулсизлик хаёлга келмайди сира.
Қўлда бурда нон,
Косада ёвғон,
Ширин орзуларга
Тўла дастурхон.
Дадам жилмаяди:
— Ҳали э-э онаси улгайса булар...
Онам жилмаяди:
— Ўғлимиз ё олим, ё раис бўлар...

Йўқ, улар билишмас, танаффусларда
Ечгандай ялмоғиз тилсимларини
Тенглама ечишлар жанг эканлигин.

Йўқ, улар билишмас, футбол ўйнашлар
Истагин ўлдириб, бўғиб юракда
Достон ёдлашларим жанг эканлигин.

Йўқ, улар билишмас, совуқ сув билан
Тонггача юз ювиб такрор ва такрор
Китоб ўқишларим жанг эканлигин.

Йўқ, улар билишмас, буларнинг бари
Ҳар ойнанинг пулсиз тўрт кунидан
Биттасин сал хуррам ўтказмоқ учун
Дунёда энг оғир жанг эканлигин.

“КОММУНИСТ”

Маънос бахтиёрлик чалди қарсақлар,
Пахта мавсумига бир даста олқиш.
Чўтир юзларида исмлар куйлаб
Парта кутар бўлди, кутади ўқиш.

— Она Ватан кутмоқда, — деди муаллим,
Сизлардан беминнат мадад қўлларин.
Хотирга олинглар тенгдошларингиз
Зар билан битилган мардлик йўлларин.

Эсладик
Ватан учун деб
Жонини жабборга
Сотган Олегни.
Эсладик
Ватан учун деб
Отасин душманга
Сотган Павликни.

Биласиз,
Пулсирот доридан ўтиш осонроқ
Намчил эгатларда этак судрашдан.
Ҳар қандай Ватаннинг ботинкалари
Йиртилар кечгача «ўрдак» юришдан.

Оёқ яланг бўлиб ҳаммамиз
Кафандай этакка чулганган маҳал,
Шудринг ялаб бармоқларимиз
Пахтага жунжикиб узалган маҳал,
Уфқдан гувилаб чиқди темирқуш
Қумушранг қорнида ёзувлар зарҳал —
СССР, рақамлар
Ва яна
Беш тилги юлдуз —

Ватанамиз
Бошимизни силагудай
Бўлиб пастлади
Ва бутун дунёни дафъатан
Гўдакнинг кўзини оналар соққан
Кўкракнинг сутидай
Туман қоплади.
Туман
Пардасини йиртиб муаллим
Бақирди:

— Осмонга қарашини қилманглар ҳавас,
Эгилинг,
Бир лаҳза
Олманглар нафас.

Эгилдик бошимиз ерга теккунча,
Теравердик.
Эгилдик бошимиз ерга теккунча,
Теравердик.
Тупроққа юз ювиб, лой билан артиб
Оч қолсақ тердик биз, сувсасақ тердик.
Билардик,
Жанггоҳда одатдир эгилиб юриш.

Лекин билмас эдик
Йилларнинг бақрайган кўзи остида
Эгилиб-букилиб
Умуртқасиз одам
Эгилиб-букилиб ўсётганлигин.

(Ва бу ҳам чархпалак айланиб бир кун
Карлми, Энгелсми деган авлодга
«Одамнинг маймунга айланишида
Меҳнатнинг роли» деган иш учун
Ажойиб бир мавзу бўлиши мумкин).

Яна билмас эдик
Энг пишиқ ботинкаларни
Бизларнинг Ватан
Фақат маҳбусларга атаб тикишин.

Бизлардан билмасди бирорта одам
Эртага келгуси авлод эмас, йўқ,
Кўзлари ўлигу, томоғи зулук,
Мияси йирингу, суяги ковак.
Меҳнаткаш қўл кучи бўлиб қолишин.

Ва яна билмасдик, тенгдошларимиз
Қайдадир оққушдай либослар кийиб
Конькида рақс тушиб куйлаётганин;
Мўйқалам қўлида, оппоқ матога
Хаёллар суратин солаётганин;
Ёруғ хоналарда пианинода
Моцартнинг куйларин чалаётганин;
Шу осмон остида бизнинг ҳам
Ғўзалар ичида бор эканамиз
Хаёлларига ҳам келмаётганин
Билмасдик
Ва яна билмасдик...

Сўнг ишбоши келдию муртин тоблади:
— Уч тийиндан тўлайман ҳар килосига,
(Кўкйўтал кўксига юлдуз порлади)
Қайтариб ташлайман ҳўлу хасига...
(Мен яна эсладим дадамнинг бугун
Қирқ уч тийин пули қолганлигини.

Ўттиз кило териб, тўқсон тийин элтсам
Қўраман онамнинг шодмонлигини).

Ўйимни
Тишимда маҳкам тишладим,
Умидим тош қилдим
Бўйнимга боғлаб
Дилимнинг тубига ташладим.

Зах ўтиб кўқарган товонми —
Билмайман,
Заҳру чанг қўшилган ҳавоми —
Билмайман, билмайман,
Мен пахта тергайман.
Қўёшми нафаси оловли —
Билмайман,
Осмонми булутлар ялови —
Билмайман, билмайман,
Мен пахта тергайман.
Ловуллаган кўзимми, билмайман,
Лўққиллаган қўлимми, билмайман,
Гувиллаган тилимми,
Билмайман,
Билмайман,
Мен пахта тергайман.

— Юр, чўмилишига борамиз,—
Деди Эркин.
— Йўқ, — дедим.
— Юр, — деди эрким.
Йўқ деган ўқ билан
Уни ўлдирдим.
Болалар кулдилар,
Жўралар кулдилар:
— Коммунист!

Сўнгра тушиликка чиқдилар,
Очлик ҳамда болалик
Ичимдан қичқирдилар —
Рўпарада мана боғ
Симтўр билан ўралган.
Меваси кетар эрта
Сибиргами, Уралга.
Бундай пайтда ҳеч қачон
Орқада қолмагансан.
Ахир сен ҳам уйингдан
Нон олиб келмагансан.
Залдори еб қайтамыз
Кутиб туради терим.
— Йўқ, — дедим.
— Юр, — деди яна эрким.
— Йўқ, — дедим.
— Юр, — деди яна Эркин.
— Йўқ, — дедим.
Кулди яна болалар,
Кулди яна жўралар:
— Коммунист!..

Ийбоши қарсиллатар тарозининг тошини,
Менга келади навбат, ҳисобини айтади,
Овози қалтирайди, чимиради қошини:
— Ҳаттиз кило терибсан, беш килоси
қайтади.

(Мен эса ҳисоблайман —
Етмиш беш тийин бўларкан,
Қўшасак уйдагини ҳам...)
Ийбоши эълон қилар:
— Терибсизлар жуда кам.
Этак бердик сизларга
Бир сўму ўн тийинлик.
Ҳеч ким тўлай олмади
Бизлар жуда куйиндик.
Бугун майли кечирдим,
“Тепна”га гап тўқийман.
Давлатдан қарз бўлганлар
Рўйхатини ўқийман —
Фалончиев шунчадир,
Фалончиев мунчадир...

Қуёш ҳам ботаётир
Тугаб борар нур ўйин.
Шафақ қўлида коса
Томчилар қонли қуюн.
Гўё қатл кундай
Бунчалар кутмоқ қийин.
Менга ҳам келди навбат
— Ҳаттиз беш тийин.
(Дадам тўласа қолар
Чўнтагида саккиз тийин)
Қаҳ-қаҳ урди болалар,
Қаҳ-қаҳ урди жўралар:
— Қа-лай-сан!..
Ком-му-нист!..

ЯНА ДАРЗ

Бир пайтлар
Дарахтнинг ўсмаранг япроқларида
Шабнам-ла уйғониб
Тонг даргоҳига
Парвоз этмоқ учун нурга айланиб,
Дафтар - дафтар ғазаллар битган,
Сўнг эса
Ҳаёт бозорининг расталарида
Ҳар тонгда нон сотиб,
Бола етаклаб,
Кўзида мунг қора чайласин тиккан
Она тили муаллимаси
Синф дафтарининг
Қатига яширди
Хамир қотиб қолган тирноқларини:
— Бугун сўз яшани ўрганамиз
Сўзларни бузиб.
Масалан

ТЕНГЛИКнинг
«Т» ҳарфини
Халқларнинг ўртасига қўйиб
Унга Исони хочга михлагандай
Имонни михласак
ЕНГЛИК ҳосил бўлар.
Энди
Бу енгликни кийиб олиб
Хоҳлаган тандирга
Қўл суқса бўлар.
Масалан, ушбу сўз —
МЕҲР.

«Р»ни Турғун яхши айтолмас,
Шуни ҳам ҳисобга оламиз,
Ва унинг ўрнига
«нат»ни қўямиз.
Шундай қилиб
МЕҲ-НАТ.
Меҳнат ўлдирди ғамни, қайғуни,
Қандай яхши.
Меҳнат ўлдирди армонни, ҳавасни,
Қандай яхши.
Меҳнат ўлдирди гурурни, эркини —
Қандай яхши.
Қандай осон яшаш,
Қандай бахтиёр бу ҳаёт.
Сенга шон-шарафлар
Эй, тинимсиз меҳнат!

Овози бўғилиб,
Титраб лаблари
Йиғлаб юборар муаллима.
— Мана, сизлар
Менга ҳайрон қараяпсизлар.
Энди шу сўзни ҳам олайлик —
ҚАРАМОҚ.

Тасвур қилинлар
Ҳарфларни ютмоқда очкўз бир
махлуқ.
«Ҳап» этар
«а-а-а»... қисирлаб синади
Тишлар орасида
Фигоннинг ҳарфи,
Қолади —
ҚАРМОҚ.
Яна «ҳап»
Томоқни йиртиб ўтади «р-р-р-...»
Қолди —
ҚАМОҚ.
«Ҳап» этар, ютилади «қам»,
Энди ҳаммамиз
Ҳамма ёқ
... ОҚ, ... ОҚ, ... ОҚ.
Ростми, бу ёлғонми
Барибир.

Ер қаттиқ,
Осмон йироқ.

Ғўлдираб интиҳо куйини
Чалади дарз кетган қўнғироқ.
Тугади.
Нуқталар.
Бу эса
Варракка аталган энг сўнги вароқ.

— Йўқ,— дейди муаллима,—
Қўнғироқ тугашмас, бошланиш,
Чорлов бу, уйқудан уйғониш,
Чиқиш учун бургутдай темир қафасдан
Энг сўнги кунгача сарфланиш.

1987 йил

Нормурод НОРҚОБИЛОВ

ТОҒДАГИ ЁЛҒИЗ ОДАМ

Қисса

Қишлоқ кайвониларидан бири Ҳамидқул оқсоқол андак идаоли, андак зардали оҳангда рақиби — яккақайроғочлик Асилбекнинг номини тилга олмагунча Омонали тайинли бирор гап айтмади, тагидаги пўстак жунини бармоқлари билан тараб, тортқилаб ҳардамхаёл бир алфозда миқ этмай ўтираверди. Негаки, унинг назарида, оқсоқолнинг дийдиёси эътибор беришга арзимасди. Сурувига йилда бир йиртқич ораласа оралабди-да, энди шунга шунча ота гўри қозихонами.

У тўрда қўр тўкканича, тинмай чакак ураётган оқсоқолнинг қаватидаги икки чолга ҳамда

пойгакроқда чой қуйиб ўтирган ўғай укаси Бердиқулга манглайи остидан бирин-сирин кўз ташларкан, уларнинг юзига соя солиб турган маҳзунликдан гаши келди. Одам боласининг феъли жуда қизиқ-да, деб ўйлади пўстак жунини тортқилашда давом этиб, ўзи-ку осмондагини отиб, сувдагини тутиб, ердагини қоқиб ейди-ю, лекин адашган бирон-бир жондор бехос қўтони ёнидан ўтиб қолар бўлса, дарров додлаб, оламини бузади. Бу камдек, қўлига яроқ тутади, яроқ тутишга чоғи етмаса, югургилаб олдинга келади. Яхшиямки, жониворларнинг бахтига тоғ-тошу ўру қир бор, акс

ҳолда одамзоднинг бу қадар қирриқлигидан ёввойи жонзотларнинг бирортаси ҳам омон қолмасди, қирилиб-сирилиб кетарди бари. Бироқ бу ўйларини у тилига чиқармайди, бундан бирор наф йўқлигини аллақачон фаҳмлаб етган. Ва шунинг учун ҳам сукутни ўзига эш тутиб, чурқ этмасликка уринади.

У талқон ютгани сайин эса Ҳамидқул оқсоқолнинг фигурани кўкка ўрлайди.

– Агар сурувга қоплон эмас, бирорта жондор оралаганидами, мана шу оппоқ соқолим ҳаққи-хурмати, гинг демасдим, – дейди у мошгуруч соқолини намойишқорона тутамлаб. – Келган балоқазо шунга урсин деб қўя қолардим. Аммо қорли товдан берман энмайидиган қоплони нимаси?! Бу олачиפור махлуқ қачондан бери бу томонларга ўрлайдиган бўлиб қолди? Ундан бизни ҳимоя қила оладиган биронта мард борми ўзи бу қишлоқда! Эсласам, ҳалиям этим титрайди, тошлар орасидан илондай сирғалиб чиқди-ю, кўз олдимда семиз бир кўзимни ўмариб кетди! Мендай бир гўрсухтани кўлидан нимаям келарди, дод деганча қолавердим!

Қишлоқ яқинидаги сурувга бўри эмас, одатда, бу томонларга сира доримайдиган қор қоплонининг ҳужум қилиши ҳеч хаёлга келмайдиган ҳол эди. Бундан ҳамма жиддий ташвишда эди. Айниқса, Ҳамидқул оқсоқол, гўё қоплон эрта-индин бутун сурувини еб-ютиб қўядигандек, ўтиргани жой тополмай қолганди.

Бироқ у келганидан бери қанча оҳ-воҳ қилмасин, қаршисида мум тишлаб ўтирган йигитнинг бирор мўйи қилт этмасди. Ана, кесак янглиғ ўтирибди, танаси бошқа дард билмас қабилида, остидаги пўстак жунини тараб, тортқилаб. Бундан оқсоқолнинг ёмон жини қуришади. Омоналини бошлаб тўзитиб, чангитиб сўкиб ташлагиси келади.

У худди сўкишга баҳона қидиргандай, бир зумга тин олади. Йигитга бошдан-оёқ синчков назар ташлайди. Шунда Омоналининг қиёфасида олис ўтмишда қолиб кетган бир сиймо – Сарагулнинг ўктам рухсорини кўргандай бўлади. Қошидаги йигит кўринишда отаси Саркор лочинга торган эса-да, лекин нимаси биландир энаси Сарагулга ҳам ўхшаб кетарди. У йигитга янада синчковлик билан разм солади. Ҳа, унинг қимтилган лаблари, хиёл чимирилган қошлари ва яна нимасидир, қўйиб қўйгандай энасиники эди. Бу ўхшашликни дабдурустдан пайқаб қолган оқсоқолнинг ичи дириллаб, кўксида неча йиллардан буён димланиб, моғорланиб ётган кўҳна аламлари туйқусдан қайта бош кўтарганини сезади. Бу етмагандек, танида ўша таниш азобли оғриқни бот ҳис этиб, худди юмшоқ жойидан нимадир чаққандай, ўтирган жойида бежобе тебраниб қўяди.

Ўшанда ўта назик жойидан тепки еб, қалин арчалар орасида кучала еган итдай гингшиб ётаркан, энди ўлсам керак, деган ўйга борганди. Йўқ, кун итмаган эканми, ўлмади. Лекин ўлгандан баттгар бўлиб, неча йилдирки Сарагулнинг юзига тик қараёлмай, ундан нари қочиб юрди. Сарагулнинг қазоси етганида эса, ўзида йўқ қувонди. Аммо Сарагул тоғда юз берган воқеани арчалар орасига

мангуга кўмгандай, у ҳам қувончини ичига яширди. У минг ёмон кўрса-да, ҳозиргача барибир марҳумага тан бериб келади. Тўғри-да, агар унинг ўрнида бошқа бир аёл бўлганида борми, бу ҳодисани оқизмай-томизмай эрига айтарди, ҳешига айтарди, эл-улусга шармандаю шармисор қиларди. Сарагул эса, шайтон измига бўйсуниб, ҳирсига эрк берган кап-катта эркакни ёлғиз ўзи осонгина тинчитгани етмагандек, бу ҳақда бировга чурқ этмади, аёллигига бориб қарганмади, бор-йўғи, кета туриб, арча тагида етти букилиб, «знам» лаб ётган эркакка шундай бир қараш қилганки, оқсоқол ўзининг нечоғли тубан, нечоғли жирканч кимсалигини унинг шу биргина қарашиданоқ англаб етгандай бўлган.

У ҳали-ҳанузгача бир нарсани тўла идрок этолмайди: қизиқ, Сарагул шунчалар кучлимиди, ё яратган Эгам ожизанинг бадном бўлишини истамагани боис, аёлга бир лаҳзалик куч-қудрат ато этдимикан? Агар Худо чинданам Сарагулни сийлаган бўлса, нечун унда унинг ўзини шайтон измидан халос этмади? Ё иймон-эътиқоди нечоғлик тўқислигини шу йўл билан синаб кўрмоқни истадимикан? Ё иймони азалдан кемтиклигини билиб, жазо тариқасида, овлоқ ерда Сарагулга рўпарў қилдимикан? Ё ўша кезлари дасти узунлигидан ҳаволаниб, унча-бунча одамни менсимай, босар-тусарини билмай қолгани сабабли, худди эркак зоти қуриб қолгандай, қандайдир бир оғизанинг олдида тили қисик, боши эгик ҳолда юришини хоҳладимикан?

Яхшиямки, қазоси етиб, Сарагул бу ёлғон дунёни барвақтироқ тарк эта қолди. Акс ҳолда юрарди, умри охиригача рангги чиқмай.

Агар қоплон балоси бўлмаганида, оқсоқол бу даргоҳга ўлақолса бош уриб келмасди. Сарагул воқеаси туфайли бу хонадон аҳлини унчалик хушламасди. Боз устига, Омонали ройиш йигитлардан эмас, унинг замзамасини кўтарадиган. Чарсликда ҳаттоки отаси Саркор лочиндан ҳам ўтиб тушади. Шунинг учун оқсоқол, одатдаги, катта-зангликдан тийилиб, ёниши қийин бўлган ҳўл ўгиндек обдон писиллади, писирлади, чисирлади ва йигитдан садо чиқавермагач, охири зардаси қайнаб, айтган гапи шу бўлди:

– Агар эвини қилолмасанг, узрингни айт. Бориб, Асилбекка ялинамиз. Отаси Бўстон раҳматли қадрдонимиз эди, илтимос қилсак, у йўқ демайди.

Бу гапдан Омонали, чаён чаққандай, бир сапчиб тушди. Бармоқлари беихтиёр тугун тортиб, чангали жунга тўлди. У чангалини тўлдирган жунни юлиб, юлқилаб дуч келган томонга, аниқроғи, оқсоқолнинг башарасига отмоқ истади. Тортди, тортқилади, бироқ пўстак жуни юлинмади. Бу пўстак тоғу тошларда беармон кезинган ва ўтган йили томдека новвос билан сузишиб қолиб, аҳмоқона бир тарзда ўлим топган қора таканики эди. Териси пишиқ, жуни бўлиқ ва қалин эди.

Омонали оқсоқолнинг тинчини бузган қоплон – Оқманглайни Қуйидарада мана шу қора такага ҳужум қилганида илк бора кўрганди. Қай бир жангда орттирганми ё бирор овчи отган ўқ ялаб кетганми, унинг манглайида кўндаланг тушган бир

энлик оқиш тукли тиртиги бор эди. Ўша тиртиги туфайли бу лақабни унга Омонали берганди. Оқсоқол ҳам унинг манглайдаги ўша белгини яхши эслаб қолганди.

Ўшанда қоплон такани ололмаган. Эпчилликда унча-бунча ёввойи жониворни бир чўқишда қочирадиган қора така ўзини сертиканақ буталар орасига уриб, унинг ҳамласидан осонгина қутулиб кетган. Бу воқеага фавкулудда гувоҳ бўлган Омонали йиртқичга нисбатан адоват сезмаган, йўлига бўлса-да, бақир-чақир қилмаган, таканинг чаққонлигига тасанно айтиш билан чекланган, холос. Шундан кейин у қоплонни Қуйидарада бошқа учратмаган.

Мана, бу йил у яна пайдо бўлибди.

Омонали ўзининг газабнок боқишидан саросимага тушиб қолган Ҳамидқул оқсоқолга ортиқча бир сўз демади, меҳмон ҳурмати, бир амаллаб ўзини босди.

Андиша қилди.

Аксарият ҳамқишлоқлари қатори хасисликнинг этагидан маҳкам тутган ва бир тийин устидан ўмбалоқ ошадиган бу хил кимсалардан у кўпда хафа бўлавермасди. Бироқ бундай одамларнинг ёмон бир одати бор, агар иши тушар бўлса, иблисга бориб ялинишдан ҳам тойишмайди. Омонали яхши биладики, оқсоқол арз билан борса, Асилбекнинг куни туғади, эл талаб қилаяпти, дея ўзида йўқ ошқинлайди. Торбегиларнинг кўзини шамғалат қилиб, тоғдаги кўринган қорага кун бермай кўяди кейин. Уни бу томонларга ўрлатгандан кўра, ўша йиртқични ўзи тинчитгани минг марта маъқул.

У шу хаёлда оқсоқолга ризолик билдиради.

— Бу теварак-атрофда кўлидан иш келадигани фақат шу икковингда, — дейди бу орада сал ўзига қелиб олган Ҳамидқул оқсоқол ялтоқланиб. — Йигитнинг аслиям, зўриям силар!

Омонали яна бир тағдор қараш билан унинг унини ўчиргач, негадир тўрдаги милтиги томонга кўз қирини ташлаб қўйди. Унда Асилбекка аталган иккита чўчка ўқ бор эди. Наҳотки энди бу ўқлар ганими бу ёқда қолиб, Оқманглайга насиб этса. Ўзига қолса-ку, ҳар иккисини ҳам аллақачон Асилбекнинг кўксига жойларди-да, кейин ўша борадиган жойга ўзи борарди.

У қасос илинжида ҳар сафар қўлига қурол тутганида, нақ қаршисида Гуласалнинг ўйчан ва жиддий сиймоси намоён бўлади. Қиз ҳар сафар норози қош чимирганча, тек, дейди, бу ишни асло қила кўрманг, дейди.

Гуласал тушларида ҳам уни тинч қўймайди: «Агар мени чиндан суяр бўлсангиз, қасос олишни хаёлингизга келтира кўрманг! — дейди ўша жиддий қиёфада. — Рухим ҳаловат топишини истасангиз, бу ўйдан тезроқ қайтинг! У менга бармоғи учини ҳам тегизгани йўқ!..» Омонали саркашлик қилмайди, тортишмайди, бош эгиб, хўп, дейди. Шу сўзни айтиши билан қулбаси майин ёғдуга тўлганини ҳис этади, дераза пардаларини тебратаётган енгил ва ёқимли эпкинни сезади. Рухини эркалаётган бу ёғду остонада энди кулимсираб турган Гуласалнинг гулгун чеҳрасидан балқийганини фаҳмлагач эса, тириклигида айтмаган, аниқроғи, айтолмаган кўнгил

розлари ҳеч бир қийинчиликсиз, тилида осонгина эврила бошлайди.

— Сени соғиндим, соғиниб ўлаяпман сени, Гуласал!

Гуласал индамайди, кулимсираганча тураверади.

— Суйишимни ўшандаёқ айтмаганимдан энди жуда-жуда афсусдаман, гулим! — дейди Омонали овози қалтираб. — Буни қараки, айтиш ҳеч қийин эмас экан! Нега вақтида кўнглимда борини айта қолмадим-а!

— Айтмасангиз-да, қарашларингиздан билардим!

— Йўқ, айтмаганимдан барибир армондаман!

— Армонга ўрин йўқ, мен ҳаммасидан бохабарман!

— Ростданми?!

— Чин сўзим!

— Сени жуда соғинаман-да, гулим!

— Соғинишингизни билиб, келдим-да!

— Энди кетмайсанми, жоним!

— Кетмасликнинг ҳеч иложи йўқ-да, азизим!

Бу гапдан Омоналининг бағри ўпирилиб тушгандай бўлади. У қизга интилиб дейди:

— Йў-ўқ, мен уни барибир ўлдираман!

— Яна ўжарлик қилаяписиз! — Қиз нимтабассумла уни ўзига яқинлаштирамасликка уринади.

— Чидаёлмаяпман-да! — Йигит ҳамишагидек қизга бақамти боролмай, берида тўхтади.

— Сиз бардошли бўлинг...

Эшикдан кириб келган маҳбубаси ҳар сафаргидек қизғиш дераза пардаси қатида аста кўздан ғойиб бўлади.

Омонали уйғониб кетиб, ҳамиша ўзини қопқоронғи хонада кўради. Кучоғига тушиб қолган болишнинг намлигидан тушида роса йиғлаганини сезади. Ортиқ чўзилиб ётишни истамай, аста ташқарилайди. Ичи ва таши баравар ёнишига тоқат қилолмай, челақдаги муздек сувни бошидан қўяди. Муздек совуқ сув жисмидаги оташнигина пасайтиради, юрагидаги олов ва соғинч эса қолаверади. Шундан сўнг бошдан-оёқ шалаббо бўлган ҳолида миҳда осиглиқ турган милтиқ ёнига келади. Ундаги ўқларни суғуриб олмоқчи бўлади. Бироқ бу ишидан сўнг, руҳи тинчланган Гуласал қайтиб тушига кирмаслигидан чўчиб, яна ниятидан қайтади.

Йигитнинг ҳар туни мана шу тарзда абгор кечади.

Ўзини юртнинг гапи ўтар, олди кайвониси деб биладиган Ҳамидқул оқсоқолнинг эса йигитнинг бу хилдаги изтироблари билан мутлақо иши йўқ, уни Оқманглайнинг чанғалида жон берган жонлиғию агар тезда бунинг олди олинмаса, кўзи этига мазахўрак бўлган йиртқичнинг яна қайтиб келиши эҳтимоли борлигидан ўзгаси қайғуртирмайди. Унинг бор гапдан бохабар бўла туриб, Асилбекнинг номини тилга олишга журъат этишининг боиси шундан эди.

Омонали ўзининг ризолигини олганидан суюнишиб, ўзаро гуруннга тушиб кетган чолларнинг тезроқ даф бўлишини истайди. Аниқроғи, уларнинг насихат қилиб қолишларидан чўчийди. Нега деганда,

насиҳатга баҳона таппа-тайёр эди-да. Ахир чимилдиқ кўрмай туриб қайси йигит ўз бошига ватан тикади. Бу камдек, ўғай энаси сигдирмаганидан, Омонали уйини бўлак қипти, деганга ўхшаш гап-сўзлар ҳам аллақачон қишлоқда теша тегмаган мавзуга айланган. Бу эса, табиий равишда, чолларнинг насиҳат қилмоғига ундайди. Шунинг учун у узр сўраган оҳангда деди:

– Мен эртагаёқ унинг изидан тушаман. Бугун эса куч-пуч йигиб дегандай... озроқ дам олишим зарур.

Оқсоқоллар кўзголишти.

Омонали уларни дарвозагача узатиб бормай, укаси измига топширди-да, ўзи тоғларга хаёлчан термулганча, ҳовли юзида туриб қолди. Сўнг кўра четида боғлиқ турган овчи ити – Бўйноқ томон юрди. Унинг ягринига шапатилаб, пича эркалаган бўлди ва шу аснода кўзи супуриқсиз-сидирақсиз кўра ичкарисига тушиб, таъби баттар хиралашди. Яқинда отаси томонидан ажратиб берилган сурув Омонали учун изи-кети йўқ бир дунё ташвишни юзага келтирганди. Молга қарамай деса, бўлмайди, қарашга эса унда на иштиёқ, на ҳафсала бор эди. Кўли ишга бормай турган шундай бир паллада, бу ёқдан Оқманглай муаммоси чиқиб турганини қаранг.

У деворга суяб қўйилган куракни қўлига олиб, азбаройи ўлганининг кунидангина кўрани тозалашга киришади.

* * *

Саркор лочин фаросатли одам эди. Кўрдик, тўнғич ўғли қоядан йиқилиб ўлган шаҳарлик олима қизнинг фожеасига чидаёлмай, куйиб-ёнмоқда. Агар вақтида олди олинмаса, қоядай йигитдан бир сиқимгина кул қолиши мумкин. Ҳозир унга на ачиқ сўз таъсир қилади, на панду насиҳат. Йигитни фақат бирор ишга андармонлик, яъни меҳнатгина қутқара олиши мумкин. Шунинг учун ота уни меҳнатга боғлашга қарор қилди. Ўз кўрасидаги жонлиқнинг тенг ярмини ва ҳатто кўпроғини ўглининг кўрасига ҳайдаб қамади.

У бир йилча бурун Омоналини уйлантириш ниятида ҳовлиси биқинидаги сайхонликка янги иморат тушириб, кўра эгиртирганди. Бу уруғнинг манглайига кеч уйланиш ёзилгани боис, шу пайтгача ўглини уйланишга кўпам қистамаган, ўзидан бирор садо чиқишини кутган. Кейинроқ ўглининг кўнгли тоғу тошларда чечаклару ўсимликларни ўрганадиган, кўникмаган кўзга жуда галати кўринувчи кенг соябонли шляпа бошидан тушмайдиган чарос кўзли, қорамағиз юзли олима қизга мойиллигини сезгач эса, ҳайратдан ёқа тутган. Бу нимаси, қишлоқ тўла ой юзли, лўмбиллаган-лўмбиллаган қизлар бўлса-ю, у кимга кўнгил қўйиб юрибди. Тавба, йўқ ердаги ишларга рўжу қўйган бу қора чигиртканинг нимаси ёқди экан унга? Лекин шундаям ота, не гап ўзи, деб сўрамади, унинг ўзи бирор нима дейишини кутди. Бироқ ўлидан бир сас чиққанча бўлмай, қизнинг қоядан учиб ўлганини эшитди. Шундан сўнг ўғли бир муддат шаҳарга йўқ бўлиб кетди-да, қайтиши билан ҳеч гапдан ҳеч гап йўқ, уйини бўлак қилиб олди.

Ўша куни ота қўй-қўзиларни кўрага қамаб, дағал тахталардан ишланган эшикни зичлаб ёпаркан, ҳовли ўртасида юзи гамдан қорайиб ўтирган ўғлига айтган бирдан-бир гапи шу бўлди:

– Молларга қараш керак, улим...

Шу пайтгача моллар умум эди. Дабдурустан чорванинг иккига бўлиниши кутилмаган ҳол эди. Омонали унинг ниятини дарров фаҳмлади, ота уни меҳнатга боғламоқчи, андармон қилмоқчи. Ота, одатда, нимагадир қарор қилдими, тамом – унга монелик қилиш, қарши гап айтиш бефойда. Бироқ бу ишга Омонали қанчалик лоқайд қараса, ўғай укаси Бердикул ичидан шунчалик зил кетди. Ярим кўра молнинг ҳе йўқ-бе йўқ ўғай акаси тасарруфига ўтиб кетганидан юраги тарс икки ёрилай деди. Бироқ бу ҳақда уй хўжасига ботиниб бир сўз айтолмади. Бор дардини ўчоқбошида бамисли илондай тўлғониб ўтирган энаси Эркинойга бориб тўкишдан ўзга чора топмади. Шусиз ҳам аламдан ўт тушган нам хашақдай тутаб, тутақиб турган аёл баттар ўртанди, барига ўғли айбдордай, қўлидаги темир косов билан Бердикулнинг қоқ елкасига бир туширди-да, сўнг ер мушлаб, вишиллаганча, кўшни ҳовлида юрган эри ва ўғай ўглини қаргаб қўяверди.

Эркиной деганлари ақли калта, тили узун аёллар тоифасидан эди. Шу феъли сабабли эрининг қамчисини тез-тез татиб турарди.

Қамчи олдида ҳамиша ўзини мусичадай беозор тутарди. Аммо бу «мусича»нинг тили айри эди, ҳар қулай фурсатдан фойдаланиб, заҳар солмоққа ҳозир турарди.

Саркор лочин бу аёлга гамдан карахт бўлиб юрган пайтида уйланганди. Уни Сарагулдай ажойиб ёстиқдош бўлади деб умид қилганди. Йўқ, бу дунёда Сарагулга ўхшашлар кам, ақли ноқис калтабинлар эса жуда сероб экан. Бунақалар йўқ ердан нам олиб, жигарлар ўртасига нифоқ солмоққа ўта уста бўларкан. Энг ночор жиҳати, бунақалар ўз қилмишларининг гуноҳ эканлигини англаб етмоққа ноқодир ва феъли торлик уларга мерос экан.

Саркор лочин одамзод феълидаги бу қусурларни англаб етгунча бўлмай, Эркиной эргашма ўғли Бердикулдан сўнг ҳаш-паш дегунча бир этак фарзанд туғиб берди. Саркор лочин феъл-атвори энаси Сарагулга тортинқирагани учунми, ё бошқа сабабданми Омоналини бошқа фарзандларига нисбатан айричароқ суярди. Лекин бунга ҳеч қачон ошкор этмасди. Бор-йўқ амали, озми-кўпми унинг раъйига қарарди, холос. Саркор лочиннинг ўрнида бошқа бир ота бўлганидами, эл нима дейди, дея ўглининг бу қилиғига, яъни рўзгорини бўлак қилишига тиш-тирноғи билан қарши чиқарди. Саркор лочин, табиатан фаросатли одам эмасми, дарров фаҳмладики, ўғли танҳолик истаяпти. Бундайлар гамини пинҳон тутати, ўзи куйиб, ўзи ёниб, охири бир амаллаб қаддини тиклаб олади. Сарагул бу ёруғ оламини тарк этганида, Саркор лочиннинг ўзи ҳам киши кўзига гўё тош бўлган, ёлғиз қолганида эса, манглайини қаттиқ деворга тираб, мумдай эриб йиғлаган.

Ўғли ота ҳовлини тарк этган куннинг эртаси Саркор лочин аста унинг кулбасига мўралаган.

Қарасаки, кенг хонада рангги уникқан эски шолча-ю икки болиш ҳамда нимдош кўрпа-кўрпачадан бўлак ҳеч вақо йўқ. Бу ҳолдан отанинг юраги титраб кетади ва ўша куни аёли ва қизларини дўқлаб, кулбани келинчакнинг уйидек ясаптириб қўяди. Бироқ бундан Омонали заррача қувонмади, қайтамга баттар эзилди. Негаки, безалган уй келинсиз, келинликка ягона номзод Гуласал эса бу тириклик дунёсини тарк этиб бўлган. Шундай экан, бу ортиқча ҳашам нимага керак, йўқ бошга дўппи танлашдек бир гапда буям. Аммо ақл-хуши қатори тили ҳам карахт эмасми, бу ҳақда бир сўз демайди. Ўзидан мақтов кутиб, остонада қатор турган сингилларини кўради-ю, лекин уларни акаларча алқаб қўйиш лозимлигини идрок этолмайди. Хуллас, бу қилиғининг сабабини ота сўрамади, ўғил эса ўзидан билиб бирон англаши беради. Зеро, у бировга изоҳ берадиган аҳволда эмасди.

Омонали қизни сўнгги йўлга узатиб, шаҳардан қайтиши ҳамон Асилбекни қидириб, тўғри унинг тўқайзор орасига биқинган пастқам кулбасига уриб борди. Бир сўз демай, қоқ пешонасига милтиқ тиради. Пўписага эмас, чинакамига отмоқчи эди. Биратўла икки ўқни бўшатиб, хуморидан чиқмоқчи эди. Бироқ бармоқлари тепкига етиб-етмай, милтиқ мили қаршисида терчиган, офтобда қорайган, кир-чир қаримсоқ манглайни эмас, бўшлиқни кўрди. Ажабланиб бундай қарасаки, қора юз Асилбек тиз чўкиб эмас, ер кучиб ялинмоқда. Қизнинг ўлимида менинг айбим йўқ, дея зор қақшамоқда.

Бунгача Омонали қизнинг қоядан йиқилишини кўрган ягона гувоҳ мулла Саид билан юзма-юз бўлганди. Аниқроғи, мулла Саиднинг ўзи уни қидириб келганди.

– Турқинга қараганда, сен бола бир балони бошламоқчисан шекилли! – дея унга бет бўлганди. – Агар ниятинг шу бўлса, кўп чакки иш қиласан лекин.

У Омоналини яхшилаб койиб қўймоқчи эди. Аммо бундай қарасаки, йигитнинг нигоҳи туманли, баданга тиг санчсанг-да, сезмайдиган бир аҳволда. Мулла Саид отаси Қосим қоридай орқали одам эди, орқаси тутиб қолар бўлса, катта-кичикни аяб ўтирмасди. Белида доим қистириғли юрадиган майда ўрим қамчисини қўлига олиб, туйқусдан савалаб қоларди. Кейин, елканга жин-ажиналар ўтириб олган экан, барини ҳайдаб солдим, дерди ва бу гапига бошқалар қатори ўзи ҳам чиппа-чин ишонарди. Шунинг учунми, унинг бу овкорлиги кўпчиликка огир ботмасди.

Мулла Саид қаршисида оғзига сув олгандай, чурқ этмай турган йигитга қаттиқ тикилиб, беихтиёр белбоғидаги қамчисига қўл юбораркан, сўнгги дақиқада йигитнинг елкасига аллақандай майда-чуйда жин-ажиналар эмас, ҳайбатли бир дев ўтириб олганини пайқайди. Бу девнинг бир оти «гумон», иккинчиси «қасду қасос» эдики, уни оддий бир қамчи билан ҳайдаб, қувлаб бўлмасди. Шунинг учун қояда юз берган фожеага гувоҳ бўлган киши сифатида кўрганларини қайта такрор этиб, дедикки, ўзинг бохабарсан, ўша куни мен Қизилқоя қошидаги дўнгда қўйларимни ёйиб юриб эдим, у

қиз, раҳматли, ит қувгандай, қоя ёқалаб пирпиракдай елиб келди-да, Оқартошга тушиб қолиб, пайрахадай пастга эниб кетди. Ўзинг биласан, Оқартошнинг комига тушган тирик жоннинг омон қолмоғи қийин. У шу гапларни айта туриб йигитга қаттиқ тикиларкан, унинг кўзларида қуйидаги маънони ўқиди: «Кимдир қувлаганки, қочаман дея, Оқартошга тушиб қолган». Ким эмас, кимдир қувлаганини мулла Саид эласгина илғаб қолганди. Лекин ким, буни у ҳам билмасди. Негаки, қувлаган кимса ялангликка бир ровга отилиб чиқиб, сўнг қизга етолмаслигига кўзи етдими, ё биров кўриб қолишидан чўчидими, ҳарнечук, тезда ўзини арчалар панасига олганди. Муҳими, ўша кимдир атай қизни қоядан итариб юборгани йўқ, Оқартош ўзанига тушган унинг ўзи. Умуман олганда, қизга Қизилқояда пишириб қўйибмиди? Кал эчкидай диконглавермай, жойини билибгина юрса бўлмасмиди! Шунинг учун қизнинг ўзини айбдор санаб, жиддий деди: «Йўқ, уни биров қувласа, кўрардим. Ахир бари ҳодиса кўз ўнгимда содир бўлди-ку.» Бироқ Омонали яхши биладики, тоғда ҳеч ким ўз майлига югурмайди, айниқса, Гуласалдай оқила қизлар пасту баландга қараб, ҳар бир қадамни ўйлаб ва ўлчаб босади. Бунинг устига, ўша куни Асилбекни тоғда жонсарак ҳолатда кўрганлар бор. Мулла Саидга келсак, у ҳамшиша ва ҳар ишда тинчлик тарафдори – кўрса-да, кўрмадим дейиши тайин. Боз устига, бу ишда Асилбекнинг қўли борлигини кўнгли аниқ айтиб турибди.

Ўша куни аламдан оташ бўлиб ёнаётган эса-да, у барибир Асилбекни отолмади. Қаровсизликдан чакалакзорга айланган қаршидаги боғдан бир даста шох-шабба кўтариб чиқиб келган кекса энаси додлаганча кўксини милтиққа рўпарў қилгач, Асилбекка аталган ўқлар яна ўз жойида – яроқда қолаверди.

Қисқаси, Гуласал ушалмас орзулар қатида, ғамгин ва армонли хотиралар оғушида қолгани боис, Омонали ғам-алам уммонига бўғзига қадар ботмоқчи эди. Ғам дегани жуда тотли туюлиб, унинг бағрига бутунлай сингиб кетмоқчи эди. Унинг наздида, тириклик аллақачон тўхтаб, тош қотиб қолгандек эди. Бироқ, буни қарангки, у тўхтамаган, ўз маромида давом этаётган экан: ана, қор қоплони Оқманглай сурувга ҳужум қилибди. Сурув эгаси Ҳамидқул оқсоқол эса кўмак сўраб ҳузурига югуриб келди... Хуллас, ўз майлида эврилаётган тириклик ҳатто танҳоликда тинчгина кўзёши тўкмоғига изн бермаяпти. Ундан ҳаракатни ва дадил оёққа қалқишни талаб этаяпти.

У ўзи сезмаган ҳолда қўлидаги куракни, худди унда қасди бордай, тез ва чаққон ишлата бошлади.

Тоғдан эндигина қайтган Саркар лочин ўғлини яна эски ҳолида – эзгин ва хаёлчан ҳолатда кўраман деб ўйлаганди. Агар шундай бўлса, бу сафар бироз буровга олмоқчи эди. У шу хаёлда деворга яқинлашаркан, сўнгги дақиқада бу ниятидан қайтди, қўй, куйиб турган жонини баттар куйдирмайин.

Саркор лочин ўртадаги пастак эшикдан эгилиб ўтишдан аввал девор оша ҳовлига мўраларкан,

ўглининг қўра тозалаётганини кўриб, ташвишманд юзига табассум югурди. Мамнун йўталиб, ўзидан дарак берган бўлди. Сўнг нимадандир малоллангандай, аста эгилиб ичкарига ўтди. Ўглининг рўзгорини кўздан кечираётгандек, ҳовли ўртасида бир зум туриб қолди. Шунда у нақ елкасида аёли Эркинойнинг ўткир қарашини ҳис этди. Билдики, аёли девор оша ортидан мўралаб турибди. Кўзларида меҳрдан асар йўқ, шубҳа, гумон ва қаҳрга тўла. Бари бўлинган чорва важдан. Ҳозир орқасига ўгирилиши билан аёли девор ортига яширинади ва агар бекинишга улгуролмаса, ўлганининг кунидан жилмайган киши бўлади, лекин юзи кулса-да, кўзлари кулмайди. Яхшиямки, уйдагилар отанинг газабидан зир титрайди, акс ҳолда бу хонадонда аллақачон кўзғолон кўпиши аниқ эди.

– Оқсоқоллар кепти деб эшитдим, – деди Саркор лочин ўгли ёнига келгач, қиялик бўйлаб сочилган қишлоқ уйларига шунчаки бир назар ташлаб. – Тинчликми?

Омонали сездики, отанинг бари гапдан хабари бор. Шунга қарамай изоҳ берган бўлди.

- Қоплон дорибди дейишяпти.
- Мазахўрак бўптими?
- Шунга ўхшяпти.
- Унда... бир ёқлик қилиш керак уни.
- Мен ҳам шу ўйдаман.
- Осон эмас-ов бу ишинг.
- Осон эмас...

Шу билан гап тугагандек эди. Аслида эса тугамаган, эндигина бошланганди. Ота, нега сурувни Бозоркулга ишониб, ўзинг пашша кўриб ўтирибсан, демоқчи эди. Фақат бунга жўялироқ бирор баҳона тополмайроқ турарди. У ўглининг жон жўраси Бозоркулнинг ўта ҳалоллиги ва дўстга нисбатан садоқатини жуда қадрларди-ю, бироқ айни дамда ўзининг бутун режасини пучакка чиқаргани учун, ундан бир оз хафа эди.

Ота чорвани иккига бўлган куннинг эртасиёқ Бозоркул дўсти Омоналининг уйига уриб келган. Биламан, ҳозир сен молга қарайдиган аҳволда эмассан, шунинг учун қўйларингни сурувимга қўшиб, ўзим боқиб тураман, сўнг суришиб-кўришиб кетаверамиз, деган. Отанинг назарида, у дўстлик қиламан деб, душманнинг йўлини тутган, яъни жўрасини ғам-алам гирдобига ёлғиз ташлаб қўйганди. Омоналига эса бу хил ғамхўрлик эмас, меҳнат деб аталмиш аччиқ қамчи даркор эди. Ана шунда у хиёлгина бўлса-да, қайғудан чалгирди. Бироқ Бозоркул гўл, бунга қаердан ҳам билсин. Шу нарса Саркор лочиннинг газабини кўзитмоқда эди. У ичидаги бор зардасини ўглига сочиб, молинга ўзинг эгалик қил, демоқчи эди. Агар Омонали, эртадан бошлаб қоплоннинг изига тушаман, деб қолмаганида, Саркор лочин бу сафар уни сийпалаб ўтирмаган, айтадиганини айтарди. Қоплон овини эшитгач эса, кўнгли дарров хотиржам тортди. Негаки, тирик инсон учун овдан зўр эрмак йўқ. У шундай бир кўнглили машғулотики, одамзод қайғу тугул, ўзини унутиб қўяди.

Шунинг учун ҳам Саркор лочин таскин бир кайфиятда ўгил уйини тарк этди.

* * *

Эртаси тонгда Омонали ганими Асилбекка аталган қўш ўқни милтиқдан бўшатиб, тоқча бурчагидаги тулука қутичага алоҳида қўйиб қўйдиди, сўнг яроғини елкасига осиб, ёлғизоёқ сўқмоқдан тоқча қараб жўнади.

У ошиқмасди, ошиқишни хаёлига ҳам келтирмасди. Нега деганда, бундан бирон наф йўқ эди. Ахир қоплон деган жонивор сени тайинли бирор жойда кутиб турмайди, шунингдек, лоп этиб олдингдан ҳам чиқиб қолмайди. Унинг изига тушмоқ учун аввало у юрадиган манзилни обдон ўрганиб, йўналишларини аниқлаб олиш лозим. Шу боис, бунақа ишда фойдасидан кўра зиёни кўпроқ бўлган итини эргаштирмади. Ана, у занжирини тортқилаб, бутун қишлоқни бошига кўтармоқда.

Омонали ота томондан узоқ қариндош ҳисобланмиш, содда ва далли-гули, ўз навбатида, анчагина синчи бўлган Мелиқул тоғбегига сездирмай тоғдан озми-кўпми насибасини териб юрса-да, айрим ноинсоф овчилардек бу ишга ҳаддан ташқари ружу қўймаган, қисқача қилиб айтганда, инсоф доирасидан чиқмасди. Шу сабабми, Мелиқул тоғбеги бир сафар деганди: «Шу виждонингга андаккина губор кўнганини демаса, сен асли ёмон йигит эмассан. Яхшилигинг манглайингдан маълум. Аммо-лекин шу губор... Қани энди, чоғим етса-ю, виждонингни ана шу гарду гуртдан тозалаганига қўйсам. Э, шунда киши ҳавас қиларли бир ярқираган йигит бўлардинг-ки, ҳеч у ёқ-бу ёғи йўқ... Фақат мен губорни аритадиган сўзларни билмайман-да. Агар билганимда борми, ичингни чиннидай тозалаб қўярдим-а».

Омонали кўнгиладан губорни аритадиган сўзларни кейинроқ, яъни ёмғирли кунларнинг бирида, шиптидан сув чакиллаб турган Кунгайбет гориди тасодифан танишган Гуласалдан эшитди.

Шу кунгача бу ёруғ оламда бошида соябони кенг оқиш шляпа, эгнида эса жинси шим ва шу матодан тикилган серчўнтак калтароқ камзул, қорачадан келган юзи доим кулиб турадиган, ёниқ нигоҳли, хушбичим қақди-бадли қиз борлигини ҳатто тасаввурига ҳам сиздиrolмасди. У эзиб ёғаётган ёмғирни лаънатлаганча, бошпана илинжида қўриқхона чеккасидаги тошлоқ ёнбағирликни ёқалаб, арчазор бетликдаги Кунгайбет горини қоралаб борарди. Форда ўт ёқиб, жиққа ҳўл энгил-бошини қуритиш ниятида эди. У ўзидан кам ивимаган итини эргаштирганча, сирпанчиқ тангу тор сўқмоқдан юқорига ўрларкан, қуйидаги арчазорда қантариқли отларга ва гор оғзидан кўтарилаётган энгил тутунга кўзи тушгач, бир оз тарадудланиб қолди. Бироқ бу атрофда шундан бўлак пана жой бўлмагани боис, ичкарига бош сўқмоқдан бўлак чора топмади.

У қизиқсиниб, аста гор ичига мўраларкан, дастлаб кўзи тушгани кираверишдаги кенг айвон ўртасида биқирлаб қайнаётган чоғроқ осма қозон бўлди. Оловнинг бир четида эса биқини хиёл пачоқланган қорақумғон жигиллаб турарди.

Кўзи нимқоронғиликка ўргангач, ўчоқдан нарироқдаги пастак супамисол қизғиш тош устида,

қўлфонар ёруғида алланималарни чизиб-ёзиб ўтирган икки аёлни ва ғор деворига орқа тираган кўйи, баҳузур мудраётган Мелиқул тоғбегини илғади.

Омоналининг ташрифи аёллардан бири — малласоч Иринага ёқмади. Шу ёмғирли ҳавода сен етмай турувдинг дегандай, хўмрайиб бир қараб кўйди-да, яна ишида давом этди. Аммо Гуласал безътибор бўлолмади. Худди уйига кутилмаганда меҳмон келган бекадай, аввалига жиндек бесаронжамланди, сўнг ўрнидан илкис кўзғалиб, гўё меҳмонга кўрпача ташламоқчидай, беихтиёр бир сира ён-берига кўз югуртирди ва қачонки кўзи тошўчоққа яқин ердаги курси монанд тошга тушгандан кейингина, чеҳрасидан хижолатга ўхшаш ноқулайлик ариб, жилмайди, келинг, ўтиринг, дея тошга ишора қилди. Табиий, йигитнинг обдон ивиган энгил-боши ҳам унинг назаридан четда қолмади. Омоналининг пахталигини ечиб, шундоққина оёғи остига ташлаб қўйиши ёқмай, энгил бир ҳаракат-ла уни қўлига олди-да, оловга яқинроқ тошлардан бири устига ёйиб қўйди. У бу ишларни шундай бир ўзига хос савқи табиий ила адо этдики, гирт нодон одам ҳам унинг босаронжом оилада камол топганини англамасдан иложи йўқ эди. Бироқ қизнинг бу хил жонсараклиги Иринанинг гашига тегмай қолмади, чалғима, деди норозиланиб. Гуласал эса унинг тўнғиллашига эътибор ҳам бермай, ўчоққа яқинлашди. Қозонда билқиллаб қайнаётган таомнинг тузини тагиб кўрди, сўнг бир маромда ёнаётган оловнинг бир қисмини ўчоқдан бериоққа тортди-да, тутай бошлаган ўтга яна ўтин ташлади. Бу ҳаракатларнинг бари ўзи учун эканлигини англаган йигит баттар хижолат тортди. Бахтига Мелиқул тоғбеги уйғониб қолиб, унинг ноқулай вазиятдан чиқмоғига имкон яратди.

— Э, қариндош, сенмисан, — дея оғзини қаррақдай очиб эснаркан, кўзи ғор деворига суяб қўйилган яроққа тушгач эса, ҳам тоғбеги, ҳам хеш сифатида, одатдагидай, уни тергай бошлади. — Шу ёмғирда Худо деб уйингада ўтирмайсанми! Буйтиб санқиб юришинг нимаси, а? Қўриқхонада яна кўрсам, қариндош-париндош деб ўтирмайман, тозагина хафа қип қўяман демаганмидим! Хўш, энди нима қилай, а?

— Биринчидан, қўриқхонада эмас, ундан четдамиз, — деди Омонали ҳазил оҳангида. — Кейин... урасизми, сўкасизми, фақат ҳозирча меҳмонларнинг олдида одамни уялтирмай туринг.

— Булар меҳмон эмас, олимлар! — деди Мелиқул тоғбеги андак гурур билан. — Товдаги барча ўсимликлар билан тиллашадиган одам булар. Шундайми, Иринахон?

Бироқ энди ёзув-чизувини йиғиштириб, тиззаларини кучганича, ташқарида шаррос қуяётган ёмғирни кузатиб ўтирган жувон унинг гашига ҳеч бир муносабат билдирмади, яъни тоғ одамларининг содда ва дўлвор гап-сўзларига унчалик ҳам ҳуши йўқлигини англантишдан ийманмади. Унинг бу нописандлигидан сал шашти қайтинқираган Мелиқул тоғбеги нима деярини билмай, носқовоғини қўлига олди ва кафтига мўлгина нос

тўкди, сўнг уни тили тагига ташласамми-йўқми дегандай, бир муддат ҳардамхаёл туриб қолди.

Гуласал эса юзага келган бу ноқулайликдан хижолат тортгандай, андак ошиқиш-ла қумгонни оловга яқин сурди, нима ичасизлар, чойми, қаҳвами, дея ҳазил-ҳузур қилган киши бўлди. Кейин бу билан қаноатланмай, наридаги халталарнинг биридан чинни идишларни олиб, уларни бирма-бир чайишга тушди. Орада тоғбегини саволга тутиб, чалғитишга уринди. Ундан аллақандай ўт-ўланларни сўради. Улар орасида қайта жонланган гурунгдан Омонали шуни фаҳм-ладики, бу икки аёл ҳақиқатдан ҳам ўсимликларни ўрганадиган илм кишилари экан. Бундан унинг таажжуби баттар ортди. Аёл бошларинг билан бу овлоқ тоғу тошларда силарга пишириб қўйибдими, дегиси келди. Агар бошдаёқ унинг ташрифини унчалик хушламаган Ирина ғор деворига суёғли милтиққа ишора қилиб, браконьерми бу, дея тўсатдан тўнғиллаб қолмаганида, шунга яқин гап қилиши тайин эди.

— Йўқ, — деди тоғбеги алланечук шошқалоқлик билан. — Бу йигитнинг товга ҳеч зиёни йўқ. У қўриқхонадан четда ов қилади.

— Тарафини олаяписизми, демак, бу ёғи таниш-билишчилик, — деди Ирина жанжал кўзгашни яхши кўрадиган аёлларга хос қош чимириб. — Қўриқхона ҳудудига қурол билан яқинлашдими, бас, қонунни бузган ҳисобланади...

Шу пайт Гуласал илон чаққандай чинқириб юборди:

— Вой, қаҳвани унутибмиз-ку!

Ирина, чамаси, қаҳвасиз туролмайдиганлар хилидан шекилли, ранг-қути учиб кетди. Бўлиши мумкин эмас, дея ирғиб ўрнидан турди-да, қоплардан бирини шошиб-пишиб титкилай бошлади. Бу орада Гуласал, мийиғида кулимсираб, иккинчи қопдан кичкина ялтироқ шиша идиш чиқарди. Кейин, қалай, боладимми, дегандай тоғбегига шўхчан кўз қисиб қўйди. Иринанинг бобиллашига эса, кўникиб кетганиданми, ҳатто эътибор ҳам бериб ўтирмади.

Омонали уларнинг таомига шерик бўлишдан тортишиб, тезгина пахталиги ва яроғини қўлига олиб, ташқарига йўналаркан, шу ҳавода қаёққа борасиз, деган сасдан сўнг ялт этиб ортига қаради ва ўзига ҳайрон боқиб турган қизга кўзи тушди.

— Келдингизми, таомимиздан тотинмасдан кетиш йўқ, — деди Гуласал нигоҳини табассумга тўлдириб. — Ё сизларда эшикдан кирган одамни қуруқ оғиз билан қайтаришадими?

— Э, йўқ, — деди Омонали шошиб. — Биз борган одамга қўй сўямиз.

— Унда қўйга қарздор қип қўйиш ниятида, сизни бир пиёла чойга таклиф этсак бўладими? — деди қиз юракни ўртайдиган даражада жилмайиб. — Мабодо камтарона дастурхонимизни назарга илмаётган бўлсангиз, нима ҳам дердик, зоримиз бору зўримиз йўқ. Ё қўйга қарздор бўп қолишдан қўрқаяписизми?

— Нималар деяписиз! — йигитнинг орияти кўзиб, қўлидаги яроқни ғор деворига суяб, изига қайтди. — Юринг, ҳозироқ оёғингиз остига қўй сўяман! Сўймаган номард!

– Унда ёмғир тинишини қутишимизга тўғри келади. – Қиз кулганича эпчиллик билан қаҳва тайёрлай бошлади. – Ҳозирча эса бизнинг хушбўй қаҳвамизга шерик бўлмоқдан бўлак иложингиз йўқ. Қани, марҳамат, оловга яқинроқ келинг.

Шу пайт ташқаридаги харсангтош панасида қолган Бўйноқ ичкарига бош суқиб, уларнинг гапи бўлинди. Итни кўриши билан Иринанинг тўнг афти ёришди. Бўйноқни эркалаб ёнига чақирди. Бироқ Бўйноқ аксарият итлар каби дум силкитмади, ўзини чорлаётган нотаниш аёлга сергак тикилиб, силкинди, яланди, сўнг эгасининг буйруғига итоат этиб, гор остонасига чўкди.

Омоналига қолса-ку, итни ҳаяллатмай ташқарига ҳайдарди, аммо аёллар бунга изн беришмади. Айниқса, Ирина худди туғишган укасини ҳимоя қилгандай, бақириб берди.

Уларнинг вағир-вуғирини нимтабассум-ла кузатиб, ҳануз ёнбошлаб ётган Меликул тоғбеги ўзига узатилган идишни қўлига оларкан, норози оҳангда деди:

– Мана шу нордон ичимликни таъмига ҳеч ўрганолмадим ўрганолмадим-да, синглим. Бунинг чой бўлиб, чой эмас, захардан берман бир бало. Э, бунинг тоза аччиқ-ку! Озгина шакардан кўши-ий. Ҳа, баракалла!

Омонали ўчоқбошида куйманаётган қизга қарашган бўлиб, ўтга чўп-пўп ташлаб ўтираркан, бу орада уларнинг суҳбати ҳайратли даражада тез қовушиб кетди. Гурунг асносида қизнинг асли шаҳарлик экани, уч кундирки, тоғу тошда тентиб юрганию икки йилдирки, ўсимликлар бўйича илмий иш қилаётгани билиб олди. Қизнинг, айниқса, тоғда ҳали ҳеч кимга маълум бўлмаган бирор ўсимлик турини кашф қилиб, унга онаси номини бериш орзусида юрганини эшитиб, бутунлай донг қотди. Ахир тоғда ўз майлида ўсиб-униб ётган гиёҳларни ўрганиш ва ҳали фанга маълум бўлмаганларини аниқлаб, унга бирон-бир ном бериш тасаввурига сиғмайдиган иш эди-да. Негаки, у тоғлардаги барча ўсимлик турларини молларга озиқ бўладиган шунчаки ўт-ўланлар деб биларди-да. Буни қарангки, бу дунёда ўт-ўланларга бошқача кўз билан қарайдиган ва ҳатто уларга ўз исмини беришга ҳозир ва шунингдек, мавжуд нарсаларни бошқача номлайдиган тентаклар ҳам бор экан. «Суворов ширачи» дейдими-ей. «Улуғ лола» дейдими-ей. Ахир ширач ўз номи билан ширач-да. Унга номингни бердинг нима-ю, бермадинг нима, шу билан унинг шакл-шамойили ўзгариб қолардими, ё бошқача тус олармиди. Булар ўзи жуда галати одамлар экан, ҳамма нарсани ўзларича номлаб ташлашавераркан. Эмасам, лолага ном бериши нимаси. «Улуғ лола» эмиш...

У шуларни хаёлидан ўтказар экан, қаватида нотаниш терминлар билан бошини қотираётган, тўғрироғи, гурунг бераётган қизни жеркиб, шу сизга зарилми, нимага керак бунинг бариси, дегиси келади. Лекин деёлмайди. Сабаби, Гуласал оқшомлари булоқ бўйига йигилиб, гийбатнинг уйини куйдирадиган ва ҳаётга нисбатан қарашлари манову мудроқ тоғлардан нарига ўтмайдиган, энг

ёмони, орзу ва қизиқишлари бир тутамгина бўлган қишлоғи қизларига сира ўхшамасди. Агар ҳозир ёнидаги олима қизнинг ўрнида кўшни қизлар – Салима дўндиқ ёки Ойсара читтак ўтирганидами, Омонали ҳеч истиҳола қилиб турмай, ҳай тентак қиз, кўҳликкина, бўйликкина экансан, буйтиб тоғу тошларда тентиб юрмай, эр-перга тегиб, уйингда бешик кучиб ўтирсанг бўлмайди, дейиши аниқ эди. Бироқ Гуласалга бу хил муомала қилиш қийин эди. Қандайдир бошқача эди у. Бир қарашда, жудаям яқин, ўз навбатида эса, қўл етмас даражада узоқ эди у. Болаларча беғуборлиги ва соддалиги ортида унча-бунчага қайишмайдиган қандайдир қатъий феъл яширин эдиким, бу нарса истаган пайтда ўзини намойиш этиши мумкин эди. У, қобил бўлсанг, эркалайман, мабодо ёмон хаёлга борсанг, тезда танобингни тортиб қўяман, деётгандек туюларди.

Омонали қизнинг суҳбатига андармон бўлиб, қаҳвадан бўшаган идишларга Иринанинг жиндек-жиндек ароқ қуйганини пайқамади. Қачонки тоғбеги хушнуд ва хушомад оҳангида, бундай ҳавода ароқ ичмаслик гуноҳ, Иринахон, дегандан сўнггина ўзига узатилган идишга эътибор берди. У шу ёшгача аёл киши қўлидан бирон марта қадаҳ олмагани боис, Иринанинг бу иши унга жуда эриш туюлди, ҳатто андак нафсониятига ҳам тегди. Шунинг учун бир оз кўрслик билан аёлнинг қўлини нари итарди. Ирина эса уни ортиқ кистаб турмади, хоҳишинг, дея нарида кўзлари ўғри мушукнинг кўзларидай ёниб-ёлқинланиб ўтирган Меликул тоғбегининг қаватига бориб чўкди ва иккиси чўқиштириб ичишди.

– Овқат олдидан гоҳ-гоҳида озгина ичиб турадиган одатлари бор, – деди Гуласал ҳамроҳининг бу қилиғи йигитга ёқмаганини фаҳмлаб ва сўнг секин шипшиб қўйди: – Лекин, сал кўрслигини демаса, ўзи ажойиб аёл. Ажойиб олима!

– Сиз эса... олмадингиз? – деди йигит аёл ҳақида ортиқ изоҳ эшитишни истамай, ярим чин, ярим ҳазил оҳангда.

Қиз гўё бу гапни эшитмади, унинг эътибори гор оғзида чўзилиб ётган итда эди. Аслида у бошданок Бўйноқдан назарини аритмай турарди.

– Содиқликка қасам ичмаган, лекин ҳамisha содиқ бўлиб қолаверадиган ажойиб жонивор! – деб қолди бир маҳал алланечук хаёлчанлик билан. – Назаримда, унинг мана шу хусусияти туфайли қадимда одамзод бошқа ҳайвонни эмас, айнан итни қўлга ўргатган. Лекин ўзи содиқлик борасида ундан ибрат олмаган. Оқибатда эса... Биттаси, ана, Ирина, бевафолик жабрини кўравериб, охири илмга суяниб қолган. Кўрс кўрингани билан ўзи ажойиб аёл.

Омонали жиндек ичганиданми, фавқулодда очилиб, тоғбеги билан беармон қақчақлашаётган Иринага зимдан қараб кўяркан, ёнида ўтирган қиз ўзидан янада узоқлашганини ҳис қилди.

У шу пайтгача бу хилда фикрлайдиган ожизани учратмаган, кўрган ва билган аёллари эса тўйларда арзимас латта-путта устида талашиб-тортишиб, сўнг буни йиллаб гап-сўз қилиб юрадиган қишлоқ хотин-халажлари эмасми, қизнинг бу тарздаги гап-сўзларини ҳазм қилмоққа қийналмоқда эди. Унинг

тилида ҳар бир сўз алоҳида маъно касб этиб, тириклик гаройиб бир тусда товланаётгандек туюларди.

Қизнинг фикрларини қизиқсиниб тинглашда давом этаркан, Омонали ўзини беихтиёр улфатлари даврасида тасаввур этиб, унинг гапларини хаёлан сўзма-сўз такрор этиб кўрди. Йўқ, жўралари бу хил гурунган тез зерикадилар, айтилаётган ҳар бир сўзни ақл тарозисига тортиб кўришдан кўра, унинг устидан қаҳ-қаҳ отиб куладилар. Бундан ҳам ночор томони, бу хушбичим қиз билан жўн тилда гаплашиб бўлмасди. У билан суҳбат қурмоқ учун алоҳида ҳозирлик лозимдек эди. Кейинчалик у ўзи сезмаган ҳолда қизни номаълум хавф-хатарлардан қизганадиган бўлиб қолди. Нега деганда, тоғда кўзи қизариб юрган чўпон-чўлиқлар, нотаниш қизил этакни кўриши билан ақл-ҳушини бутунлай йўқотиб кўядиган кимсалар йўқ эмасди. Аммо бу ҳақда қизга айтолмасди, уни хуркитиб қўйишдан чўчирди.

Йигитнинг назарида, суҳбати мароқли бу қизга кўнгил қўйиш ақл доирасига сиғмайдиган ишдек туюларди. Фалати энгил-боши, яъни бошидаги соябони кенг оқиш шляпаси ва қоматини сириброк турган либосигина эмас, балки тоғма-тоғ тенгиб юришлари ҳам гайритабиийдек эди. Агар у ҳақда отаси Саркор лочинга гап очгудек бўлса, ҳайратдан унинг бароқ қошлари тепага сапчиши аниқ эди. Боиси, қизнинг юриш-туриши қишлоқ аҳли кўниккан андозага сира тўғри келмайди. Тўғри, у тоғма-тоғ санқиб, ўзича улуғ бир ишлар қилаётгандир ҳамда боши тўла ақл ва илмдир. Бироқ, энг муҳими, у қишлоқ қизларига ўхшамайди. Боз устига, насл-насаби қанақа, ота-онаси ким ва шунингдек, отаси қанақа номард одам эканки, шундай дилбар қизни кимсасиз бу тоғу тошларга бемалол қўйиб қўйибди. Қисқаси, Гуласалдай зукко ва эркин қизларни қишлоқ аҳли осонликча ҳазм қилолмайди. Уларнинг қиз ҳақидаги аҳмоқона тасаввурларини емириш эса ўлимдан ҳам қийин. Бундай қизларни фақат буюк муҳаббатгина ўз бағрига сингдира олади, холос. Айни шу муҳаббат дастлабки онлардаёқ қалбида чечак отганини Омонали сезмаган, бунини шунчаки қизнинг суҳбати ошуфталик деб ўйлаган.

Омонали сўнгсиз хаёллар оғушида горга яқинлашганини сезмай қолди.

У гор жойлашган бетда бир зумга тўхтади.

Негадир унга кирмоқ истади.

Арчазор оралаб аста юқорига ўрлай бошлади.

Гор ичи ўша-ўша нимқоронғи. Ўртадаги тошўчоқ унинг қуйган юрагидек қорайиб турарди. Бир четда кимлардандир қолган ярим даста ўтин.

У қиз ўтирган тошга чўкаркан, ўт ёқиш истагини туйди.

Нега?

Ҳаво илиқ, ўт ёқмоққа ҳеч ҳожат йўқ эди. Ўз навбатида, бу саволга жавоб ҳам йўқ эди.

У тиззаларини қучганча, чирсиллаб ёнаётган оловга маъюс термулиб ўтираркан, беихтиёр мижжаларига қалқиган ёшни тиёлмай қолди. Аниқроғи, тийишни хаёлига келтирмади. Ва йиғи тогли туюлиб турган бир паллада эса, ҳеч кутил-

маганда кўксидан қайноқ бир ўкирик ташқарига тошиб чиқди.

Буни тўхтатиб бўлмасди, тўхтатмоққа энди унинг чоғи етмасди ва бунини ўзи ҳам истамасди.

Бу овлоқ гўша инсон боласи яралганидан бери қанча-қанча одамга бошпана бўлган – кимдир ёвдан, кимдир ёмғирдан қочиб, унинг бағрида ором топган. Лекин улардан бирортаси ҳам Омонали каби ёввойи нидо таратиб, ўкириб-ўкириб йиғламаган бўлса керак.

Бу аянчли сасдан гор деворлари сукутда, баланд шифтдан эса унга ҳамдардлик изҳор этаётгандек, тинимсиз томчи томарди...

* * *

Омонали ихтиёридан ташқарида юз берган бу ўтли ўкириқдан сўнг, оловга тикилган кўйи, сассиз узоқ йиғлади.

Аслида ота уйини тарк этишдан мақсади ҳам шу – ҳоли жойда қайғуни тўшак, ғамни болиш айлаб, тўйгунча, кўзёшлари адо бўлгунча йиғлаш эди. Илгари агар биров, эркак зоти ҳам гоҳида йиғламоқни истаб қолади, деса сира ишонмасди, кўзёшини аёлларга чиқарган, дерди. Мана энди билаяптики, эркак зоти ҳам йиғларкан, фарёд уриб эмас, сассиз ва садосиз, ўрни келса, ўзини идрок этолмай, бамисоли айиқдай ўкириб йиғларкан.

Омонали рўзгорини бўлак қилгани билан истагини амалга оширолмади – худди биров деразадан мўралаб тургандай, тўйиб-тўйиб кўзёши тўқолмади. Ана шунда йигит киши учун йиғламоқ осон эмаслигини англади. Бунга сари юраги ғамга тўлиб бораверди. Кўнгайбет горига эса йиғлаш учун кирмаганди, нима учун бош суққанини ўзи ҳам билмасди. Юрагида димланиб ётган алам ёшларини келиб-келиб шу овлоқ гўшада тўкиши мумкинлигини ҳатто хаёлига келтирмаганди.

У анча энгил тортгандан сўнг, бир муддат нечун бу томонларда дайдиб юрганини эслашга уринди. Дарвоқе, қоплоннинг изини топиш илинжида йўлга тушганди-ку. Уф-ф, овчи халқи учун бундан нохушроқ, бундан машаққатлироқ машғулот бўлмаса керак. Нега деганда, маълум бир жониворнинг кетидан тушиш ов эмас, бориб турган даҳмазининг ўзи, яъники ипсиз, тизгинсиз боғланишдек бир гап: минг хаёлласангда-да ташлаб кетолмайсан. Агар қўл силтаб кетар бўлсанг, ўрнингга Асилбекка ўхшаганлар чиқади. Унақалар фойдали юмушдан бўйин товлашади, ўз манфаатлари йўлида ҳатто итнинг қўлтигидаги бургани ҳам тинч қўйишмайди. Ҳақиқий овнинг йўриғи эса бутунлай бўлак, омадинг чопса чопди, чопмаса, ими-жимиди изингга қайтиб кетаверасан.

Қисқаси, тоғнинг қайси бир пучмоғида ўз майлида юрган қоплон Омонали учун ўлжа эмас, балки Асилбекка ўхшаш ёмон ўроқчилар томонидан пайҳон қилинмаслиги учун кўклаб турган майсалар орасидан авайлаб юлиб ташланиши лозим бўлган ёввойи бир ўт эди. Қишлоқда чорваси йилнинг илиқ фаслида тоғдан бери тушмайдиган одам борки, қоплонга кўз тиккан, тезроқ унинг бир ёқли бўлишини истайди. Қолганлар эса шунчаки

ҳангоматалаб, қани, Омонали бу ишни эплай оладими-йўқми дегандай. Хуллас, жўяли бир фикр юритувчидан кўра, томошабин кўп. Оқманглай қорли тоғлардаги саноқли қоплонлардан бири экани ва уни авайлаб-асраш лозимлиги хусусидаги ўй бирор кимсанинг бошига келмайди. Бу қўриқхона мутасаддилари, жумладан, Мелиқул тоғбегининг ташвишидек, қишлоқ аҳли бу масалага ўғай кўз билан қарайди. Образли йўсинда айтганда, сарҳадсиз қўриқхона ҳудуди кишилар учун гўё бегона бир боғ ва ҳар ким чоғи ҳамда укуви етганча бу боғдан кўпроқ мева ўмариш пайида бўлади. Бу ишда улар қаноатни билишмайди, «инсоф» деган тушунчани негадир унутиб қўйишади. Агар, мабодо, бу ҳолатнинг тескариси юз берса, яъниким кишилар ўз «боғ»ларига бегоналар оралаганини сезиб қолишса-чи, тамом — улар доллаб оламни бузишади. Қоплоннинг эса йўқ-бор айби шу — ўзга боғнинг «мева»сига кўз олайтиргани. Мана, «боғ» эгаси Ҳамидқул оқсоқол биргина «мева» — қўзисининг аламига чидаёлмай, Омоналининг ҳузурига югуриб келди. Менга унинг жони керак, эмасам тинч қўймайди у бизни, дея қақшаб-қалтиради. Оқсоқолга оламдаги жамики нарсдан ўша савил кетган қўзиси қадрироқ, унга қолса, қоплон деган аллақандай бир жонивор ноёб тур сифатида ер юзидан бутунлай йўқ бўлиб кетмайдими, унга деса, чўққисидан оппоқ қор аримайдиган манову чўнг тоғларни ер ютмайдами, энг муҳими, мулкига биров даҳл қилмаса ҳамда кўйлари йилтиллаб семириб, совлиқлари йил сайин эгиз қўзилаб турса бас. Теварак муҳитдаги ўзгаришлар бошқалар қатори ўзининг ҳам турмуш тарзига даҳл қилиши мумкинлигини ҳатто тасаввурига сиғдирилмайди. Бу тўғрида гап очсанг, ўзини доно билиб, энсасини қотиради. Хуллас, бунақалар девордан нарини кўрмайди, кўра билмайди. Мабодо одам боласи билан ёввойи жониворларни юзлаштиришнинг иложи бўлганидами, қоплон деганлари одамзотнинг куракда турмайдиган қатор кирдикорларини очиб, бирма-бир санаб ташлаган бўларди. У шунчаки гапирмаган, балки ажодлари хотирасида жамланган қўйидаги маълумотларни пеш қилиб, сўзлаган бўларди, дердики, сизлар бу томонларга келгунга қадар тоғлар кийикка тўла, дарё бўйлари қундузга сероб, ўтлоқларда ғужғон ўйнаган турли ертешар жониворларнинг сон-саногии йўқ эди. Сизлар келиб барига қирон келтирдиларинг. Яйлов тўла қўйларинг бўла туриб, эти мазали дея, кийикларни отдинлар, мойи дардга даво дея, қундузларни қуридинлар, олачипор мўйнамизга ҳавасларинг келиб, бизга чанг солдиларинг. Оқибат, биз ўта саноқли қолдик, бу ёқда кийиклар камайиб, қундуз деганлари, оқшомги юлдузлардай, унда-бунда кўзга чалинадиган бўлиб қолди. Тоғда емагимиз камайиб қолгач, энди олган қарзларингни қайтаринглар, дея сурувларингдан атиги биттагина қўзини ўмаргандим, шуниям кўп кўрдиларинг.

Омоналининг хаёлидан ўтган бу ўйларни Гуласал айнан шундай ифодалаган бўларди. Умун олганда, қиз бало эди, гоҳида шўхлиги тутиб, арчалар тилидан сўзлагани етмагандек, чечаклар

тилидан қўшиқлар ҳам айтиб кўярди. У дердики, табиатдаги барча нарса жонли ва ҳар бири мулоқот қила олиш салоҳиятига эга, фақат биз одамзодгина буни идрок эта олмаймиз. Зеро, инсон яралибдики, ён-теварак нари турсин, лоақал бир-бирини англаб етолмайди. Ҳолбуки шундай экан, улар дов-дарахтлар додини, ўланлар қайғусини, ёввойи жониворлар изтиробини қаердан ҳам ҳис этишсин!

Гулалас ўзининг бу тарздаги фикрлари билан билиб-билмай, унинг олис болалик сарҳадида қолиб кетган ва ҳозирда ҳам онда-сонда юзага тепчиб турадиган гўзал туйғу торларини тебратарди. Йигитнинг аслига қайтишига, теварак-атрофга тийрак бир нигоҳ билан назар ташлашига ундарди. Унутилган ҳолат ва ҳодисаларни қайта эсига туширарди.

Эсида, айни ёз чилласида отаси ўғай энаси билан жанжаллашиб қолиб, эшиги олдидаги ягона токни кесиб ташлаган. Омонали, бола эмасми, ток танасидан оқётган селга бошқалар каби беэътибор бўлмай, уни токнинг кўзёшлари деб ўйлаган ва бундан қаттиқ ёзғириб, бу ҳақда айтмаган одами қолмаган. Натижада, момоси Баҳринисонинг қистови билан Саркар лочин болани отига мингаштириб, негадир мулла Саидга эмас, қўшни қишлоқдаги мулла Дониёрга олиб борган. Мулла, нима гап, дея отага қараган, ота қолиб, бола жавоб берган.

— Мен... ўзим кўрдим, эшик олдидаги токимиз йиғлади, уч кун тинимсиз йиғлади!..

Мулла Дониёр маънодор бош ираб, бошқа нарса сўрамаган, болани қошига ўтқазиб қўйиб, узоқ ўқиган. Момоси эса бу билан чекланиб қолмай, қора товук сўйган, унинг қони билан боланинг манглайи ва танглайини бўяган. Сўнг, сенларнинг жанжалларинг туфайли неварамнинг эси оғай деди, дея отаси ва ўғай энасига роса захрини сочган. Шунда бола Омонали бир нарсани фаҳмладики, агар туйғуларини ҳадеб ошкор этаверса, катталар орасида албатта жанжал қўпаркан. Кейинчалик бу хил туйғуларини тенгқурларига изҳор этадиган бўлди. Афсуски, тенгдошлари катталардан баттар тош эди, уни мутлақо тушунишмади. Оқибатда, бутун ҳис-туйғулари ичида димлиниб қолаверганиданми, бола дағал торғди. Бамисоли шаффоф булоқ кўзини тошлар босди, бекитди, ўзга нигоҳлардан пана қилди. Гуласал эса ўзининг беғубор феъли ва сержило дунёқараши билан ўша бекик булоқ кўзини оҳишта очиб юборганди. Қиз ҳар қандай ҳолат ва вазиятга, табиат манзараси ва кишининг руҳию рухсорига дилни қувнатадиган даражада баҳо бера оларди. Масалан, яккатутлик Ёдгор кал ярғоқ бошини яшириш учун қишин-ёзин бошидан телпагини қўймасди. Худди тақир бошлик катта айбдай, қуя еган қозондек телпагини ҳамиша қошигача бостириб юрарди. Иттифоқо, кунлардан бирида телпаги тезоб сойга тушиб, оқиб кетади. Бунга тасодифан гувоҳ бўлган Омонали ёнида турган қизнинг шарақлаб кулишини кутади. Сўнг, унга жўр бўлиб, ўзи ҳам мириқиб қаҳ-қаҳ отмоқчи эди. Бироқ кулгу ўрнига ҳайратли бир хитобни эшитади.

— Вой, буни қаранг, Сукротнинг худди ўзи! Кенг манглай, тақир бош... Қуйиб қўйгандай, Сукротнинг ўзи!

Қизнинг ҳайрати шусиз ҳам бўлари бўлиб турган Ёдгор калнинг газабини кўзитади. Сувда оқиб кетган минг йиллик қадрдони бўлмиш телпагининг аламини ундан олмоқчидай қизга ўқрайиб қарайди. Бироқ Гуласалнинг нигоҳида ўзи қутган киноя ва истехзони илғамагач, қаҳри сўниб, Сукротинг ким, менга ўхшаш бир бедаво калми, дейди ўқсиб.

— Сукрот буюк донишманд! — деди қиз унинг шундай одамни билмаслигидан ҳайрати жўшиб. — Сиз айнан шу одамга ўхшайсиз! Бунақа бошни телпак остига бекитмай, одамларга кўз-кўз қилиб юришингиз керак, амакижон.

Ёдгор кал асалчи эди.

Унинг бу ёруғ оламга келиб билгани мана шу тоғ-тошлару элликдан зиёд асалари қутилари ҳамда ҳар кузакада йиққан-терган асалани арзон-гаровга кўтарасига олиб кетадиган Ҳамидкул оқсоқолнинг шаҳарлик қудаси Миркомил асалфуруш эди. Ёдгор кал улар билан фақат фойда-зиён хусусида сўзлашарди. Танҳо қолган кезлари эса, кунчиқишдаги чўнг тоғларга хаёлчан боқиб, доим бир нарсани, яъни асалари қутиларини юксак водийдаги арчазорга олиб чиқишни ўйларди. Бироқ кейин асалхўр айиқлар тинч қўймаслигини ўйлаб, ҳамиша шаштидан қайтарди. Сўнг қирриқликда бир-биридан қолишмайдиган қудаларнинг қутқуси ва алдовига учиб, асални арзонга бериб юбормадиммикан, деган шубҳага борарди. Ўзича улардан пича аразлаган киши бўларди. Унинг ҳаёт тарзи шу эди ва бу дунёда Сукротдек буюк шахслар яшаб ўтганини эса ҳатто тасаввурига сигдирилмасди.

Энг қизиқ жиҳати шу бўлдики, қиз Сукрот ҳақида гапиргани сайин Ёдгор кал Омоналининг кўз ўнгида секин-аста бўлак қиёфа касб эта бошлади. Кенг манглай, тақир боши кўзига ортиқ хунук кўринмай қўйди. Телпакда қаримсиқ кўринган кимса ялангбош ҳолида анчайин ёш ва бамаъни тус олаётганини туйгани сари эътирофда гап кўплигини, сўзнинг қудрати ўта беқиёс эканлигини юрак-юрақдан ҳис эта борди. Сўз ила қора тупроққа қориштирмоқ ва шунингдек, сўз ила еттинчи осмонга олиб чиқмоқ мумкинлигини яна бир қарра идрок этди. Ўшанда сўз таъсир қилдими, ҳар ҳолда Ёдгор кал илиқ кунлари қозондек телпак кийишни бас қилди ва ўзига «Сукрот» деган лақабни орттириб олди.

Гуласал ҳайратга йўлдош эди, лоқайдлик эса ундан етмиш етти қақирим нарига қочарди. У тоғлар билан сўйлашарди, чечаклар билан куйлашарди. Бунга сари қиз йигит учун қўл етмас бир малакдек туюла борарди. Уни кўрмоқ ва сўйлашмоқ мумкин, лекин суймоқ ножоиздек эди. У мисли бир капалак эдиким, чечаклар узра парвозини мароқ-ла кузатмоқ мумкин, холос. Агар тутиб кўрмоққа уринсанг, тундай тўкилиб тушадигандек эди.

Ўша фожеа юз берган куни у дилидагини қизга изҳор этмоқчи эди. Уч сўздангина иборат жумлани тонгга қадар такрор этиб чиқаркан, айтадиганимни шартта-шуртта айтаману ҳадаҳа изимга қайтаман, сўнг эртаси яна ҳузурга бораман, агар чодирдан қулиб чиқса, бахтим, қовоқ уюб, қошини читса, ўлимим, шаршаранинг сувига тушиб, юрагимнинг

тафтини босмоқдан бошқа чорам қолмайди, деб ўйлаганди.

Шу куни у қизни қидириб водийга борди. Чодирда Иринанинг ёлғиз ўзи алланималарни ёзиб-чизиб ўтирган экан. Агар у, қут, кеп қолар, деб тутиб қолмаганида, бу фалокатнинг олди олинган бўлармиди. Нега деганда, Омонали уни чодирда учратмагач, ортиқ сермаланмай, йўл-йўлакай Яланг-тошни бир ров кўздан кечириб, сўнг Тошлоқсой ўзани орқали Қизилқояга кўтарилмоқчи эди. Қиз ўтган сафар шу тарафда ноёб ўсимликлар серблигини айтгандай бўлувди. У Гуласалнинг тоғда ҳеч нарсдан ҳайиқмай бемалол юришидан доим ҳадикда эди. Бундан ҳам ёмони, Асилбекнинг шу атрофда ўралашиб қолгани эди. Бир гал олдидан чиқиб, унга бет бўлган.

— Бу томонларга кўп дорийдиган бўп қолдингми, ошна?

— Юрибмиз-да шу энди, — Асилбек, сенинг нима ишинг бор, дегандай унга истехзоли қаради. — Оёғи бор — юради, оғзи бор — гапирди дегандай, юрибмизда биз ҳам худо деб. Ё сендан рухсат сўраб юришим керакми?

— Тек юрсанг бўлди!

— Текми, тек эмасми, ҳар ҳолда сендан сўраб юрмасам керак!

Азалдан уларнинг сози чиқишмасди, шунга яраша, юзларида нимтабассум, адоват-ла хайр-хўшлалдилар. Ўша куни Омоналининг кўнгли қандайдир ёмонлиқни сезгандай бўлувди. Бунинг устига, фожеа юз берган куни Асилбекни Қизилқоя ҳудудида кўрганлар бор. Жумладан, ўзиям, у томонга қадам босмадим деб эмас, қизга ҳатто бармоғимнинг учини текизмадим, дея зориллаб турибди. Ҳар нарса бўлганида ҳам кийикдай эпчил қиз Оқартош ўзанига бежиз тушиб қолмаган, қандайдир тазийқдан қочган у. Аммо қўлга тушмаган ўғри ўғри эмас дегандек, бунинг тагига етиш мушкул эди.

Шунга қарамай, Омоналининг бор гумони Асилбекдан эди.

* * *

Кунгайбет гори томонидан қаралганда, Қизилқоя деярли тик жарлик. Жарлик бетига сезилар-сезилмас торсўқмоқ чирмашган бўлиб, тоши енгил одам ундан бемалол юқорига ўрлаши мумкин. Аммо эси бор одам бу сўқмоққа сира яқинлашмайди, четлаб ўтади. Унда асосан тоғ жониворларигина ҳаракатланади.

Омонали дастлабки белгига, яъни Оқманг-лайннинг тезагига ана шу сўқмоқ белида дуч келганди. Бироқ бу нарса ҳеч нарсани англамайди. Қоплоннинг изини бу манзилдан эмас, тоғу тошлар ичкарасидан қидириш лозимлигини ҳатто қўлига умрида яроқ тутмаган одам ҳам яхши билади. Сўқмоқдаги белги эса йиртқич қуйига Қизилқоя белидан энганини билдирарди, холос.

Кўкка найзадек санчилган қоя тепасидаги улкан қизғиш харсанг унга чўққи тусини бергандек эса-да, аслида қоянинг харсангдан ҳоли қисми яшил майсаси тиззага урадиган, тевараги арчазор кенг сайҳонлик эди. Бу сайҳонлик кунчиқиш томонга

чўзила бориб, кўндаланг тушган Арчалидовоннинг қоқ биқинига бориб туташади. Айни шу доvon ортидан эса юксак ва сирли тоғлар салтанати бошланади. Бошидан қишин-ёзин оппоқ қор аримайдиган узокдаги сервиқор чўққилар Қизилқоядан туриб қаралганда, дастлаб қўл етар масофада жуда яқин туюлади. Бироқ салдан сўнг бу салтанатнинг маҳобати ва чексизлигини, яқин кўринган чўққиларнинг эса олисдалигини даб-дурустдан фаҳмлаб, унинг қаршисида бир зум лол туриб қоласиз. Шунга қарамай, тоғлар сизни аста алдашда давом этади. Агар яна жиндеккина олға юрсангиз, қаршингиздаги Арчалидовон ортидан сир-синоатга йўғрилган янги бир олам юз очадигандек, сайхонлик сўлидаги тубсиз Тошлоқсой жарлиги ёқалаб, доvon томон чўзилиб кетган энсиз сўқмоқ бўйлаб ёхуд бўлиқ майсали сайхонликни тиккасига кесиб, беихтиёр ҳолатда ўша томонга интиласиз. Бироқ сизнинг дастлабки бу жаҳдингиз ярим йўлга етиб-етмай, қаттиқ чарчоқ билан алмашингандан кейин, бу тоғу тошлар оламида барча нарса қўл етар масофада яқин кўрингани билан аслида жуда узокдалигини қайта ҳис этиб, андак шаштингиз қайтади. Агар изингизга қайрилмай, олға юришда давом этсангиз, сайхонликнинг доvonга туташ қисмида яна бир танггу тор сўқмоққа дуч келасиз. Бу сўқмоқнинг нариги боши доvonга тирмашган бўлиб, бергиси эса кўримсиз буталар оралаб Тошлоқсойга ёнади. Бу сўқмоқ Қизилқояга кўтариладиган асосий йўллардан бири ҳисобланади. Ёз ўртаси қуриб, кўкламда беҳад қутуридаган Тошлоқсой суви Қизилқоя пойини ялаб-юлқаб ўтиб, бир ярим қақирим қўйидаги Эгрисойга бориб қўйилади. Эгрисойдан нариса қишлоқ уйлари чор тарафга сочилган кенг ўрлик.

Бундан ташқари, Қизилқояга Арчалидовоннинг узвий ва гарбий қисми ҳисобланмиш Каттақир орқали ҳам кўтарилиш мумкин. Бу улкан қирлик кунботиш томонга чувалана бориб, Асилбекнинг дўппидеккина қишлоғини ўзининг саноксиз ўнгирларидан бирида қолдириб, янада нарига чўзилиб кетади.

Оқманглай оқсоқолнинг сурувига Каттақирнинг Қизилқояга яқин тошлоқ ўнгирларидан бирида ҳамла қилганди. Мана энди, Омонали неча кундирки тоғма-тоғ дайдиб, санғиб, унинг изини қидириб юрибди. Юқорида таъкидлаганимиздек, тоғ одами аввало бир нимага тикилмасин, тикилдими, тамом — ўша нарсанинг жонини олмай қўймайди. Бунақа пайтда таъқибдаги жониворнинг жонига на қўриқхона даҳлсизлиги ора кира олади, на унинг қўриқчилари. Боз устига қўриқхона сарҳади ҳадсиз-ҳисобсиз, унинг санокли назоратчилари ададсиз бу ҳудуднинг бўйига қарайдими, энигами.

Бир қарашда, бир-бирига мингашиб кетган бу юксак тоғлар, чуқур даралар, арчазор ўрмонлару чигал чакалакзорлардан қоплонни излаш пичан орасидан игна қидиришдек бир гап. Бироқ Омоналидек серфаҳм овчи учун бу юмуш унчалик ҳам мушкул эмас. Бунинг учун биринчи галда жониворнинг ҳаракатланиш майдони ва юрар йўллари аниқланиб, ўрганиб чиқилиши лозим, қолгани эса

кейин ўша сайёднинг зийраклиги, фаҳм-фаросати ҳамда сабр-тоқатиға боғлиқ.

Омонали уни юксак тоғлар бағридан қидирарди. Қизилқояга келсак, яқингача у йигит учун тоғларнинг шунчаки бир бўлагига эди. Эндиликда эса мудҳиш фожеа юз берган хосиятсиз бир макон сифатида юрагини доғлаб, ўртаб турарди. У Қизилқояни кўрарга кўзи йўқ эса-да, йўқотган энг азиз кишисининг изларини кўзларига суртмоқ-чидай, негадир, беихтиёр, ўша томонга интилаверарди.

Шу пайтгача у бу манзилдан неча бор ўтиб қайтмаган ва бир кун келиб айни шу ҳудудда ҳали изҳор этишга улгурмаган илк муҳаббатини фожеали тарзда йўқотиши мумкинлигини ким ҳам ўйлабди дейсиз. Бу-ку майли, умрида кўрмаган шаҳарлик бир қизга кўнгил бериши унинг хаёлига келибдими. Уйланиш деганда, у яқин-яқингача қишлоғи қизларидан ўзгасини кўз олдиға келтира олмасди. Бир кун келиб шулардан бириға уйланишиға имони комил эди.

У шу ўйда бамайлихотир юрганида, кутилмаганда унинг ҳаётиға кенг соябонли шляпа кийган қиз кириб келса бўладими. Бошида қизнинг гайритабиий кўринган энгил-боши, очиклиги ҳамда беҳад қувноқлиги унга эриш туюлди, унчалик ёқтирмади уни. Бироқ қизи тушмагур Худо берган улғу хусусияти — бу жонли оламни қизгин сева ола билиши билан йигитни бутунлай ўзига ром этиб, сеҳрлаб қўйганди. У, масалан, йигитға теварақда гулдан гулға учиб-қўниб юрган капалаклар ёхуд тиниб-тинчимас чумолилар, этик билан бемалол топтаб, янчиб кетса бўлаверадиган шунчаки ҳашоратлар эмас, балки тўлқинланиб, мавжланиб турган чинакам ҳаёт эканини англади. Ёз ўртаси ўрилиб, сўнг томға чиқариб босиладиган пичан гарамлари орасидаги турфа хил тоғ чечаклари шунчаки мол озуқаси эмас, балки ўрганилиши лозим бўлган ўсимликлар дунёси эканини уқтира билди. Шусиз ҳам табиатға жуда яқин бўлган Омонали азалдан шуни идрок этиб-тиб келардики, бу оламдаги жамики нарса бир-бириға шу қадар чамбарчас боғланиб кетганки, агар бирор ерда жиндек кемтиклик юз берса, бунинг оқибатида тузатилиши қийин бўлган улкан ўпирилишлар вужудға келиши мумкин. Бунинг учун жуда узокқа бориши шарт эмас, унинг жузвий бир аломатини ўз тақдири мисолида яққол кўриб турибди: қизнинг ўлими туфайли у ота уйини тарк этди, ота уйини тарк этиши билан умумқўрадаги қўй-қўзилар иккиға бўлинди, молларнинг икки бўлиниши эса ўғай укалари кўнглида адоватли туйғуларнинг уйғонишиға сабаб бўлди. Ва шунингдек, бу тоғу тошларнинг эркаси, кишилар таъбири билан айтганда, тийиқсиз дайди ити бўлган Асилбекнинг эрки ва оёғиға маълум даражада тушов урилди. Энди у анчагача юрак бетлаб бу томонларға келолмас керак.

Омонали аввалдан ҳаёт ва тириклик хусусида ўзича мушоҳада юритишни яхши кўрарди. Шунинг учунми, қишлоқда ҳамма билан ҳам ош-қатиқ бўлиб кетавермасди. У аксарият жўраларининг ўйсизлиги

ва фикрсизлигини суймаганидек, оғайнилари ҳам унинг «файласуф»лигини кўпам ёқтиришавермасди. Йигитнинг узоқ-яқин оғайнилари сероб, лекин дурустроқ ҳамфиқри йўқ эди. Кенг шляпали қиз эса ўша бўшлиқни тўлдирганини дастлаб англаб етмади. Англаб етганида эса, юрагида бошқа нозик туйғулар томир отиб улгурганди.

У ўзини ҳар қанча бепарво тутишга уринмасин, унинг қизга бўлган муносабати бир оз ўзгачалигини эл-улус билди, хели-хеш билди, бироқ қиз билолмай кетди. Қишлоқ қизлари эса йигитни рашк қилиб, айримлари ҳатто салом-алиқниям йиғиштириб, терс қараб ўтадиган бўлди. Турган гап, улар орасидаги бу яқинликдан Асилбек ҳам беҳабар эмасди. Бироқ унинг кир кўнгли қиз ва йигит орасидаги муносабатни чин муҳаббат эканлигини идрок этолмади. Омоналини ўзи каби «ширин луқма» илинжида лаб ялаб юрган бир саёқ ит деб ўйлади. У таранг шимда сонлари диркиллаб турадиган мўрчамиён бу қизни овлоқ жойда қўлга тушириш, янада аниқроғи, унинг ўз ибораси билан айтганда, тоғда кийикдай ирғишлаб юрган бу «ширин луқма» таъмини Омоналидан аввалроқ татиб кўриш истагида ёна бошлади.

Асилбек азалдан нозик туйғулардан мосуво, разил кимса эди. Пана-пастқам жойларда якка-ёлғиз жувонларга ташланиб, нафсини қондиришга одатланган бир малъун эди. У ўз ҳаёти давомида бу жирканч ишга бир неча бор қўл урган ва домига тушган аёлларнинг гап-сўз бўлишларидан кўрқиб, ҳаммиша дардларини ичига ютиб кетаверганлиги боис ҳар сафар жазосиз қолаверарди. Лекин ўша аёллар ҳозиргача уни беаёв қарғаб келишади. Қарғиш туфайлими, ё тақдири азалми, у ҳанузгача сўққабош, доимо бирор-бир қизга совчи қўяди, ҳатто тўй куниям белгиланади, бироқ битиб турган иш ҳеч кутилмаганда бузилиб кетаверади. Бу синоатдан ҳамма ҳайрон, фақат угина бу ғалати савдога эътибор бермайди, пешонага битгани бўлар бир кун, дея парвою фалак юраверади.

У Гуласалга кўз тикаркан, ким билан ўйнашаётганини яхши биларди. Омонали бошқалар каби улоқ чопмайди, давраларда бел тутишмайди, аммо чангалга тушган одамнинг белини синдирмай қўймайди. Бироқ ҳамма бало шунда эдики, Асилбекнинг кўнгли қизга жуда ёмон суст кетганди, агар ҳаром нафсини қондирмаса, турган ерида тил тортмай ўлиб қоладигандек эди. Боз устига, етти ёт бегона бир қиз учун Омоналининг бу қадар қутуриб кетишини ҳатто хаёлига ҳам келтирмаганди. Мабодо қилмиши ошқор бўлар бўлса, буюрганники эмас, югурганники дея, вазиятдан осонгина чиқиб кетмоқчи эди. Энг ёмони, у қизни одам сифатида эмас, бемалол даҳл қилиши мумкин бўлган навбатдаги ўлжа ўрнида кўрмоқда эди. Жазосиз қолган аввалги қилмишлари туфайли у янада сурлашганди. Бу тоғу тошларда унга ҳамма нарса мумкиндек эди. Тоғлар барча ноҳўя ҳаракатларига имкон яратгандек, бу ғалги тажовузини ҳам, одатдагидек, ҳаммадан сир тутадигандек эди.

Ҳа, тоғлар барча нарсани сир тутайди.

Шу кунларда у қоплоннинг изларини Омоналидан сир тутмоқда эди. Бироқ йигит ҳам

анойилардан эмас, топталган ўт-ўланлар, синган новдалар, ерга тушган япроқлар ҳолатидан қайси жонивор қай томон ва қачон ўтганини адашмай аниқлаганидек, вақт-соати етиб Оқманглайни изига тушиши тайин эди. У тоғдаги барча баланд-пастликни, яхши ва ёмон маконлару хосиятсиз жойларни бамисоли беш қўлда биларди.

Қизилқоя тубидаги, Тошлоқсой ўзанидаги қиррадор харсангли майдон ана шундай хосиятсиз жойлардан бири ҳисобланади. Қоя тепасидаги Оқартош комига тушиб қолган ҳар қандай тирик жон айни мана шу тошлар устига йиқилиб ўлим топади. Шунинг учун одамлар бу ёмон ердан нарироқ юришга ҳаракат қилишади. Бу ҳолат Омоналига ҳам бегона эмас. У ҳар гал қиррадор харсангли майдонни четлаб ўтаркан, тошлар юзидаги қора доғларни кўргандай бўлади ва уни шахидлар қони деб ўйлайди. Кишилар гапига қараганда, юқоридаги Оқартош билан қуйидаги бу харсангли майдон ўртасида қандайдир илоҳий боғлиқлик бор эмиш, тошлар юзидаги қон доғлари эскириши билан Оқартош янги қурбон талаб қила бошлармиш. У бу гаплар бидъат эканлигини яхши биларди-ю, лекин жондек азиз маҳбубаси унинг навбатдаги қурбони бўлишини хаёлининг қўчасига ҳам келтирмаганди.

Қон доғлари...

Бу дунёда суюкли кишининг қон доғларига кейинчалик рўпарў келмоқдан ортиқ азоб йўқ экан. Бунақа пайтда инсон боласи бу ёруғ оламга келганига, шу заминга оёқ қўйиб, шу ҳаводан нафас олаётганига минг-минг пушаймон еркан. Энг даҳшатлиси, бунақа пайтда бош урмоққа бирор тешик тополмай қоларкан ва бунинг азоби кўп ёмон бўларкан, яъни ерга бамисли томчи каби сингмоқ истаркану, лекин замин уни қабул қилмас экан. Осмонга сапчиб, оппоқ булутлар қатида кўздан гойиб бўлмоқни хоҳларкану, лекин она замин, толенгда неки бор, барини бағримда бошингдан кечирмоққа маҳқумсан, дегандай кўкка интиломингга имкон бермас экан.

У бу қўтир дунёдан ҳар неки ёмонликни кутган эса-да, қуёш чарақлаб турган ажойиб кунлардан бирида маҳбубасининг қонга беланган жасадига дуч келаман деб сира ўйламаганди.

Ўша куни Ирина билан хайрлашаркан, Гуласалнинг рухсорини кўрмоққа имони комил эди. У шу ширин умидда Тошлоқсой ўзани орқали Қизилқоянинг довога туташ қисмидаги тор сўқмоқни қоралаб бораркан, қоя қаршисидаги дўнгликда сочилган қўй-қўзиларга аввалига эътибор бермади, чўпони билан қизиқмади. Ва қачонки қоя тубидаги харсанглар орасида илонга дуч келган бақадек қотиб турган мулла Саидга кўзи тушгачина жиндек ҳушёр торти. Унинг гапга тутиб қолишидан чўчиб, астагина ўтиб кетмоқчи эди, бўлмади, мулла Саид, қўл сермаб, ёнига чақириб қолди.

— Буни қара, Оқартош яна қонсирабди! — деди мулла Саид у яқинлашгач, ғамгин оҳангда: — Кўз ўнгимда қоядан йиқилиб тушди. Мен ҳув дўнгда эдим... Бу... худди ит қувлагандай югуриб келди-да, Оқартош ўзанига тушиб қолиб... Ёш нарса... эссиз жуда ёмон бўлди-да!

Омонали унинг гапларини тузукроқ идрок этиб-этмай, кўнгли гашланган кўйи, қиррадор харсанглар оралаб, олдинга интиларкан, кўз ўнгида юз очган даҳшатли манзарадан эси оғай деди. У мисли ҳайкалдай тош қотиб тураркан, ҳеч кўзларига ишонмасди, аниқроғи, ишонолмасди. Бу асло юз бериши мумкин бўлмаган ҳол эди. У суйганининг бу аҳволда қонига беланиб ётишини кўргандан кўра, олис осмон қаъридаги ойнинг йиқилиб тушишига ёхуд тунлари ўздан ёрқин из қолдириб, қоронғи осмонни тилимлайдиган учар юлдузлардан бирининг қояга урилиб, тоғу тошларни қаттиқ ларзага солишига мингдан минг рози эди, фақат бу фожеага эмас. Йигит худди туш кўраётгандек эди. Назарида, ҳализамон Гуласал, бир ҳазиллашгим келди-да, дея ўрнидан дик сакраб турадигандек эди. Омонали шу умидда кўзларини оҳиста юмади. Қизнинг шўхчан кулгуси кулоқларини сийпалашини кутади. Йўқ, у кутган ҳол юз бермади. Рўй бериши мумкин ҳам эмасди. У аста кўзларини очади ва қизнинг ўша-ўша қиррали харсанглар орасида тошларни лола рангга бўяб ётганини кўради.

Ўша кунни Омонали асрий харсанглардан улғу олгандай, том маънода, тош қотди. Мулла Саид кейин нима деди, қизнинг жасади ёнига кимлар келди, кимлар кетди – бирор нимани англаёлмади, ҳатто Иринанинг фарёд уриб чинқиришлариям уни ўзига келтиролмади.

Қарахт шуурида яккаш бир ўй чарх урарди.

Бўлиши мумкин эмас!

Қачонки, қизнинг жасади ўраб-чирмаб олиб кетилаётгандагина унга жон кирди ва қоқилиб-суқилиб одамларга эргашди. Йўлда телбанома равишда неча бор, беринглар менга, дея жасадга кўл чўзди. Лекин, ранг кўр-ҳол сўр, дегандай уни қизнинг яқинига йўлатишмади.

Бугун ҳам Омонали Қизилқоя орқали йўлга тушганди. У қоя тепасида бир зумга нафас ростларкан, одатдагидек, нечун бу томонда ўралашиб юрибман ўзи, деган ўйга борди. Ва ўйини адоқлаб улгурмай, хаёлчан бир тарзда теваракка кўз ташларкан, одатдагидек, на худди нимадангир арасталгандай, сайҳонликнинг бир бурчагига қисилиб олган бўлиқ арчаларнинг ғалати ҳолатига эйтибор берди, на тонгги куёш нуридан қирмизи тус олган тоғлар бошидаги алвон рангни пайқади, на бошқа нарсаларни. Ҳолбуки, теварак-атроф киши ақли тонг қоларли даражада гўзал ва фусункор эди. У эса кўз ўнгидаги бу гўзалликни идрок этишни истамагандек, қўним топган жойида кўпда ҳаялламай, қоянинг Тошлоқсой қисмидаги Оқартош томон юрди.

Тоғ жониворлари солган энсиз сўқмоққа кўндаланг тушган ва қуйидаги Тошлоқсой томон кескин энган, жар лабидаги тошлоқ ўнгуру – Оқартошнинг бир қарашда ҳеч хавфли жойи йўқдек эди. Лекин ўнгуру ўзани сал турткидан селдай оқувчи чағир тошлардан иборат бўлиб, унга бехос тушиб қолган тирик жоннинг қутулиб кетмоғига ҳеч бир имкон йўқ эди.

У бирда Оқартошнинг қонсираб, ҳар йили қурбонлик талаб қилиши ҳақида қизга айтганида,

Гуласал кулиб, йўқ, биз табиатнинг эмас, эҳтиёт-сизлик қурбони бўлишимиз мумкин, деганди.

Мана энди, қизнинг ўзи унинг қурбонига айланиб ўтирибди.

* * *

Ниҳоят, тўртинчи кун деганда Омонали қоплоннинг изига туша олди. Унинг қаерларда ўрлаб, қаерларда кўниб ўтишини обдон ўрганди. Жонивор энг кўп кўниб ўтадиган манзиллардан бири қорли чўққига туташ Бўзбулоқ дараси муюлишидаги уч асрлик кекса тол таги эди. Лекин у ҳафтанинг қайси кунлари ва куннинг қайси пайтларида бу манзилга кўниб ўтади, буниси ҳозирча номаълум эди. Бироқ йигит учун буни аниқлаш унчалик ҳам мушкул иш эмас. Озгина ҳафсала қилса ёхуд доимо қалтис пайтлардагина юзага тепчийдиган ички сезгиси панд бермаса, бу синоатнинг тагига етмай қолмайди.

Инсониятга нисбатан ёввойи оламга ҳешлиги кўпроқ бўлган кекса тол ўз бағрида тин олишни хуш кўрадиган жониворларни ташқи нигоҳдан сақлаш ва ихоталаш учун узун новдаларини ерга эгиб, ўзига хос «ўтов» ҳосил қилганди. У азал-азалдан инсон қавмини ёқтирмасди. Нега деганда, тоғнинг бу қисмига камдан-кам ҳоллардагина ўрлайдиган одам боласи ҳеч вақт тинч келиб, тинч кетмайди. Тагида олов ёққани етмагандек, шохларини синдириб-сидириб кетади. Ёввойи жониворларнинг эса йўриги бўлак, улар унинг шох-бутоқларига дахл қилмайди, пинжида тинчгина ором олиш билан кифояланишади. Ахир бу қадар ҳайбатли тус олмоғи ҳамда узоқдан-узоқ умр кечирмоғи учун кекса тол ўз ҳаёти давомида нималар қилмади дейсиз. У шу ўтган давр ичида неча бор ўлиб, неча бор тирилмади дейсиз. Тошлар орасига чуқур илдиз отмоқ унга осон кечибдими, бунинг учун не бир машаққатларни, не бир куйманишларни бошидан кечирмади дейсиз.

Аввалига зигирдеккина бир уруғ эди у. Тоғ шамоли уни бу бепоён тоғли ҳудуднинг алақаерларидан учириб келиб ташлаганди. У қоя юзидаги бир кафтгина тупроқда ниш уриб, аста кўз очаркан, унган жойи жуда нобоплигини дарров фаҳмлади. Унинг қисматида кун кўрмай нобуд бўлиш ёзилгандек эди. Аслида ҳам шу эди. Бироқ у қисматга бўй бермади. Ўта даражада қайишқоқ ва чидамли тоғ буталаригина ўса оладиган бу муҳитда якка-ёлғизман деб турмади. Аввалига шу бир кафтгина тупроққа маҳкам томир отди. Бахтига бу тупроқ кум ва майда тошли ёриққа туташ экан. У илдизлари билан пайпасланиб дастлаб ўша тирқишни топди. Тирқиш қуйига чўзилган бўлиб, унинг назарида, заминга туташдек эди. Замин тошлоқ эса-да, унда тупроқли қатлам ва тармоқлар кам эмасди. У кейинчалик ўша тупроқли тирқишлар бўйлаб илдиз отиш баробарида, чор-тарафга новдалар ёйди. Ерга етган илдизларидан янгидан-янги ниҳоллар чиқариб, тоғнинг бешафқат иқлими билан тинимсиз курашган ҳолда яшаш ва яшаб қолиш кўник-маларини ўзлаштира борди. Чиниққани сари қайишқоқлиги ортиб, дара муюлишида ёввойи

жониворлар ором оладиган ажойиб бир хилватгоҳни юзага келтирди. Ўтган вақт давомида унинг кучоғи не-не жониворларга бошпана бўлмади, яраланган ёхуд қариб-чуриб, умри поёнига етган не бир тоғ жониворларининг сўнгги нафаси шу ерда узилмади. Мана, икки йилдирки, қор қоплони Оқманглай унинг кучоғини ўзиники қилиб олганди. Лекин кекса тол таги унинг муқим маскани эмас, қўниб ўтар, гоҳида бир неча кунлаб қолиб кетар жойи эди.

Кекса тол Омоналининг авзойиданоқ не мақсадда тентиб юрганини пайқади. Негаки, одам боласи бу хилват гўшаларда ҳеч вақт бекорга айланишмайди. У одам боласидан қоплонни қизганди. Бу томонда йилнинг ҳар фаслида тинимсиз эсиб турадиган тентак ел кўмагида новдалари билан унинг елкаларини савалади, одам боласини ўз бағрига қўймасликка уринди. Минг афсуски, новдаларини қайириб-сайириб, ичкарига бош суққан бу одам боласида тиришқоқликдан ташқари, фаҳм-фаросат дегани мўл эди, теваракка биргина разм солишдаёқ бу манзилни қоплон макон тутганини дарров англади.

Бироқ қоплоннинг қўналғасини топишга муяссар бўлган Омоналини қувонди деб бўлмасди. Яқин кишини кўмгандек, бугун у жуда ҳамда эди. Нафсиламирини айтганда, шундай эди – бу томонга келаётиб, Гуласал йиқилиб нобуд бўлган жар тубида рамзий қабр бунёд этганди.

Қизнинг тош юзасида қолган қон доғлари унга азалдан тинчлик бермай келарди. Ўша томонга боришни ҳарчанд истамаса-да, бироқ харсанг юзасидаги қорамтир қон доғлари негадир тинмай уни ўзига чорлаётгандек туюлаверарди. У тезроқ жала қуйиб, тошдаги қон доғларини ювиб кетишини истарди. Бироқ, аксига олгандек, шир этган ёмғирдан дарак йўқ, иккинчидан эса, тош бетидеги қон доғларига унча-бунча ёмғир қор қилмаслигини аввалдан яхши биларди. У нима қиларини билмай, боши қотиб юрганида, бирдан эсига катта йўл бўйидаги рамзий қабрлар тушиб қолади. Бу хил қабрлар йўлда бирор фалокат туфайли нобуд бўлган кишиларга белги сифатида ўрнагилади. Шунинг учун бугун тонг-саҳарлаб йўлга чиқаркан, биринчи қилган иши қон доғлари қорайиб турган чоғроқ харсанг устига тош қалаб, рамзий қабр барпо этиш бўлди. Сўнг «қабр» пойига тиз чўкиб, узоқ сукутга ботди. Миждаларини ёшлагиси келса-да, негадир бунинг уддасидан чиқолмади.

У шаҳарда, яъни Гуласалнинг қабри тепасида ҳам шу аҳволга тушганди. Ўшанда йиғлаганда ҳам қизнинг туғишганлари йиғлаган, Ирина йиғлаган. У эса тош қотиб тураверган. Буни қарангки, унинг шундаги ҳолатини Ирина англаган, бу фалокатда ўзини айбдор санаб, ич-этини еб юрган Мелиқул тоғбеги ҳис қилган ва ҳар иккиси ҳам қўлларидан келганча уни юпатмоққа уринишган. Ҳолбуки, қизнинг жасадини шаҳарга олиб кетишаётганида, иккаласи ҳам унга рўйхушлик беришмаганди. Биров унга «юр» ёки «қол» демаган. Гарангсиз, гандираклаб ўзи машинага чиқиб олган. Қизнинг соябони кенг шляпасини қўлига тутиб, дам-бадам уни юзига

босиб борган. Қизнинг хонадонида эса шляпани йўқотиб қўйди. Қўлидан биров олди, ё ўзи бирор ерда унутиб қолдирдими, ҳанузгача тузук эслаёлмайди. Охири Иринадан қизнинг суратини сўраб олиб, изига қайтган.

У «қабр» бошида гамга ботиб ўтираркан, қўйини пайпаслаб, чўнтагидан ўша суратни олди. Қизнинг кулиб турган сиймосига узоқ тикилиб қолди. Сўнг сурат юзига оҳиста лаб текизмоқчи бўлди. Лекин қизга муҳаббатини изҳор этолмагандек, суратни ҳам ўполмади. Ички бир ийманиш бунга йўл қўймади.

Омонали шу тушқун кайфиятда тоғлар аро йўл тортганди.

У кекса тол тагини тажрибали овчиларга хос синчковлик билан қайта ва қайта кўздан кечираркан, туғма овчи эмасми, барибир бир зумга бўлса-да, гамдан чалғиди. Тошдек оғир юрагининг бир чеккасида ов иштиёқи гимирлаб қолди. У шундай овчилар тоифасидан эдики, унда ички ҳис қилиш қобилияти кучли эди. Кекса тол йиртқичнинг муқим қўналғаларидан бири эканини, агар қулай пайтини топса, уни шу ерда қўлга тушириш мумкинлигини туйганидан сўнг, яна икки кун унинг йўлини пойлаб, йиртқичнинг шу ерга қўниб ўтишини, гоҳида эса узоқ қолиб кетишини аниқлади. Шундан кейингина у Оқманглайни айна шу манзилда қўлга туширишга қарор қилди.

* * *

Ўша куннинг эртаси тонгда укаси Бердимурод яна бир ўлиб тирилди.

У қўйларини тоққа ҳайдаб чиқаркан, нариги бетда ёйилиб юрган Бозоркулнинг суруви орасида ўзига таниш қўйларни кўриб, юраги аламдан бир қалқиб тушди. Агар бу ердан тезроқ олисламаса, акасининг жондек оғайнисини беҳудага хафа қилиб қўйишидан чўчиб, қўйларини қичаброқ ҳайдади. Супадек кенг ва ясси харсанг четидеги қўлидаги таёққа ияк тираб ўтирган Бозоркул йўталиб ўзидан дарак берди, жўраси Омоналининг ҳурматига, у билан ҳол-аҳвол сўрашгиси келди. Бироқ ичи тирналиб турган ука унга рўйхушлик бермади, ўлганининг кунидангина базўр тиржайиб, қўл сермаб саломлашган бўлди-да, агар етишиброқ юрмаса, қўйлари чор-тарафга тирқираб кетадигандек, суруви ортидан зипиллади. Сал узоқлашгандан сўнг эса тўнғиллаб, хуморидан чиққинча сўкинди. Кейин бунга ҳам қаноат этмай, ичидаги бор дарду ҳасратини кимгадир тўкиб-сочгиси келди. Худо оҳини эшитдимми, Учгаза бетидеги донга тўйган хўроздай гўлдайиб ўтирган Ҳамидкул оқсоқол дуч келди.

Ҳамидкул оқсоқол ҳар тонг қўйларини ўзи ёярди. Гийбатга суяги йўқроқ бўлгани учунми Бердимуродни ўзига анча яқин тутарди. Янада аниқроғи, бировни тинглашдан ҳам кўра, чақак отишни жуда хуш кўрадиган бу бандага бекорчи кулоқ керак эди. Чунки унинг энг ёмон одати – ҳеч қачон ҳеч нарсдан кўнгли тўлмас, ҳар нарсдан нуқсон қидиришга уста эди. Замон ва одамлардан нолишга-ку сира суяги йўқ. Агар суҳбатдоши ўзи

каби ношукр ва нолакор кимса бўлса, бас, оқсоқолнинг куни туғади — гийбат ботқоғига нақ бўғзигача ботади. У борлиққа, ҳаттоки теваракдаги чўнг тоғлару кўкдаги қуёшга ҳам истехзоли боқади. Ўрни келса, уларни ҳам ёмонлашдан тоймайди. Дунё айниган, одамлар ёмон дейди-ю, бироқ ўша ёмонлардан бири ўзи эканини хаёлига ҳам келтирмайди. Агар биров шунга шама қилар бўлса, у оқсоқолнинг чин душманига айланади.

Ҳозир ҳам оқсоқолнинг нигоҳи гўзал, қирмизи тонг шафагини ёхуд дара тубида бамисли оппоқ булутдай ястаниб ётган эртанги туманнинг улугвор салобатини эмас, йигит олдига солиб келган сурувдаги қўйларнинг одатдагидан кўра анча камлигини пайқади. Нечунлигини яхши билса-да, худди ҳеч нарсадан хабари йўқдек, гапни айнан шундан бошлади.

— Э... бу... чўғи сал камайиброқ қоптими, мулла Бердимурод? — деди йигитнинг ичидан не бир қиринди ўтаётганини сезгандай, бўғиқ ҳиринглаб. Сўнг ҳазил йўсинда қўшиб қўйди: — Эй-й, сенга ярашмабди бу иш. Қўй ҳайдагандан сўгин, мана, бизга ўхшаб ўру қирни тўлдириб ҳайдаш керак-да. Бу тўртга қўйнинг йигит одамнинг овора бўлишига арзимади.

— Ҳали бизам ўру қирни тўлдириб ҳайдаб қолармиз, амаки! — деди Бердимурод ҳазилга тоқати йўқлигини билдирган оҳангда, тўрсиллаб. — Ҳозирча шу бориға қаноат қип турайлик-чи. Кейин бир гап бўлар

— Ё насиб! — Ҳамидкул оқсоқол қаватига келиб чўккан йигитнинг елкасига энгилгина шапатилаб қўяркан, сўнг тусини кескин ўзгартириб деди: — лекин Саркор лочин сурлувни иккига бўлиб кўп хато иш қилди. Бундай қимаслиги керак эди. Бекорға баракасини учирди. Бу дейман, аканг Омоналига унинг меҳри салгина баландроқми дейман, эмасам шунча молни, ма сенга, деб бериб юборармиди. Мен сенга айтсам, мулк дегани бунақа тақсимланмайди, киши бошига қараб тенгма-тенг бўлинади. Тагин яна билмадим. Бу камдек, Омонали сурувга ўзи эгалик қимай, уни ошнаси Бозорқулга топшириб қўйибди. Тавба, киши ўз молинияям бировга ишонадами. Бозорқул минг яқин ошна бўлгани билан барибир бегона-да, қони бўлак. Шундай бўлгач, ўзганинг молига жони ачиб қарармиди. Мана, мени айтди дерсан, қишга қолмай яримини ўлдириб беради у.

Бу гаплар Бердимуродга ўқдай таъсир этиб, ўтирган жойида бежо тебранди. Манглайини сиқимлаб, бармоқлари орасидан Бозорқул томонга газабнок боқди. Қани энди, чоғи етса-ю, акасига қарашли қўйларни битта қўймай унинг сурувидан айириб олса, ва агар бу ишига монелик қилар бўлса, Бозорқул деганларининг тумшугига боплаб бир туширса. Бироқ, минг афсуски, бунинг сира иложи йўқ — отаси нақ терисини шилгани етмагандай, дўстига қўл қўтаргани учун, ўгай акаси бир эмас, икки қарра кафанини бичади. Унинг бор журъати шу кунларда, мол аччиғи-жон аччиғи дея, ўзи каби зимдан тутаб, зимдан ёниб юрган энаси Тўлғонойга зарда қилмоққа етади, холос. Шунга қарамай, унинг паст кетгиси келмади, кўзларини олақула қилиб деди:

— Агар биттаси йитсин, Бозорқулнинг нақ бўғзини йиртаман!

Оқсоқол йигитнинг аҳволини кўриб, ўзича андак инсоф қилган бўлади. Боз устига, Омоналининг тоғма-тоға санқиб юриши ўзининг илтимоси туфайли экани эсига тушиб қолиб, гийбатдан зўр-базўр тилини тияди. Кейин эса барини унутган ҳолда, одатига хос, истехзоли илжайганча, зимдан ўтга керосин сепишда давом этади.

— Мол акангники бўса, нега энди сенинг кетинг куяди, а?

Бердимурод чуқур хўрсинганча тоғларга аламнок боқади. Мисли қизил туғдек кўкка санчилиб турган Қизилқоя чўққисига бу сафар узоқ тикилиб қолади ва беихтиёр кўз ўнгида қуйидаги манзарани жонлантиради: ана, елкасига милтиқ осган Омонали қоя юзига тирмашганча юқориға интилмоқда, яна бир оз ҳаракат қилса, қоя лабидаги пастак арчаға етади, арча шохлари чайир, фақат қўл етса бўлди, бироқ оёқ тагидаги тошлар анча омонат, ана бири кўчди, кейин иккинчиси... Бердимурод воқеанинг бу ёғини тасаввур этишни ҳарчанд истамаса-да, қоя тубида акасининг жонсиз жасадини кўради. У таомилга кўра, ачиниш лозимлигини ўйлайди. Бироқ ачиниш қатори қувончга ўхшаш ёқимсиз бир ҳисни туяркан, ўзини жуда ёмон кўриб кетади. Қаншарини қашлаб, ўзини чалғитишга уринади. Бироқ ногаҳон кўзи яна Бозорқулнинг наридаги сурувига тушиб, алами қайта жунбушга келади ва дилидаги тилига кўчганини сезмай қолади.

— Буни ҳали кўрамиз, кимга насиб этаркин!

Бу гап шу қадар совуқ оҳангда айтилдики, бундан ҳатто Ҳамидкул оқсоқолнинг эти жунжикиб кетди. Шундан сўнг у тезда сурув ҳақидаги гапни бас қилиб, шу кунларда ҳамманинг оғзида обдон чайналаётган мавзуга ўз муносабатини билдиришга тушди.

— Мен отанга бир эмас, икки бор айтдим, — деди ҳамсуҳбатини ёмон вазиятдан тезроқ чиқариш ниятида, худди томдан тараша тушгандек қилиб. — Катта улди кечиктирмай, ҳадаҳа уйлантиринг деб. Йў-ўқ, Саркор лочин гапимга қулоқ сомади. Мана оқсизга, аканг шаҳарлик бир қизга элакишиб, гап-сўзга қолиб ўтирибди. Ўзимизда қиз қуригандай, илакишган қизини қара унинг, на уругини, на аймоғини биров биледи. Мен сенга айтсам, эс-ҳушли қиз уйида ўтиради, илм қиламан-билим қиламан деб товма-тов санқиб юрмайди. Илм деганни асли тус бекорчиларга чиқарган. Мана, мен билан сен илм қилмасак ҳам, қорнимиз тўқ, устимиз бут, бинойидек яшаб юрибмиз-ку. Менимча, янаям билмадим, ўша шаҳарлик жиблажибонни бу томонга ажал бошлаб келган. Эмасам, бу тоғу тошда пишириб қўйибдими унга. Аканг эса уялмай-нетмай унинг дардида қуйиб-ёниб юрибди. Лекин шу отанггайм қойил эмасман, омайдими аччиқ камчининг остига, нега мени элга шарманда қилаяпсан деб. Агар Омоналининг ўрнида мен бўлганимдами, ўлганнинг кетидан буйтиблар ув тортиб юрмасдим, қишлоқнинг сўлқиллаган олди қизларидан бирини шартта бовримга тортардим-да, бор алашимни унутардим қўярдим. Ай-й, бу ёшларга гап ўқтириб бўмайди, бари айниган!

Оқсоқол бир вақтлар ўзини катта арча тагида кучала еган итдай қилиб ташлаб кетган Сарагулнинг зурриёти бўлгани учун ҳам Омоналини жини севмас, ҳар гапиди уни чандиб олишга уринар ва шунинг билан биргаликда, қаватида хомуш ер чизиб ўтирган йигитнинг дил ярасини беаёв тирнаётганидан мутлақо беҳабар эди.

Аллақачон йигит ёшига етиб, кўзи қизариб юрган Бердимуроднинг аҳволи шу кунларда ҳавас қиларли даражада эмасди. Агар кўйиб берса, дуч келган қизил этакка ёпишиб, дунёнинг нариги чеккасига улоқиб кетишга ҳам тайёр эди. Туллари беҳудага болишни эзгиламай, кўз остига олган қизларидан бирига оғиз солай деса, орада акаси турибди шофдай бўлиб. Ака турганда, ким ҳам укага қизини берарди. Бу туриши бўлса, акаси ҳаливери уйланадиган эмас. Ана, юрибди етти ёт бир бегонанинг ҳажрида қосовдай куйиб.

У тиззасига ияк тираб, тагин ўша нохуш манзарани қайта кўз олдига келтиради, яъни ўгай акасини қоя тубида тош кучиб ётган аҳволда кўради. Қўрадаги жонлиқ иккига бўлингач, энаси алам устида писиллаб, бу етим ўлгур тов-повдан йиқилиб ўлса қанийди, ўзим кўккинасини киярдим, деганидан бери шу каби қора ўйлар тез-тез миясида чарх урадиган бўлиб қолганди.

Айни шу лаҳзада эса Омонали сўнгги ҳал қилувчи қарорга келиб бўлганди. Унинг режаси анчайин жўн, лекин эҳтимоллиги ҳар томонлама пухта ўйланганди. Йигитнинг қоплонлар ҳақида қисман билгани шу эдики, бу йиртқичлар, одатда, тонг азонда ҳамда оқшомда ов қиладилар. Агар тонгда овлари бароридан келса, кейин кун бўйи ини яқинида ёхуд кўниб ўтиши мумкин бўлган бирор овлоқ гўшада ҳазми таом қилиб ётади. Бунинг акси бўлса, уни маълум бир ҳудудда учратиш гоёта мушкул, ўлжа илинжида жуда кенг майдон бўйлаб тоғма-тоғ санқиб юради. Унга яна шу нарса маълум эдики, қоплонлар, агар рўпарў келиб қолса, одамдан кўпам чўчишавермайди, сал эҳтиётсизроқ бўлишади ва оқибат, айрим ҳолларда, овчиларнинг осон ўлжасига айланади. Шунингдек, ҳар турдаги тирик жонзотда бўлганидек, қоплонлар орасида ҳам ўта тажовузкорлари, яъни болтадан қайтмаслариям учрайди. Унақаларга тасодифан дуч келиб қолсанг, қўлингдаги яроғинг кераксиз матоҳга айланиб қолиши ҳеч гап эмас. Бунақа қалтис пайтда билак кучинг ва белингдаги пичоғингга таянмоқдан бўлак иложинг қолмайди.

Қадимда овчилар қучоғида жон берган қоплонлар, шунингдек, қоплонлар чангалида умри поёнига етган овчилар кўп бўлган.

Омонали йиртқичнинг қадам олишиданоқ унинг қанақалиги ва нималарга қодирлигини фарқлай олиш даражасига етган овчилар тоифасидан эмасми, кузатишлари мобайнида Оқманглайнинг вужудида тийиқсиз газаб ва алам яширинлигини, агар бетма-бет келиб қолар бўлса, бу йиртқич ҳеч балодан тап тортмаслигини аллақачон пайқаб улгурганди. Шунинг учун ҳам унга қоплон макон тутган кексатол ёқмаётган эди. Негаки, ерга шокиладай осилиб тушган тол новдалари ортида не

бор, не йўқ — кўриш ва билиш жуда мушкул эди. Йигитнинг таваккал қилмоқдан бўлак чораси қолмаганди. Бунинг учун эса унга итини маълум масофада тутиб турадиган ва зарур онда жониворни кўмакка йўллай оладиган ҳушёр бир кўмакчи зарур эди.

У бу ишга укаси Бердимуродни танлаганди.

Худди кутганидек, сурувдан чақиртириб келинган укаси бу ишдан бўйин товлай бошлади. Йўқ ердаги баҳоналарни тоғдай қалаштириб ташлади. Омонали яхши биладикки, ўрлик ва бировга қайишмаслик укаларининг юргагига теккан тузалмас касаллик, то жиддий дўқланмангунча, ёмон одек тайсаллаб тураверишади. Одатда, бунақалар ўзидан зўрга киприк қоқмай бўйсинишади, бундай-роқларни эса ҳатто одам ўрнида кўришмайди. Агар қўлтигига озгина сув пуркасанг, ҳеч ўйлаб турмасдан, истаган одамингни ёқасидан бўғиши мумкин. Булар ўз қилмишлари оқибати ҳақида ўйламайди ва доимий равишда қўшни қишлоқ йигитлари билан ёвллашиб, тарафма-тараф бўлиб уришиб юрадилар. Ва бундан ёввойи бир завқ оладилар.

Омонали ройиш бермай турган укасининг тўнг афтига энсаси қотиб, зимдан разм соларкан, қизнинг, ҳувв, бирда айтган гапларини эслади.

Ўшанда иккиси чўққисида қадим кўрғон харобаси жойлашган юксак Илонўрмас қояси ёнидан ўтиб боришаётганди. Йигит бу тошкўрғон қайси қавм, қайси замонга тегишлигини билмаса-да, тасаввур дунёсига имкони етганича эрк бериб, бирдан ажодларини осмон бағирлаб сузиб юрган бургутларга менгзаб, бир мақтангиси келиб кетди, дедикки, қаранг, ота-боболаримиз қуйидаги тоғу тошларни писанд қилмай, худди бургутлардай чўққиларда яшашган.

Қаватида хушҳол одимлаб бораётган Гуласал бу гапидан сўнг бир лаҳзага тўхтаб, кўрғонга ҳайрату ҳавас билан боқиши лозим эди. У шунини кутган ва қизни бир лол қолдирмоқчи эди.

У билимдон бу қизни ҳайратда қолдиришни доимо истар ва фақат бунга ҳеч имкон тополмай келарди. Нега деганда, йигит маҳбубасини тоғу тошлардан, ҳаттоки отаси тенги тоғбеғидан қизганса-да, ҳамшиша ҳам юрак бетлаб ёнига келавермасди. У билан учрашмоқ учун доимо баҳона қидириб юрарди. Баҳона эса гоҳида анқонинг уруғига айланарди. Иккинчидан, айрим ошиқлардек, ҳадеб суйганига суйкалавериш йигитнинг табиатига мутлақо зид эди. Шунинг учун баъзида Гуласални узоқдан кузатиш билан кифояланар, гоҳида эса гўё ўз юмуши билан кетаётгандек, қизнинг олдидан беҳос чиқиб қолган киши бўларди. Ўша куни ҳам атай унинг йўлидан чиқиб, қизга ҳамроҳ бўлган ва чўққидаги кўрғон харобаси ёнидан ўтишаётганида эса юқоридаги таърифи билан Гуласални лол қолдирмоқчи бўлганди. Бироқ қизнинг жон ўртовчи ширингина табассумини демаса, у билдирган фикрлар айтарли даражада ёқимли эмасди: «Сиз мени танганинг бир томонига разм солишга ундаяпсиз, — деган қиз кўрғон харобасига шунчаки бир қараб кўйиб. — Агар унинг иккинчи томонини ўгириб қарайдиган бўлсак, бу каби харобалар тимсолида инсониятнинг

жоҳиллиги ва нодонлигини, қолаверса, ёвузлигини кўриш мумкин». Шундан сўнг қизи тушмагур енгил бир тин олиб, унинг кўз ўнгига қуйидаги даҳшатли манзарани чизиб берган: қадимда бу тоғли ўлкада бир эмас, бир нечта қавм умргузоронлик қилган, улар худди ер торлик қилгандай, ҳамиша бир-бирига ҳужумлар уюштириб турган. У қавмни ер юзидан йўқ қилмоқ учун бу қавм қўлидан келган барча ёвузликни қилган. Униси эса, табиий равишда, йўқликка юз тутишни истамай, қоя чўққиларидан паноҳ қидирган, қалъаю қўрғонлар қурган. Оқибат, маънисиз жанглар қалъа деворлари ёнига кўчиб, ўтмишдан бизга мана шу хилдаги тошхаробалар қолган. Хуллас, одам боласи кўк бағирлаб парвоз қилаётган бургутларга ҳавас қилиб эмас, омон қолиш ва насл-насабини давом эттириш илинжида чўққиларни макон тутган. Ачинарли жиҳати шундаки, талашиб-тортишиб, урушиб-сўқишиб бу дунёдан қанча қавмлар ўтмади дейсиз, чўнг тоғлар эса инсониятга тириклик муваққатлигини англамоқчидай, кафтидаги бу тошхаробаларни авайлаб сақлаб келмоқда. Бироқ одам боласи бундан ибрат оладиган эмас, ҳали-ҳануз бир-бири билан қирпичоқ бўлиб келмоқда. Бу камдек, кимдир табиатга, кимдир ҳайвонот дунёсига зуғум қилишда давом этмоқда, нозиккина шаҳарлик бир қиз эса тоғлар бағридаги турфа ўт-ўланлару рангбаранг чечакларга маҳлиё бўлиб, уларни ўрганиш умидида иссиқ ўрнини совутиб, тоғма-тоғ дайдиб юрибди.

Қиз сўнгги гапларини кулимсираб айтarkan, негадир «нозик» деган сўзга истехзоли равишда алоҳида урғу беради.

Гулалас ўзининг бу каби қизгин мулоҳазалари билан йигитни, одатдагидек, довдиратиб, уни нариги соҳилга итқитиб юборганини мутлақо сезмайди. Омонали нариги соҳилдан туриб, унинг ёниб турган чарос кўзларига ҳадикли боқаркан, қизни ўзига эмас, ўзини қизга номуносиб кўра бошлайди, йўқ, бу париваш менинг уйимда кашта тикиб, таппи ёпиб ўтирадиган қиз эмас, бу ўзга бир дунё малаги!

Омонали ўша куни ана шу тушқун кайфиятда қишлоғига қайтаркан, укалари қўшни Ҳайдар кўсанинг ўғиллари билан жиққамушт бўлаётгани устидан чиқиб, бот қизнинг гапларини эслади. Уларнинг арзимас нарсани деб бу қадар қутуришидан, нодонлигию бениҳоя қайсарлигидан ҳам ҳайратланган, ҳам газабланган ва сўнг заҳарни заҳар кесади, дея газаб отига миниб, жанжални тезда бартараф этган. Сўз ва насиҳат ила эмас, балки қамчининг кучи билан бир-бирига ёввойи йиртқичдай ҳезланаётган тарафларни ҳар томонга тумтарақай қилган.

Ҳозир ҳам у ўзига бўй беришни истамай, тўрсайиб, тайсаллаб турган укасининг анчайин сур ва ўр афти-ангорига қизиқсиниб боқаркан, унинг тўнг башарасида бир-бирига беомон қирғинлар келтириб, қоя чўққиларидаги тошқўрғон харобаларида ўз изини қолдирган ўша қадим одамлар қиёфасини кўргандай бўлди. Ахир шу укаси эмасмиди, Ҳайдар кўсанинг ўзидан баттар аҳмоқ

ўғилларидан бирига пичоқ ўқталиб, дарвозасини уриб синдирган.

Омонали миясига келган бу ўй туфайли укасини ёмон кўриб қолишидан чўчигандай, тезда ҳовли бурчагида боғлиқ турган итига кўз ташлайди. Бошини оёқлари устига қўйганча, гўё ов шовурини сезгандай, ўзига умидвор тикилиб ётган Бўйноқнинг қарашларидан кўнгли хиёл оройиш топиб, тез бўл, дея гапни қисқа қилди.

Ўғай акасининг измига бўйсинмоқдан бўлак иложи қолмаган Бердимуроднинг манглайи тиришиб, гижиниб, ниҳоятда ҳушсизлик билан бир Омоналига, бир унинг эски белбоғ билан чандилган чап билагига қараркан, ичи қизиб, нима гап, дея сўрамоқ истайди. Бироқ акасида жўяли бир гап чиқмаслигини англаб, тилини тияди.

Бу кечаги олишувнинг асорати эканини бошқалар қатори у ҳам билмасди.

* * *

Омонали оқшом Сангтошдан энаётиб, арчазор қиялик этагида Асилбекка дуч келаман деб сира ўйламаганди. Аввалига рақибининг бу томонларда дайдиб юрганидан газаб келди, сўнг атай йўлини тўсиб чиққанини пайқаб ҳайрати тошди. Нега деганда, Асилбек ҳафта бурун тиз чўкиб ялинган ганимига сира ўхшамасди. Кўзлари ёвузона чақнаб, тор сўқмоқда оёқларини керганча, галати бир алфозда турарди. Шунга қарамай, ўзидан ўн одимча берида ҳайрон тўхтаган Омоналининг ўткир нигоҳига бардош беролмай, барибир ҳаяжонини билдириб қўйди.

Омонали дарров сездики, қаршисида турган ганими ниманингдир қаттиқ таъсирида, акс ҳолда қаршисига юрак бетлаб чиқолмасди. Ўз навбатида, ўртада ўт чиқиши муқаррарлигини англаб, танида қасосга ундовчи енгил бир титроқ кўзгалди. Лекин биринчи бўлиб гап бошлашни хаёлига келтирмади. Муддоанг нима ўзи, дегандай ўқрайиб тураверди.

Асилбек бундай қарасаки, рақиб ҳаливери чурқ этадиган эмас, турибди хода ютгандек қаққайиб, шунинг учун илондек вишиллаб деди:

— Аввал милтигингни ташла, агар йигит бўсан! Кўриб турибсан менда қурол йўқ.

Омонали ўзи сезмаган ҳолда, гайритабиий бир итоаткорлик билан елкасидаги милтиқни ёнидаги кулранг тошга суяб қўйди.

— Менга қара! — деди Асилбек унинг бу ҳаракатидан қаноат ҳосил қилгач. — Нега сен йўқ ердаги туҳматлар билан уйимга бостириб бординг, элга мени шарманда қилдинг, а?! Кўнглинг тўла гумон экан, ҳадаҳа бошимга милтиқ кўтариб бормай, бирор овлоққа чақирсанг бўларди-ку.

Бошқа бир одамга унинг бу гаплари жўялидек туюлиши мумкин эди. Бироқ Омонали унинг туллаклигидан бохабар эмасми, арқонни узун ташлаб, ганимининг даъвою дostonларини жимгина тинглашни маъқул топди.

Асилбек икки қишлоқ болалари ўртасида жанжални кўзгаб қўйиб, сўнг ўзи сувдан қуруқ чиқиб кетганига бир эмас, бир неча бор гувоҳ бўлганди. Ўшандаям у ҳам гарлик, ҳам пешгирлик

қилиб, бутун айбни қарши томонга юклашга уринганди. Бироқ Омоналини ажаблантирган нарса бу эмас, орадан ҳафта ўтиб, унинг туйқусдан йўлига кўндаланг бўлиши эди. Нимадан бунчалик таъсирланди экан бу?

Омонали хаёлига келтирмасдики, ҳафта бурун ганимини тиз чўктириб кетиши қўшни қишлоқ йигитлари, айниқса Асилбекнинг жўралари нафсониятига жуда қаттиқ текканди. Қишлоқни шарманда қипсан дея, унга кўз очирмай қўйишганди. Бориб ораочди қилиб келмасанг, бу қишлоқдан қури, дейишганди.

Асилбекнинг ўзига қолса-ку, ўлса-да Омоналига рўпарў бўлмасди. Негаки, ўз айбини яхши биларди у. Бироқ бу тўғрида жўраларига оғиз очолмасди. Агар айтар бўлса, уларнинг ўзи суробини тўғрилаб қўйишарди. Шунинг учун унинг олдида биргина йўл – рақибдан калтак еб бўлса-да, шаънини ҳимоя этмоғи ва кўкарган афти-ангорини улфатларига байроқ қилиб кўрсатмоғи лозим эди. Унинг бор ботирлиги шундан, яъни қандай қилиб бўлмасин жўралари ҳузурига ёруғ юз билан қайтишдангина иборат эди. У шу тобда ўз шаъни ва гурурини тиклашни ўйларди-ю, лекин ифлос хатти-ҳаракати туфайли бир банда фожеали тарзда йўқликка юз тутганини хаёлига ҳам келтирмасди. Бундан виждони тариқча оғримас, қайтамга гезарган афтида, сен бола, мени бекорга ранжитдинг, деган иддаоли ифода зуҳур эди. Қаншаридан эса қиз берган зарба изи ҳануз кетмаганди.

Ўша куни у бир уринишдаёқ ниятимга етаман деб ўйлаганди. Мақсадига етишига ҳатто бир баҳя қолгандиям. Бироқ қиз нозик кўрингани билан жуда чайир экан, қаншарига тош билан уриб, унинг чангалидан осонгина сирғалиб чиқиб кетди. У қоя ёқалаб қочиб бораётган қизнинг ортидан бироз югурган бўлди-ю, сўнг худди қилмишини биров кўриб қоладигандек, тезда ўзини арчалар панасига олди ва ёрилган қаншарини тутганча шалоқ сўзлар билан роса сўкинди. Қачонки Оқартош ўзанига тушиб қолган қизнинг қаттиқ чинқирғини эшитгандан сўнггина не мудҳиш фожеага сабаб бўлганини фаҳмлаб, оёғини қўлига олди. Одамлар кўзига ташланиб қолмаслик учун пана-пастқамлардан биқиниб-сиқиниб, қишлоғига жўнади. Агар бирор яқин сирдоши шу ҳақда гап очгудек бўлса, оёқ билан тепмадим, қўлим билан туртмадим, Оқартошга ўз оёғи билан бориб тушди, дея ўзини айбдор санамаслиги тайин эди. Лекин қаршисида ҳануз сўзсиз-садосиз турган Омоналига нисбатан бўлган кек-гинаси тоғдан-да юсакроқ эди. У, нега уйимга бостириб бординг, деган даъвога шу қадар маҳкам ёпишиб олган эдики, назарида, бунинг учун Омоналининг этини тилимласада камдек эди. Фақат биринчи бўлиб қўл кўтармоққа унинг журъати етмайроқ турарди. Агар Омонали ҳамла қилар бўлса, бамисли ёввойи мушукдай биғиллаб ташланишга ҳозир у нозир турарди.

У табиатан бақувват эди, лекин Омонали ундан кўра бардам ва вазминроқ эди. Турган гап, босиқ одамнинг қўзғалмоғи учун аччиқ-тиззиқ гаплар тизими керак. Бундай гапларга эса Асилбекнинг

суяги йўқ эди. У дўқ-пўписалари беҳудалигини сезгач, Гуласалнинг пок номини балчиққа белаб, шундай бир гап қилдики, Омонали деганлари чаён чаққандай сақраб кетди.

Улар аввал обдон муштлашдилар, сўнг тор сўқмоқни тўзгитиб роса олишдилар...

Омонали олиша-олиша, охири ўзига қаршилиқ кўрсатмоққа чоғи етмай қолган Асилбекнинг оёғини осмондан келтириб ерга урди, сўнг тумшугига бошлаб кетма-кет бир неча мушт туширди. Рақибни ортиқ қимирламай қолгач эса, аста оёққа қалқиб, тош тилиб юборган билагини тутганча, тошга суяб қўйилган милтиғи ёнига борди. Уни қўлига олди. Лекин ўзида олдинги ўтли қасосни – рақибини отиш истагини туймади. Нимага деганда, ерда чўзилиб ётган ганими ўққа эмас, ҳатто тузукроқ тепкилашгаям арзимасди. Ўзининг ердаги тезакчалик қадрни йўқлигини намойиш этгандай, ана, сўқмоққа кўндаланг тушиб ётибди. Шунга қарамай, Омонали милтиғи милини Асилбекка тўғрилашдан ўзини тиёлмади. У дустаман тушиб ётган рақибининг курагини мўлжалга оларкан, беихтиёр кўнглидан қуйидаги оловли ўйлар ўтди: «У ўзига ўхшаган дилбар ўғил-қизлар туғиб бериши мумкин эди! Ундан бошланган авлодлар ипи чўзилгандан чўзилиб, бу оламни чирмаб олиши мумкин эди! Лекин сен малъун туфайли унинг ҳаёт ипи қоқ тубидан чирт узилди! Бутун бошли бир авлод тугилмасдан заволга юз тутди!» Омонали ўзининг бу ўйларини оташ ибораларга жамлаш ниятида лаб жуфтларкан, сўнги дақиқада фикридан қайтди. Негаки, бундай ташбеҳларни англаб етмоқ учун киши, кам деганда, ўзидек бўлмоғи керак. Асилбек ким – нодон бир жонзот, урсанг, яраланган буқадай бўкиради, қувсанг, калтак еган қўтир итдай гингишиб қочади. Одатда, Гуласал бундайлар ҳақида, Худо яратишга яратиб қўйиб, сўнг ўзи ҳайрон қолиб юрган кимсалар, дерди. Ҳа, у теран мушоҳада юритибгина қолмай, фикрларини образли йўсинда ифода этишга уста эди. Омонали унинг айни шу жиҳатини қадрлар, ўз навбатида, чўчирди. У қиз билан учрашган кезлари ўзини тоғда қутилмаганда гавҳарга дуч келгану, бироқ тошлар орасида жило бериб турган ўша гавҳарни қўлига олмақнинг ҳеч эвини тополмаётган одамдек ҳис этарди. Минг афсуски, Асилбек унинг гавҳарини оддий тош ўрнида қабул қилди ва ҳаракатлари ҳам шунга яраша бўлди. Мана энди, қилмишига яраша жазосини олиб, ётибди тош юзини қизил қонига бўяб.

Асилбек қон туфлаб, турмоққа қурби етиб-етмай ерпарчин бўлиб ётаркан, дунёда ожизона бир тарзда ер искаб ётишдан ёмони йўқлигини илк бор англади. Шунда ўзи томонидан зўрланган яқин оғайнисининг аёлини эслади. Шўрлик жувон номусдан ер бағрига сингиб кетгудек бўлиб изилларкан, яқшаб, энди нима қиламан, эл орасида қандай қилиб бош кўтариб юраман, буйтиблар яшаганимдан кўра ўлибгина қўя қолганим яхши эмасми, дерди. Асилбек хас-хашакка қоришиб ётган ожиза тепасида ҳирсини қондирганидан мамнун ҳолда тураркан, йўқ ердаги тухматни айтишдан ийманмаган: «Агар эринг бурноғи йили амманнинг қизи Лолани зўрлаб қўймаганида

эди, сенга бармоғимнинг учини ҳам тегизмасдим. Жигарим учун ўч олай деб қилдим бу ишни! Сен кўпам ваҳима қилаверма, бу сир ўртамизда чирийди. Ана, аммамнинг қизиям оиласи ва бола-чақасини ўйлаб, бутун дардини ичига ютиб, тинчгина яшаб юрибди-ку». Буни қарангки, бу гапдан кейин ўламан-қуяман деб ётган жувон бирдан сергак тортган, сўнг аввал зинокор эрини, кейин эрига қўшиб дунёдаги барча эркак зотини тутоқиб қарғамоққа тушган. Унинг қарғишидан ҳеч бир гуноҳи йўқ Лола ҳам бенасиб қолмаган. Асилбекнинг қилмиши ҳақида эса бировга чурқ этмаган, этолмаган.

Асилбек, ер ҳидлаб ётган эса-да, айнаи дамда ўзини голиб санарди. Ахир у кўрқувни енгиб, рақибига рўпарў бўлмоққа журъат этди-да. Ана энди у қишлоғига кўқарган юз билан қайтаркан, ўлақолса, калтак едим, демайди, тенгма-тенг олишдим, дея роса оғиз кўпиртиради. Дарвоқе, бунинг унчалик аҳамиятиям йўқ, муҳими, у рақиб билан орани очиб олди. Ҳозирча рақиб қайта тирғалиб қолмаслиги учун бир-икки вой-войлаб қўйса зарар қилмайди.

У хўжақўрсинга инқиллар экан, ўзига тўғриланган милтиққа кўзи тушиб, жони товонига тушиб кетди. Ер қучиб ялинай, ёлворай деган жойида, ҳайтовур, Омонали қуролини пастга туширди. Бунга жавобан эса Асилбек чўзиб-чўзиб вой-войлаб қўйди.

Омонали бу олишувда ўзи кутган интиқом ҳиссини туймади. Қайтамга жирканч бир туйғуни, яъни катакдан товуқ ўғирлаган саёқ итни калтаклагандай ҳис қилди ўзини. Кимсасиз бирон жойга бош олиб келгиси келди. Бинобарин, шусиз ҳам у кимсасиз макон – тоғу тошлар қучоғида эди, қочиб яна қаерга борарди денг.

– Манову ниманинг қони экан, а?

Олдинда ўз ўйи, ўз хаёли билан кетаётган Омонали истамайроқ ортига ўгирилди. Тенгқурлари орасида ўзини тузук овчи санайдиган Бердимурод кеча Асилбек чўзилиб ётган ерда сергак тик қотган, оқиш сийпақ тош устида қотиб қолган қон доғлари қорайиб турарди.

– Бирор ҳайвон-пайвоннинг қони бўлса керак-да, – деди Омонали тундлик билан.

Бироқ укаси теваракдаги изларга қарабоқ, бу ерда қандайдир олишув юз берганини аллақачон тахминлаган эмасми, ўзининг топқирлигини тезроқ намойиш этиш учун ҳовлиқибироқ деди:

– Йўқ, бу ҳайвон қони эмас, бу...

– Йўқ, у айнан ҳайвон қони! – Омонали туйқусдан қизишиб, шартта унинг гапини бўлди. – Ўта йиртқич ҳайвоннинг қони!

– Теваракдаги манову излар бошқача маънони берапти-да, ака, – деди ҳануз ердан кўз узмай турган Бердимурод сира бўш келгиси келмай. – Бу ерда биров бировни сўйиб кетгандай...

– Унда қараб кўр, жасадиям топилиб қолар.

Бердимурод тажрибали изқуварлардай теваракни синчков кўздан кечирган бўлди ва ҳатто бу ишга наридаги арчазорда искаланиб юрган Бўйноқниям жалб этмоқчи бўлди. Сўнг, одатдагидек, эринчоқлиги қўзиб, барига қўл силтаб деди:

– Балки ҳақиқатанам бирор ҳайвон-пайвоннинг қонидир.

– Топдинг, чинданам у ҳайвон қони! – деди Омонали ҳам.

Ака-укалар шу кетишда олис дара бағридаги кексатолни қора тортганди.

Кўкка бўй чўзган юксак тоғлар эса бамисли чумолидек гимирлаб бораётган бу икки жон бошқа бир жонзоднинг жонини олмоқ ўйида бораётгани билан мутлақо иши йўқ, ўша-ўша сокин мудрарди.

* * *

Омонали кексатол қад ростлаган Бўзбулоқ дараси муюлишига етгунга қадар, ўз режаси ҳақида укасига чурқ этиб оғиз очмади. Қачонки, муюлишдан анча беридаги томдек улкан харсангтош пойига яқинлашгандан сўнггина, ярим йўлдаёқ тизгинга тушган Бўйноқнинг арқонини укасига тутқазаркан, бошиқлик билан мақсадини англади, дедики, бу йиртқич анчагина аламдийда ва ўта тажовузкор, ҳозир обдон қорнини тўйгазиб, анову улкан ўтовсимон толнинг панасида чўзилиб ётган бўлиши мумкин. Агар аввал итни қўйиб кўрсак, кейин унинг чангиниям тутиб бўлмайди. Энг чатоқ томони, сездирмай яқинлашган одамга тўсатдан ташланиб қолишиям мумкин. Бундай ҳолда отишга улгурсанг улгурдинг, улгурмасанг кейин додингни Худога айтаверасан. Гапнинг қисқаси, «ҳайт» дейишим билан итни бўшатасан. Бўйноқ ақлли жонивор, нима қилишини ўзи яхши билади, йиртқичнинг чотига ёпишиб, менга мадад беради. Бироқ бир сония ҳам ҳаяллай кўрма. Ҳаялласанг, мен уни эмас, у мени бир бало қилиб қўйиши мумкин.

Бу гапдан Бердимуроднинг юрагига кўрқувинган бўлса-да, сир бермасликка тиришди.

– Унинг шу ердалигига ишончингиз комилми? – деди кекса тол томонга ҳадикли боқиб.

– Бўлмаслигиям мумкин, – деди Омонали этиги кўнжидаги шопдай пичоғини белига тақаркан. – Лекин мен уни анча-бунча ўргандим, кўнглим сезиб турибди, у аниқ шу ерда.

– Бўлмаса-чи, унда нима қиламиз?

– Унда вазиятга қараб иш тутаверамиз.

– Юрар эканмизда тоғма-тоғ санқиб.

– Ака керак бўлса юрасан-да! – Омоналининг манглайи тиришиб, унга ёмон қараб қўйди. – Агар сенга жигар керак бўлмаса, марҳамат, ҳозироқ қорангни ўчиришинг мумкин!

– Йўғ-ай, нималар деяпсиз, ака.

– Унда гапни кўпайтирма! – Омонали қўлидаги яроқни яна бир карра синчков кўздан кечирди. – Такрор айтаман, у жуда қаҳрли ва тажовузкор йиртқич. Ҳушёр бўл-а, тагин мен ҳам раҳматли Мирсалим овчининг ҳолига тушиб ўтирмайин. Айтганча, уни шу атрофда нобуд бўлган дейишади.

– Бўлиши мумкин, – дея елка қисди Бердимурод. – Аммо мен чолларнинг ўтиригига кўпам ишонавермайман.

– Бу ўтирик эмас...

Узоқ йиллар бурун яшаб ўтган бу афсонавий овчининг таърифини улар, қиш оқшомлари сандал атрофида, кўп ва ҳўп эшитишган. Айтишларига

қараганда, Мирсалим овчи деганлари алп келбатли, чумчуқнинг кўзидан, қарғанинг тилидан беҳато урадиган зўр мерган бўлган экан. Афсуски, шундай одам бирон-бир қутурган айиқнинг эмас, жасади ўртача итникича келмайдиган қандайдир жангари бир қоплоннинг чангалида нобуд бўлган. Бироқ эндигилар бу гапга кўпда ишонишавермайди, эртақ деб ўйлашади. Омонали эса забонсиз тоғ жониворларидан ҳар балони кутиш мумкинлигини ўз тажрибасидан яхши билади. Буни ҳатто ён қўшнисининг тарғил мушуги мисолида ҳам кўрган. Ўшанда ҳайбатли бир ит бостирма тагидаги болаларига ташланганида, табиатан анча ювош бўлган она мушук қочмаган, эшакдай келадиган ит билан олишиб, унинг чангалида жон берганди. Она мушукнинг ўша пайтдаги жанговар ҳолати, итга биғиллаб ташланишлари ва сўнг аста жон бергани ҳалигача унинг кўз ўнгидан кетмайди. Қишлоқ одамлари эса она мушукнинг ғайритабиий ҳаракатига эмас, шунчаки воқеага урғу беришган, яъники фалончанинг мушугини пистончанинг ити ғажиб ташлабди, тамом-вассалом. У бир мушук экан, важоҳатда тенгсиз бўлган қоплондан бундан баттарини кутиш мумкин эмасми.

– Аввал итни қўйиб кўрсак-чи, ака, – деди Бердимурод овози титраброқ.

– Итни қўйсак, кейин уни қаердан қидирамиз...

У укаси билан итини харсангош пойидаги бир парча яланг ерда қолдириб, ўзи енгил шабадага юз тутганча, бутазор оралаб кексатол томон жилди. Оралқдаги юз одимдан ошиқ ўнгури қалин буталар билан қопланган бўлиб, бу томондан кексатолга яқинлашиш хийла қулай эди.

Акаси буталар орасида кўздан ғойиб бўлиши билан Бердимурод бояги ҳадик ва кўркунни деярли унутди. Қоплоннинг кексатол тагида чўзилиб ётганига ишонгиси келмади. Омоналининг ҳадемай, лаънати, бу ерда йўқ экан, дея қайтиб келишини кута бошлади. Акасининг шунча тайинлашига қарамай, ҳушёрликни хаёлидан мосуво қилган ҳолда, оёғи тагидаги тўнкадек тошга бамайлихотир жойлашиб ўтириб олди.

У бутазорга тикилган қўйи, қулоқларини динг қилиб турган Бўйноққа меҳри ийимайроқ кўз ташларкан, ҳеч сабабсиз уни сўкиб қўйди. Қўрадаги жонлиқ иккига бўлинган кундан эътиборан акасига боғлиқ ҳамма нарса, ҳатто шугина ит ҳам унга бегона туюлиб қолганди. Бу етмагандек, бугун саҳарданоқ у энаси Эркинойнинг одатдаги мингир-мингири ва писир-писирига керагидан ортиқ тўйинганди. Камини Ҳамидқул оқсоқолнинг «насиҳат»лари тўлдирганди. Эркиной деганлари пасткашликнинг тирик тимсоли эди, у ҳар кунни овга кетаётган ўғай ўғлига оқ йўл тилаш ўрнига, илоим товдан ўлигинг қайтсин, дея писиллаб қаргаб қоларди. Бердимурод ҳам шу онанинг боласи эмасми, ерга бош эгиб турган кексатол тагидан қоплоннинг эмас, дарғазаб айиқнинг ириллаб чиқишини тасаввур қила бошлади. Ана, у акасига ҳамла қилиб, тоғу тошларни қалдирата бошлади...

Ҳар нечук, укада хиёл бўлса-да, инсоф бор эди, воқеанинг у ёғини хаёлидан қувлашга тири-

шади. Безовталана бошлаган итнинг тизгинидан маҳкам тутиб, уни тинчлантиришга уринди.

Кексатолни қоралаб, пусиб бораётган Омоналининг ўзида ҳам қоплоннинг шу ердалигига унчалик ишончи йўқ эди. Лекин аксарият овчиларга хос ички бир сезги билан у ерда қандайдир тирик жон мавжудлигини ҳис этиб турарди. У нима, қоплонми ё тўнғизми ёхуд қаноти шикаст еган бирор-бир омадсиз бургутми ё ўз соясидан ўзи ҳуркадиган шалпангқулоқ қуёнми?

Буни у билмасди, билолмасди.

Унинг юраги сезган нарса қуён ёки омадсиз бир бургут эмас, кейинги пайтда ёлғиз қолганиданми, ўта серзарда ҳамда ўта бешафқат жониворга айланган Оқманглайнинг айнан ўзи эди. У тонгданоқ курсоғини тўйғазиб, одатича, ҳазми таом қилиш ниятида кексатолни қора тортганди.

Кексалик сарҳадини эндигина ҳатлаган бу жонивор аввалги ҳолатининг акси ўлароқ кўпам ҳаётга иштиёқи йўқ ва вақт ўтган сари, ўлар ҳўкиз болтадан қайтмас, дегандай қандайдир жиззаки ва тажовузкор бир махлуққа айланиб бормоқда эди. Шу боисми, гоҳида ўлимни унинг ўзи қидириб қоларди. Ўлим эса ундан нари қочарди. У ўлимга чанг солгиси, пийпалагиси ва охирида ўткир тирноқлари билан уни тилкалаб ташлагиси келарди. Ўлим не ҳолат, не тусда юз кўрсатишини билмасда, унга рўпарў келмоғига жуда оз фурсат қолганини юраги сезиб турарди.

У бир вақтлар бу чўнг тоғларнинг султони, чоғроққина қоплонлар тўдасининг етакчиси эди. Бироқ хиёлгина кучдан қола бошлаши билан ҳамжинслари уни тарк этишди. У ёлғиз қолган заҳотиёқ бу нурли олам ўз тароватини йўқотганини дарҳол англади. Унинг кейинги кунлари ҳам бирор қувончли онларни ваъда қилолмасди. Шунинг учун у нафс илинжида учраган жонга чангал солишга уринар, гоҳо эса эрмакка ўлдирарди. Нафс уни ҳаракатга ундаб, тинчгина ўлмоғига изн бермаганидек, тўқ кезларида эса доим бир хил туш кўрар ва тушида улкан бир қоплон тинмай уни ўзига чорларди. У томонга фақатгина кулранг ва кўкимтир тусдаги ўлим водийси орқалигина ўтиш мумкин эди.

Бу водийга тушмоқ учун аввало ўлмоқ керак эди. Ўлимдан эса ҳалигача дарак йўқ эди.

Оқманглайнинг кўзи илинган экан, ички бир турткидан енгил сесканиб, уйғониб кетди ва мудроқ нигоҳлари ила ўлимни кўрди. Ана, у одам шаклида аста яқинлашиб келмоқда. Уларни ергача эгилган тол новдаларигина ажратиб турарди. «Ўлим» уни кўрмас, Оқманглай эса оҳиста шитирлаётган тол япроқлари орасидан уни аниқ-таниқ кўриб турарди.

У ёлғизликдан, бинобарин, яшашдан жуда ҳориган эди. Шу сабаб, ажалдан чўчимади. Бор куч-қувватини бақувват панжаларига жамларкан, ўзи томон гоятда эҳтиёткорлик билан бир-бир босиб келаётган «ўлим»ни пийпалаб ва тилкалаб ташлаш иштиёқида сакрашга ҳозирлана бошлади. Бунинг учун унга сониянинг юздан бир улуши этиб ортди.

Қоплоннинг яшин янглиғ ҳаракати ўлим тимсоли бўлмиш Омоналини бутунлай доғда

қолдирди. У қўлидаги милтиқ тепкисини босиш у ёқда турсин, ҳатто «ҳайт» демоққа чоғи етмай, гайритабиий бир сас чиқаришгагина улгурди, холос.

Кексатол томонда нимадир содир бўлганини ит дарров сезди. У бўйнига боғланган тасманинг иккинчи учини билагига ўраб-чирмаб олган Бердимуродни илкис сургаб-судраганча, жон ҳолатда олға ташланди.

Бўйноқнинг изидан қоқилиб-суқилиб тол ёнига етиб келган ука ўта даҳшатли манзаранинг устидан

чиқди: бел ва умуртқаси синдирилган қоплон чалқанча тушиб ётган йигитнинг бақувват билаклари орасида, аниқроғи, кўксига ўлиб ётар, бўйин томирлари титиб юборилган Омонали ҳам аллақачон бу ёруғ оламни тарк этиб улгурганди.

— Акам-а!

Бироқ уканинг бу нидосида зигирча дард йўқ эди.

Буни сезган кекса тол тўсатдан қўзғолган тентак эпкинга юз туганча, новдаларини соллантира-соллантира, азалий марсиясини бошлаб юборди.

Салдан сўнг унга ит қўшилди.

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Шоҳида Чоршанби қизи

Шукроналик тилимдадир

Янги йил

Соат бўлар ун икки,
Янги йил келар кириб.
Ўртада бўлса неки,
Қаршилай уни туриб.

Ташқарига бир қара,
Мушак отар болалар,
Самода нур шаршара,
Ёйилгандай толалар.

Лайлак қор ерга қўнар,
Қорбобо келар шу чоқ.
Бундан кўнғил қувонар,
Қорқизмикан, кўғирчоқ.

Совға-салом улашар,
Янги йил тўкин, создир,
Бизлар билан ўйнашар,
Ташқарида аёздир.

ШУКРОНА

Озод юртнинг фарзандиман,
Халқимнинг чин дилбандиман.
Ота-онам қиблагоҳим,
Миллатимнинг бир бандиман.
Шукроналик тилимдадир,
Оллоҳ зикри дилимдадир.

Ўқияпман, қалбда сурур,
Юрагимда фахр-ғурур.
Бундай юртнинг қиёси йўқ,
Илм йўлим ёритган нур.
Шукроналик тилимдадир,
Оллоҳ зикри дилимдадир.

Биз сабрмиз, биз бардошимиз,
Эзгу ишга елкадошимиз.
Қалбимизда оташ меҳр,
Қуёш билан қариндошимиз.
Шукроналик тилимдадир,
Оллоҳ зикри дилимдадир.

Йўлга чиққан карвонинг

Сафарга чиққан карвонинг қоқилмасин, толмасин.
Йўлда ногоҳ қоқилиб, аро йўлда қолмасин!
Манзил сари бедовинг олға боссин ҳар лаҳза,
Жиловини ғанимлар асло қўлга олмасин.
Ҳамиша огоҳ бўлиб, атрофга назар ташла,

Мисқоллаб йиққан обрў ҳеч қачон йўқолмасин.
Юксакларни кўзлаб сен кўкларга қоққин қанот,
Дилларга ногоҳ ғаним фиरोқ, қайғу солмасин.
Шоҳида, бу дунёда эзгуликлар тилагин,
Дўстлар билан ҳамдам бўл, ҳеч армонинг қолмасин!

БАХТИМ БОР

Ҳаётда суянчим — тоғим бор,
Манзилга элтгувчи сарбоним.
Кўнғимда яшнаган боғим бор,
Отамдир энг буюк боғбоним!

Танғримнинг ўзидир мададкор
Гуллардан яратган таъбимни.
Дуоғуи фариштам — Онам бор,
Орзуга тўлдирган қалбимни!

Ватанда яшайман бахтиёр,
Дилимда дардим йўқ, армон йўқ!
Покиза ниятли элим бор,
Ҳурлигим абаддир, кўнғим тўқ.

Ўтқир РАҲМАТ

Ҳаёт шундай ~ ўтади кўйдаи

ЮРАК ЯПРОҒИ

*Набираларим Нодир, Хуршид,
Отабек ва Темурга*

*Тогда ташлаб келган
Болалигимни,
Йўқласам кўрсатар
Лолаларини.
Ҳар бири қип-қизил,
Ҳар бири алвон,
Эслатар қувончу
Ноаларимни.*

*Нима қилдим мен ҳам,
Нима қилмадим.
Умр китобини
Ўқиб, билмадим.
Билдим: карвон ўтар
Айлаб шитоблар,
Ҳар бир довонларга
Солиб хитоблар...*

*Қанча меҳр кўрдим,
Қанчалик қаҳр.
Гоҳо дўст нишидан
Тешилди бағир.
Неча бир номардлар
Қаздилар чуқур,
Неча бир яхшилар
Узатдилар дур...*

*Дарёларда оқдим,
Саҳроларда чопдим,
Тонгларни сийпалаб*

*Ўтдим қанчалар.
Пешонамда ажин,
Сочларимда оқ,
Қалбимда тиллардан
Теккан қамчилар...
Тойчоғим, юзимдан
Ўпдинг эрталаб,
Лабинг сувларидан
Сездим иссиқ тафт.
Бобожон дедингу
Ва пешонамга
Кўйдинг жажжигина,
Жажжигина кафт...*

*Кўзимни очмадим,
Сен кетдинг нари.
Билдингми, билмадинг
Дардим чирогим —
Шундоқ кўзларимда
Шабнамлаб кетди,
Ўтқир Раҳмат деган
Дарахт япроғи.*

*Болакай ошиқади,
Қўлда китоб-дафтари.
Кузатади онаси,
Нигоҳида — гаплари.*

*Ёришиб борар кўча,
Дарахтларнинг иши йўқ.
Она кўзи фарзанда —
Ундан бахтли киши йўқ.
Майсалар ичар шабнам,*

*Томчида ўйнар зиё.
Она кўзларида нам —
Орзулари бир дунё!*

*Суқланар бўй-бастига,
Кўнглига нур тўлажаск.
Назарида пилдираб,
Бораётир келажаск!*

*Муштчаларга айланди гунча,
Чўчитмади.
Жилмайди.
Қойил!
Ҳовучида ифор тутгунча,
Сеҳрлади,
Асир энди дил!*

*Ҳаёт эса қилмас эътибор,
Ўз ҳолича яшайди борлиқ.
Мушт ўқталган гунчалар қатор,
Жилмайганда
Дил қилар торлик!*

*Умр йўли неларга гувоҳ,
Қувонч, ташвиш оёқ остида.
Бир шодлик баҳи этса ногоҳ,
Қийналасан бири дастидан.*

*Кўнглида не,
Муштида не бор,
Йўлим пойлаб ўтганлар қанча.
Жилмайганда етказар озор,
Заҳар сочар гоҳи кулганча.*

Ажсаб,
Бу он кўнгил кўк қадар,
Кипригимда шодланган ёш-ки...
Дуч келганда бу муштлар агар,
Фунчаларга ўхшаса кошки!

* * *

Тинади шовқиннинг шашти ҳам шу он,
Кенг хона сув сепиб қўйгандек -
Жим-жим.
Тикилган ранг-баранг чехралар ҳайрон,
Аталган гулларни олар экан ким.

Қутлуғ кун шарафи
Сўзларда яйрар,
Тўлғониб оқади туйғулар саси.
Кун келиб
Бу богда булбуллар сайрар,
Боғланиб кўнгилга кўнгил риштаси.

Уфурар бир хушбўй —
Юрак ҳаприқар,
Сочилиб кетишин истар шу онда.
Қараган ҳар кўзга оловлар ёқар,
Талпинар меҳрга,
Меҳр томонга.

Кўнгиллар йўл бермас,
Кўнгил ҳар ҳолда...
Начора,
Қўл чўзар сабр-қаноат.
Эзгулик опичлаб юрган бечора,
Яхшилик тилайди уларга фақат.

Неларни истамас,
Хайллар турли,
Қарашлар турфа ранг,
Чигал ўй, хоҳиш.
Ўрмалар гоҳ зимдан,
Гоҳида сирли,
Кўз тиккан бу олам —
Гўё нотаниш.

ТИЛАК

Ёт — нигоҳнинг
Тиғлари
Юракларга
Ботмасин.
Жоду кўз
Авраб яна
Ўзгаларга
Сотмасин.

Йўллар ахир
Қўлларин

Сенга тугиб
Турмайди.
Юракни
Йўлдан урган
Туйғу
Жоним сўрмайди.

Жон-жигардек
Дил куйиб
Йиғламаса,
Астойдил,
Бир умрга
Бахтингдан
Адашасан
Эй, кўнгил!

ШУНДАЙ ОДАМ...

Бир имога маҳтал бўлиб у,
Бу ён, у ён ўтаверади.
Тутқазсалар ҳаттоки оғу,
Лом-мим демай ютаверади.

Ким ўғри-ю, ким тўғри, билмас,
Бир бошдан у тутаверади.
Фақат амр қилсалар шу бас,
Пичоқ олиб бутайверади.

Салла десанг каллани шу он,
Бир-бир кесиб отаверади.
Инсон сифат арқонли ҳайвон,
Етакласанг кетаверади.

* * *

Нега ҳиссиз эмассан, айтгил,
Девор каби тўнкалар мисол.
Ҳар қадамда титрайверсанг дил,
Демак, умрим ўтади қаттол!
Қай ҳолатга қиларсан тоқат,
Қай бирига э, майли дейсан.
Тақдиримда шу бўлса фақат,
Қайси бир кун бошимни ейсан!

* * *

Нимадандир тўлмайди кўнглим,
Секингина қўяр хўрсиниб.
Атроф сокин,
Овоз бермас — жим,
Ўз тафтида яшар исиниб.

Атиргуллар турфа, ранго-ранг,
Бири тиниқ,
Бири хомушроқ.
Тутар бири ўзини аранг —
Офтобдан ер унга яқинроқ.

Суйкалади ел ҳам бемалол,
Тиконларни писанд этмайди.
Овланган япроқлар беҳол,
Новдаларни маҳкам тутмайди.

Ҳазонларнинг намхуш ифори,
Димогинга урилар бесас.
Титраётир қалбимнинг тори,
Ҳаяжонда ҳар чиққан нафас.

* * *

Кўнглим,
Бунча сиқилма,
Эзма,
Ҳазонрезги чоғларни ўйлаб.
Бир кун тотли,
Бир кун тиздай,
Ҳаёт шундай — ўтади куйдай.

Дунё шундай яралган азал,
Кўкат бир кун айланар хасга.
Қувончу ғам қўйнига ҳар гал,
Меҳмон келар о, бир нафасга...

* * *

Қўл узатсам унга етгулик,
Жуда яқин,
Ҳатто ёнма-ён.
Тирнаётир дилимни ҳадик,
Кўзлари ёш,
Йиғлайди гирён.

Сўзлар гўзал,
Унга йўқ тараф,
Илтифотга кийдиради тўн.
Зиёнсиз у,
Гўё солмас хавф,
Жилмаяди дуч келсак ҳар кун.

Кўнглиннга йўл олади гоҳи,
Далда берар сенга ҳар даъфа.
Сескантирмас тушса нигоҳи,
Яқинлашар гўё масофа.

Кейин маълум,
Феълинга кирар,
Бундан сен шод,
Қувнайсан — аён.
Остонанда дўст каби турар,
Нишин солар ҳар замон — чаён.

*Неъматжон ПОЛВОНОВ,
Ўзбекистон миллий университети докторанти*

ЖАЛОЛИДДИН МАНГУБЕРДИ

Ватан, юрт, она тупроқ бу ерда яшаган буюк аждодларимиз номи билан, яқинларимизнинг борлиги билан муқаддас ва қадрлидир. Ватан остонадан бошланади ва бу остона саждагоҳ каби муқаддасдир. Чунки унда бизни дунёга келтирган буюк инсонлар, ота ва онамиз, қондошларимиз яшайди. Ҳар бир халқнинг номи буюк фарзандлари фаолияти, алломалар хизмати, жасур саркарда ва қаҳрамонлар жасорати ила мангу яшагусидир. Халқимиз номини юксакка кўтарган миллий қаҳрамонларидан бири Жалололдин Мангубердидир.

Жалололдин Мангуберди ўзининг ҳаёт тарзи, мустақиллик учун фидокорона кураши, ажойиб саркардалик фаолияти, шахсий жасорати, ватанга муҳаббати билан тарихдан муносиб ўрин олган. Унинг мўғуллар истилосига қарши олиб борган қаҳрамонона кураши ўша давр тарихчилари асарларида қайд этилган. Ибн ал-Асирнинг “Ал-комил фи-т-тарих” (1230 йили ёзилган), Шиҳобуддин Муҳаммад ан-Насавийнинг “Сийрат ас-султон Жалололдин Мангубурни” ва “Нафсатул масдур” (1234 йили ёзилган), Алоуддин Атомалик Жувайнийнинг “Тарихи жаҳонгушой” (1260 йили ёзилган), Рашидиддин Фазлуллоҳнинг “Жомеъут таворих” (1302–1311) асарлари шулар жумласидандир.

Шиҳобуддин Муҳаммад ан-Насавий “Сийрат ас-султон Жалололдин Мангубурни” номли асарида Жалололдин Мангубердини қуйидагича тасвирлайди: “У бугдойранг, ўрта бўйли, туркий қиёфали ва туркийда гапирадиган одам эди. Шу билан бирга форсийда ҳам сўзлаша оларди. Унинг мардлиги, жасурлигига келсак, юқорида ҳикоя қилганим жанглардаги фаолиятини эслаб ўтиш кифоя қилади. У шерлар орасида энг зўр шер эди, кўрқмас чавандоз, лашкарлар орасида энг ботир эди. У ювош, мулойим одам эди, жаҳлдор эмасди. У ниҳоятда жиддий эди, кулмасди, фақат жилмайиб қўярди, кам гапирарди. У ҳақгўйликни, адолатни улуғларди, аммо у яшаган даврдаги ғалаёнлар, алғов-далғовлар феъл-атворини ўзгартирди. У қўл остидаги одамларнинг оғир

ҳаётини енгилаштиришни хоҳларди, аммо у яшаган давр қонунлари уни зулм қилишга мажбур этарди”.

Алоуддин Муҳаммад ва унинг туркман канизаги Ойчечакдан 1198 йили туғилган Жалололдин 1215 йилда Фазна, Бомийён, Фур, Буст, Такинобод, Заминдовар, Шимолий Ҳиндистон ерларига ҳоким ва тахт вориси этиб тайинланган. Момоси Туркон хотун ва қипчоқ амирларининг норозилиги сабабли укаси Қутбиддин Ўзлокшоҳ фойдасига ворисликдан маҳрум этилди. Жангларда отаси ёнида қатнашиб, мардлиқ ва жасурлик ҳамда саркардалик қобилиятини ёшлиқдан намоён қила олди. Мўғуллар босқини сабабли мамлакат парокандаликка учраган бир пайтда Алоуддин Муҳаммад фарзандларини 1220 йили тўплаб, ўлими олдидан Жалололдин Мангубердини Хоразм ҳукмдори деб эълон қилди. Урганч мудрофааси учун этиб келган Жалололдин бу ерда Туркон хотуннинг акаси Хумор тегиннинг султон деб эълон қилинганлигини ва унга суиқасд уюштирилаётганини сезиб, уч юзта суворийси билан Урганчни тарк этиб, Хуросон томонга қараб йўлга чиқади. Нишопур яқинида ўзидан икки баробар кўпроқ бўлган душман қўшинини енгиб, шаҳарга киради. Бу ерда қўшин тўплаб Кандаҳорни қамал қилиб турган мўғуллар устига юриш қилиб, уларни тор-мор этади. 1221 йилда Фазнага етиб келган Жалололдинга олдин қўшилган қайноғаси, Ҳирот волийси Аминалмулкдан ташқари ҳалаж қабиласи бошлиғи Сайфиддин Игроқ, Балх волийси Аъзам малик, афғонлар сардори Музаффар малик, қорлуқлар бошлиғи Ҳасан қорлуқ ўз аскарлари билан қўшилдилар. Ва Валиён қалъасини қамал қилаётган кўпсонли мўғуллар устидан биринчи катта ғалабани қўлга киритди. Бу хабарни эшитган Чингизхон Шики Хутуху бошлиқ 45 000 қўшинини Жалололдинга қарши жўнатади. Фазна яқинидаги Парвон даштида бўлган бу жангда Жалололдин порлоқ ғалабани қўлга киритган. Лекин ўлжа устидаги жанжал сабаб Аминалмулкдан бошқа саркардалар Жалололдинни тарк этишади. Бу вазиятдан хабар топган Чингизхоннинг шахсан ўзи

Жалолиддинга қарши отланади. 1221 йил 25 ноябрда Синд дарёси бўйидаги машъум жангда жасорат ва шижоат билан курашган Жалолиддин мағлуб бўлса ҳам душмани Чингизхон эътиборига сазовор бўлди.

1224 йилгача шимолий Ҳиндистон ҳудудида давлатни мустақамлаш учун олиб борган курашлари мўғулларнинг Ҳиндистонга йўлини беркитиб турди. Лекин маҳаллий ҳокимларнинг ўринсиз қаршиликлари Жалолиддиннинг Ироққа юз тутишига сабаб бўлди. Бу ерда Кирмон, Исфаҳон ҳокимлари ва укаси Гиёсиддин Пиршоҳ амирлари Жалолиддин ҳокимиятини тан олдилар. 1225–1230-йилларда Жалолиддин Озарбайжон, Грузия, Ироқ ҳудудларидаги маҳаллий ҳокимларни бўйсундириб, бу ҳудудга бостириб кирган мўғул босқинчилари қўшинларини бир неча бор (1227–1228-30) тормор этди. Маҳаллий кучларни бирлаштириб, мўғулларга қарши курашни мақсад қилган Жалолиддин бунга эриша олмади. Аксинча, Кўния султони Аловуддин Кайкубод муҳолиф кучларни Жалолиддинга қарши бирлаштирди. Бу ҳолат Жалолиддиннинг иккита душман орасида қолишига олиб келди. Аҳиллик ва бирликнинг йўқлиги, алдов ва хоинликлар чет эл босқинчиларига қарши озодлик байроғини юксакка қўтарган Жалолиддин Мангубердиннинг тинкасини қуритди ва уни

ҳалокатга олиб келди. 1231 йилда Курдистон тоғларида Жалолиддин фожеали равишда ҳалок бўлди.

Юқорида қайд этганимиз ва бошқа тарихий манбаларда Жалолиддин Мангуберди жасур, ҳарбий маҳорати юксак саркарда, қийинчиликлардан қўрқмайдиган, замондош дўстларнинг меҳр-муҳаббатини қозонган, душманлари эса унинг марди майдонлигини тан олган, озодлик, эрк, мустақиллик учун толмас курашчи сифатида таърифланади. Унинг бу хусусиятларидан ёш авлодимиз ўрнак олса арзийди. Яъни, Президентимиз Ислом Каримов айтганидек, “Мангубердиннинг ўлмас ибрати бугунги кунда юртимизнинг тинчлиги, халқимизнинг омонлиги, сарҳадларимиз дахлсизлигини кўз қорачигидек асраб келаётган довюрақ аскарларимиз, эл-юрт посбонлари, жасур ўғлонларимиз шижоатида намоён бўлади. Умид қиламизки, бизнинг буюк аجدодларимизга бўлган ҳурмат-эҳтиромимиздан, озод ва обод Ватан, фаровон жамият қуриш борасидаги бунёдкорлик ишларимизда у муборак зотнинг ҳам руҳи поки шод бўлғай. Жалолиддин Мангубердиннинг ўлмас номи, қаҳрамонлиги, шаън-шавкати миллатимизнинг фахру ифтихори сифатида авлодлардан авлодларга ўтиб бораверади”.

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Чарақлаган офтобим

Сарвиноз МАМАРАҲИМОВА
Ғузур туманидаги 22-ўрта
мактабнинг 6-синф ўқувчиси

Юрагимда сақлайман

Тингла, азиз китобим,
Чарақлаган офтобим,
Доим йўлимда йўлдош,
Ўзинг дўст, ўзинг сирдош.
Илмнинг ҳар сатридан.
Дарс берасан толиқмай.
Сирли ажиб сўзларни,
Ўқи дейсан ҳовлиқмай.
Ҳаётнинг сирларини,
Барчасини очасан
Зеҳнимни чарчлайсану

Қалбга зиё сочасан.
Ҳар сеҳрли сўзингни,
Юрагимга жойлайман.
Ҳар бир сабоқ, ўғитинг
Юрагимда сақлайман.

Эътироф

Мустақиллик бизларга
Олам-олам бахт берди,
Жажжи ўғил-қизларга
Осмон қадар тахт берди.
Иқболимиз барқарор
Толеъ, зафар қучамиз.
Ҳумо қуш қанотида
Келажакка учамиз.

Ўзбек боласи

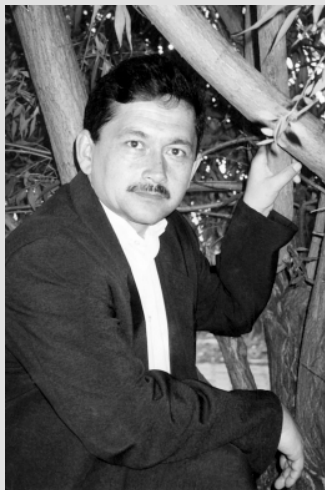
Ўзбекистон ҳур диёр
Номи гулдан терилган.
Бунда аён бўтунлай
Болаларга берилган.

Бунда бола тақдири
Фақат бахтдан яралган.
Чор атрофда уларнинг
Кулгулари таралган.

Яшнагайман шу юртнинг
Бир алвон лоласиман.
Болагим шод ўтар,
Мен ўзбек боласиман.

Ориф ҲОЖИ

ҚИШЛОҚДАГИ ШИВИР-ШИВИРЛАР

Ҳикоялар

ОҚ ТУЛПОР

Оқ тулпор ёруғ оламга келганида баҳор эди, ҳаммаёқ ям-яшил, ёқимли ҳаво. Оқ қулун оёқда зўрға турганича чайқала-чайқала онасининг елинини сўра бошлади. Роҳатбахш илиқ суюқлик тану жонига ором бахш этди. Кичкина вужуди дармонга кира бошлади.

Оқ қулун онасини эмиб турган пайт, Шониёз мўйлов ўғлини эргаштириб, оғилхонага кириб келди.

— Ўғлим, бу қулунчани авайлаб парвариш қилгин. Назарқарда отларнинг авлодидан у. Мен тўриқ бияни Чоржўйга тўйга борганимда кўпқарида энг кўп солим айирган Ҳайитбойнинг бўз тулпоридан яширинча тўратиб олган эдим. Ҳайитбой полвон оққўнгил, бағрикенг йигит бўлгани билан от масаласида жуда бахил эди. «Ҳайитбой полвон, шу отингиздан бир насл олай. Тўриқ биям ҳам зотдор от, аммо унга муносиб от бизнинг томонларда топилмайди. Келинг, шуни бизнинг тўриқ бияга қўйиб олайлик», деганимда у:

— Шониёзбой, сиз менинг азиз меҳмонимсиз, сўрасангиз жонимниям аямайман, аммо от борасида бошқа гап очманг, — дея гапни чўрт кесди.

Ўзи полвон халқининг феъли терс келади. Бир йўқ дедими, бошқа шу гапни такрорлашнинг ҳожати йўқ. Мен бирдан ён бердим.

— Бўлди, полвон, сиз нима десангиз шу, — дея гапни бошқа ёқларга буриб кетдим.

Аммо мен узоқ йўлдан Ҳайитбойни кўриш учун эмас, унинг бўз тулпоридан насл олиш учун атай борган эдим. Менга Ҳайитбойнинг суҳбати эмас, унинг гапириб чарчаши керак эди. Уни узоқ гапга солдим. Полвон халқи нимани яхши кўради, мақтовни! Мен уни тинмай мақтадим, у нима деб мақтанса, ўзимни ишонгандай тутдим. Полвон ўзининг шажарасини Гўрўғлига олиб бориб тақади. Мен бунга ҳам эътироз билдирмадим, «ҳа-ҳа, қойил» деб ўтиравердим. Ваҳоланки, Гўрўғлининг фарзанди бўлмаганлиги ҳаммага кундай равшан. Бу ҳақда Гўрўғлининг ўзи ҳам аниқ-тиниқ қилиб айтиб кетган.

*Пари олдим, паридан
фарзанд бўлмади,
Худо бизга туркман
қиздан солмади...*

Гўрўғлининг Юнус ва Мисқол пари деган икки хотини бўлган. Икковиниям Кўҳиқофдан олиб қочиб келган. Пари авлоди одам наслдан туғмайди. Аммо туркман жўрам чилимни чекиб олиб, ана шу Гўрўғлининг зотиданман деб, менга мақтанди. Менинг дардим бошқа бўлгани учун «Тўғри, дедим, юриш-туришларингиз ҳам, ёнбошлаб ётишларингиз ҳам қўйиб қўйгандек Гўрўғлига ўхшайди». Полвон жўрам нақ ярим кечагача етти пуштини мақтаб, гурунг берди. Тонгга яқин, ҳам чилимнинг таъсири, ҳам кўп гапириб чарчаганидан ёнбошлаб ўтирган жойида оғзини очиб, уйқуга кетди. Менга шу керак эди. Секин ўрнимдан турдим. Бўз тулпорни яккамихдан бўшатиб ташқарига чиқдим. Отни овлоқ бир жойга элтиб, тўриқ биямга қўйдим. Кўпқарига деб тўқсон кун боқилиб, қирқ кун совутилган от эмасми, ирғишлаб ишқибозликлар қилди. Тонг отай деганда зўрға ажратиб, бўз тулпорни якка миҳга боғладим. Полвон ҳамон ўша ётишда ҳовлини хурракка тўлдириб, ухлаб ётарди. Менинг ишим битди. «Энди бу ерда туришга ҳожат йўқ, — деб ўйладим, — бу туркман уйғонса, биринчи бўлиб тулпорига қарайди. Тулпорига қараса унинг

туришидан нима гап бўлганлигини дарров тушунади. Уни алдаганимни билса, мени соғ қўймайди». Шу мулоҳазалар билан тўриқ байталимига ўтирдим-у, хайр-хўшни насия қилиб жўнавордим.

— Жўрангиз ҳам роса бахил экан-да, а, — деди ўғли соддалик билан.

— Ўғлим, у эмас, мен ҳам шундай тулпордан бировнинг отига насл беришни истамаган бўлардим. Биринчидан, унинг тўқсон кун меҳнат қилиб, от боққани бир тийин бўлди. Кейин эшитдим: бултур туркман жўрамнинг улоқда дови келмабди, албатта, бунинг сабабини жуда яхши билади. Шунинг учун ҳам мен шундан буён у томонларга улоққа бормаи юрибман. Иккинчидан, энди бўз тулпор якка-ю ягона эмас, икки-уч йилда унга тенг кела оладиган бизнинг мана бу тулпоримиз етилиб чиқади. Ана шунда Ҳайитбой полвонга росаям алам қилади.

* * *

Оқ қулун кундан-кун кучга тўлиб, улғая бошлади. Узун-узун оёқчалари бақувватлашиб, ўмровлари кенгайиб, сагриси кўтарила бошлади. Уч ёшга кирар-кирмас ажойиб тулпорга айланди. Унга тенг келадиган тулпор бу яқин ўртада қолмади. Оқ тулпор пойгада доим илғор, улоқда зотни биринчи ажратар, Шониёз полвоннинг донги тўрт томонга таралиб борарди.

Бирдан колхозлаштириш деган бир бало чиқди-ю, ҳамманинг мулкани колхоз ихтиёрий-мажбурий олиб қўя бошлади. Шониёз полвоннинг тўриқ бияси билан оқ тулпорининг колхоз тортиб олди. Уларсиз туrolмайдиغان Шониёз полвон колхозга сайис бўлиб ишга кирди. Зотдор отларнинг қадрлари ҳам бошқа отлар қатори бўлди. Тўриқ бия аравага қўшилиб, колхоз даласида хизмат қиларди. Оқ тулпорни колхоз раиси миниб, туман марказига қатнайдиган бўлди. Бечора Шониёз фақат отларининг тагини тозалар, сув, емишини берарди. Пайт пойлаб, оқ тулпорни қашовлаб қўярди. Аммо фирқадан чиққан колхоз раисига барибир эди. У отнинг фарқига бормасди. Кимдир унга оқ тулпорни мақтабди. «Бу зўр от, ундан насл олиш керак», дебди. Шу гапни айтган одам «Ундан насл олганда зотдор бияга чоптириш керак. Бундай бия колхозда бор — у тўриқ бия», деб аниқ маслаҳат ҳам берибди. Раис довдирроқ эди, ҳовлиқмароқ эди. Бир гапни эшитса, дарров шуни қилиб кўрадиган тез феъл бир одам эди. Ўша куниеқ келиб Шониёзга кўрсатма берди.

— Оқ тулпорга ўхшаган отларни кўпайтиришим керак, — деди у. — Колхозда ками ўнта ана шундай тулпор бўлиши керак.

У билмасдики, яхши тулпор кўп бўлмайди. Асл тулпор танҳо бўлади. Танҳо бўлгани учун қадрли бўлади.

— Яхши, — деди Шониёз полвон, — аммо зотдор бия йўқ-ку? Уни қайси бияга чоптираимиз?

— Тўриқ бияни бугундан бошлаб аравадан чиқаринг, — деди раис билагонлигидан бироз керилиб. — Оқ тулпорни тўриқ бияга чоптираимиз.

— Тўриқ бия оқ тулпорнинг онаси-ку! — деди Шониёз полвон ҳам ҳайрат, ҳам газабдан овозини бир парда кўтариб.

— Нима бўпти, бу ҳайвон-ку, — деди раис Шониёзнинг соддалигидан ажабланиб.

— Йўқ, ҳайвон бўлса ҳам ўз онасини танийди, онасига ирғишламайди у.

— Ирғишлайди, — деди раис кесиб, — колхозга тулпор отлар керак бўлгандан кейин ирғишлайди, эсам мажбур қиламиз. Шиоримиз шундай, билмасангиз билиб қўйинг бун.

Шониёз полвон бор-йўғи отбоқар эди. Рози бўлмаса ўзига қийин бўлишини биларди, рози бўлди.

Отлар дийдорлаштирилди, улар бир-бирини искаб туриб, суйканишди, тумшукларини тумшукларига тираб икки томонга чопишди, яна қайтиб келиб, бўйину елкалари билан бир-бирларига суйкалишди. Аммо раиснинг кўнглидаги ишни қилишмади. Шунда раис отни кўзгатадиган доридан отларга берди. Аммо бунинг ҳам фойдаси бўлмади. Раис кўп айёр эди. «Қиламан» деган ишини қилмасдан қўймасди. Ёғоч мослама ясабди. Бу мосламага қўйилган от олдидаги бияга чопишга мажбур бўлар эди. Ана шу мосламага солиб мажбур қилганларида оқ тулпорнинг кўзи ола-кула бўлди, қутургандай пишқирди, орқа оёқларига кўтарилиб туриб, ўнг биқини билан ёнбошдаги ёғоч тўсиққа чунонам урилдики, ёғоч тўсиқ қарсиллаб синди ва от гурсиллаб ёнбошга йиқилди, аммо уни тутиб яна шу ишга мажбур қилишларини билгандай ўрнидан ирғиб тура солиб, дашт томон қочиб кетди. Уни колхозчилар кўплашиб зўрга тутиб келишди.

Раис бунақа гапларни тушунадиганлардан эмас эди. Отнинг қайсарлигини кўриб, унинг ҳам қайсарлиги тутди. Эндиги сафар бошқа ҳийлани ишга солди. Отнинг кўзларини боғлади ва ёғоч тўсинлар ўрнига темир тўсиндан мослама ясаб, отларга яна кўзгатувчи доридан берди. Сўнг кўзи боғланган отларни махсус мосламада қўшилишга мажбурлади. Муроди ҳосил бўлгач, табиатан қайсарларни синдиришга, руҳини эзиб, иродасини букишга одатланган раис оқ тулпорга ўзининг кимлигини кўрсатиб қўймоқчи бўлди. Қарияларнинг:

— Қўйинг, кўзини очманг, ўзини бир бало қилиб қўяди, — дейишларига қарамасдан, бориб оқ тулпорнинг кўзидаги боғични ечди. Оқ тулпор кўзини очиб, олдида ўз онаси тўриқ бияни кўрди, нима иш бўлиб ўтганини тушунди ва... Шундай даҳшатли кишнаб юбордики, Шониёз полвон бундай ҳайқариқни от зотидан эшитганини эслай олмайди.

Оқ тулпор сўнгра орқага тисарилиб, кейинги икки оёғи ва қуйруғига ўтириб олди. Одамлар нима юз бераётганини англаб етгунларича бўлмай, ўз олатини тишлари билан ғарчиллатиб тишлаб узиб олди ва бу воқеани ҳайрат билан кузатиб турган раиснинг афтига қараб силтаб отиб юборди. Ўзи эса гурсиллаб ёнбошига ағнади...

Бу манзарани кўрган одамлар умрларининг охирларигача ушбу воқеани унутолмай изтиробда ўтишди.

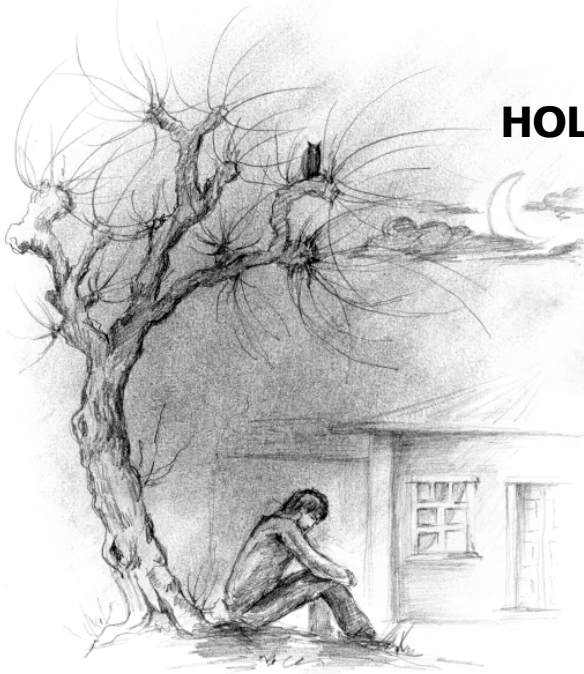
Шониёз полвон овсарга ўхшаб, ҳар жойда оқ тулпор воқеасини сўйлаб юрди. Унинг ҳикоясини эшитган одамлар уни жинни деб ўйладилар, бу сўзларга ишонмадилар.

— Ёшлигида отбоқар бўлган, отнинг деви уриб, шунақа бўлиб қолган, — дейишарди тагдор қилиб

ва бир-бирларига кўз тагидан маъноли қараб қўйишарди.

Бу разолатни ташкиллаштирган раиснинг тақдири бундан ҳам аянчли бўлган. Умрининг охирида вос-вос бўлиб, аввал никоҳ буюрмайдиган яқинларига тажовуз қилган, кейин эса колхоз отхонасига кириб ўзини осиб қўйган дейишади.

Суратлари Дадахон Баҳодилов чизган.

НОШУҚР

укалари ҳам кўриб, эшитиб туришди. Шунинг учун ҳам кейинроқ мерос тақсимлаш ҳақида гап очилганда:

— Отамиздан қолган мол-ҳол ҳам, ҳовли-жой ҳам бўлинмайди. Отам замонида қандай бўлган бўлса, шундайлигича қолади. Ҳаммангизга ўзим бирдай ёрдам бериб тураман, ҳеч бирингизни ўқситмайман, — деганида бирортаси эътироз билдирмади.

Бир йил-икки йил у ака-укаларига кўмак бериб юрди. Аммо кунларнинг бирида қўшнининг тўйидан яхшигина маст бўлиб қайтган Шомил бошқача маромда гап қилиб қолди:

— Ҳаммангни мен йиғиб, боқиб ўтирибман, — деди дабдурустдан.

Мастлигини ҳисобга олиб, ҳеч ким бу гапга эътибор қилмади.

Яна бир куни гапдан гап чиқиб:

— Отам тириклигида ҳам сенларни мен боқар эдим! — деб юборди.

Бу сафар уни оқлаш учун бирор баҳона ҳам йўқ — у хушёр эди. Шу боис онаси эътироз билдирди:

— Шомилвой, отангиз бола-чақасини бировга боқтириб қўядиган ҳимматсиз одам эмасди, худо раҳмат қилгур. Сизни ҳам, ака-ука, опа-сингилларингизни ҳам ҳалол топган нони билан боқиб катта қилган. Бугунгача у кишидан қолган кўр-қут билан тирикчилик қилиб келаётганимизни сиз билмасангиз ҳам маҳалла-қўй, эл-юрт билади. Бу гапни бир гапирдингиз, бошқа такрорламанг, уят бўлади, болам, уят...

Шомил онасининг жўяли гаплари олдида ночор қолди. Ҳеч нарса дея олмади, аммо кеч кириб хобхонага кирганда хотини ипакдай бўлиб қўйнига кирди-ю мулойимгина қилиб «Онангиз хизматларингизни ҳеч қадрламайдилар-да», деди-қўйди. Шомилга шунинг ўзи етарли эди. Ярим тунгача ухлаёлмай, ўй суриб ётди. Мана, отасининг вафотига ҳам икки-уч йил бўлди. Шу вақт ичида бир укасини уйлантирди. Яна бири ҳам уйланишга тайёр турибди. Эрта-индин уйланиб, у ҳам ёшгина хотинга эга бўлади. Шомил эса мана шу «сарик машак» хотини

Шомилвой қобилиятли бола эди. Нима демоқчилигининг авзойингга қараб билиб турар, шу боис оилада айтгани айтган, дегани деган эди. Ҳатто отаси ва акаси ҳам унга қулоқ солишарди. Отасининг «мендан кейин ака-ука, опа-сингилларига шу бош бўлиб юради», дея кўнгли тўқ эди. Ҳарқалай, изингда шундай талбирли, мулоҳазали фарзандинг қолгани яхши-да, болаларингнинг бошини бириктириб, оқсаганига суянч бўлиб юради.

Аммо ҳаёт ҳамиша сизу биз ўйлагандек кетавермас экан, унинг ўз оқими, ўз йўли бўлар экан. Ҳаёт оқими бамисли бир селдай бўлар экан, йўлида учраганни уриб, синдириб кетаверар экан. Баъзан ишонган фарзандинг бор умидларни пучга чиқариши ҳам мумкин экан-да.

Отасининг вафоти куни Шомил унинг қабри бошида туриб қасамёд қилди:

— Ота! Жойингизда тинч ётинг. Фарзандларимнинг ҳоли не кечар экан, деб руҳингиз безовта бўлмасин. Ака-укаларимга ўзим раҳнамолик қиламан. Укаларимни ўқитаман, акамнинг болалари кўп, биламан, унга кўмак беришим керак, бераман ҳам. Ахир, доим «шу аканг эпсизроқ чиқди-да», деб унга кузги йиғимдан улуш ажратардингиз-ку...

Бу сўзларни айтиб туриб Шомилнинг кўзларидан шашқатор ёшлар қўйилиб келди. Бунга ака-

билан яшайвериши керак, шунга мажбур. Қайси куни хизматдош бир дўсти телефон қилиб қолди. Сўрашаётиб қизиқ гап қилди: «Қалайсан, юрибсанми, ҳалиям отанг олиб берган ўша сариқ хотинга тармашиб, мана мен учинчисига-ям уйландим...» Ўшанда у қадар таъсир қилмаган бу гап ҳозир туриб-туриб жуда қаттиқ таъсир қилди. «Отаси олиб берган сариқ хотин» бўлса, унга орқасини ўгириб, икки дунёни унутганча фарқ уйқуда ётарди. Кун бўйи ишлаб чарчагани учунми, ё мижози совуқроқми, ишқилиб бешта болани туғиб қўйган бўлсада, хотини бирор марта яхшилаб эрининг кўнглини олган эмас. Бунга мажбурият юзасидан, эрининг талай қистовларидан кейингина киришар, шунда ҳам мундоқ аёллик меҳрини намойиш қила олмасди. Буларнинг бари шу лаҳзада унинг кўнглидан ўтди. Кўзидан уйқуси қочди. Хаёлан минг бир кўчага кириб чиқди.

Ё, тавба, одам кўнглини тафтиш қилса, қанчадан қанча разолат унда ётганини кўради-а? Айниқса, Шомилдек нафсига қул бўлган одам боласининг кўнглига, яхшиси, бўйламаган маъқул. Аммо кейинчалик унинг бир тўйда ичиб олиб, яқин дўстига дил ёрганида, ўзи эътироф қилишича, шу тунда хотинини хаёлан йигирма хил усул билан ўлдирган ва ўрнига ёш, эҳтиросли, оппоқ, лўмбиллаган келинчак олиб келган. Бироқ Шомил бу хомаки режаларининг биттасини ҳам амалга оширмади. Фақатгина ўрнидан туриб, маст уйқуда ётган «сариқ» хотинининг нозик жойига бошлаб бир тепди. Етти пуштини қўшиб, бўралатиб сўкди ва уйдан чиқиб кетди.

Ташқарига чиқиб, салқин ва тоза ҳаво димоғига урилгач, фикри бироз тиниқлашди. «Қаерга бораман?» деган савол ногоҳан миясига урилди. Жавоб топа олмади. Айни дамда қизиган мияси ҳам совиган кўнгли каби хувиллаб ётарди. Оёқларининг измига ўзини топшириб кетаверди. Узоқ юриб толиқди. Бошида бирор тайинли фикр бўлмагани каби юраги ҳам бўм-бўш эди. Охири, кесиб олинган бир дарахтнинг тўнгагига ўтириб, бошини қўллари орасига олиб сиқди. Агар шундай ҳафсала билан бошини эмас, қовоқни сиққанида эди, шубҳасиз, ундан бирор нарса чиққан бўларди. Аммо Шомилнинг говлаб кетган миясидан ҳеч бало чиқмади. Анча ўтириб, эти жунжика бошлагач, тушундики, саҳарги салқин тушмоқда. Саҳаргача бемақсад кезганини англаган Шомил ўрнидан туриб, ихтиёрини яна оёқларига топширди. Бу гал оёқлари уни бир манзилга етказди. Илло, у бу манзилга қайта келмайман, деб қасамёд қилганди. Нечундир сар-сари кезиб таниш эшик олдида пайдо бўлганидан ўзи ҳам ажабланди. Таваккал қилиб эшик кўнгириғини босди. Эшик узоқ куттирмай очилди. Қип-қизил халатига ўраниб олган калтабақай жувон гуё ҳеч ажабланадиган иш бўлмагандай эшикни ланг очиб, уни ичкарига таклиф қилди. Бу ҳам гап-сўзсиз ичкари кириб, илгари бир замонлар ўзи келиб юрган кезларда доим ўтирадигани — гулдор ёпинчиқли юмшоқ стулга бориб ўтирди. Жувон унинг изидан келиб рўбарусига чўқаркан:

— Охир келибсиз-да? — деди, худди боягина узилган гапининг давомини айтаётгандай бир оҳангда.

— Ҳа, келдим... — Шомил ҳам худди шу оҳангда жавоб қилди.

У бу аёл билан уйланмасидан аввал танишган эди. Танишгангина эмас, билишган ҳам эди. Билишиб, бирга бўлишган ҳам эди. Вужудидаги ёввойи кучни жиловлай олмай қолганида келадиган қўналғаси шу эди. Аммо кунларнинг бирида...

* * *

Кунларнинг бирида Шомил ишхонасида кечгача ўтириб ишлагач, говлаб кетган бошини бироз тиниқтириб, ҳордиқдан чиқиб дам олиш учун Гуландомникига томон йўл солди. Доим бориб юрадиган жойи бўлгани учун телефон қилиб, огоҳлантириб ўтирмади. Гастрономга кириб, шампан виноси ва шоколад харид қилди. Қолган таралдудни Гуландомнинг ўзи қилар деб йўлга тушди. Таниш эшикнинг қаршисига бориб эндигина таққиллатмоқчи эди, ичкаридан шовур эшитилди. Шомил қулф тешигидан мўралади. Не кўз билан кўрсинки, тешик рўпарасида қандайдир, тепакал эркак Гуландомни маҳкам қучоқлаганча, питирлатиб ўпар, Гуландом эса қиқирлаб ўзини у ён-бу ёнга ташлаганча эркаланарди. Бу ҳол Шомилга қаттиқ таъсир қилди. Шу пайтгача «Гуландом фақат мен билан кўнгилахушлик қилади, менигина севади», деган хом хаёл билан юрган гўр йигитчага бу ҳодиса хиёнатдай бўлиб туюлди. Ўзини алданган, таъқирланган ошиқдай сездди. Ҳолбуки, Гуландом бунақа гўр йигитларнинг кўпини юзини очган, имонини ўгирлаб кўнгилаб кўчаларидан олиб чиқиб овори сарсон қилиб ташлаб қочган эди. Йигит ўз ёғига қовурилиб юра-юра охир бир қарорга келди: «Қайтиб шу эшикка келсам, ит бўлай!»

Мана, шу эшикка ит бўлиб келиб ўтирибди. Бу оқшом уй соҳибасининг ихтиёрида бўлди. Нафс итининг истагини қондирди. Яна ҳар-ҳар замонда шу ерга келиб турадиган одат чиқарди. Вақт ўтиб, бутунлай яраш-яраш бўлгач, Гуландомга кўнглини ёрадиган одат чиқарди. Кунларнинг бирида Гуландом:

— Сиз ўлсангиз ҳам менга уйланмайсиз, аммо ўша қилтириқ хотинингизнинг ақлини киритиб қўйиш учун сизга гулдай хотин топиб берайми, — деб қолди.

Бу таклиф йигитга ёқиб қолди: «Қўлида давлати бўлса, отасидан қолган мол-дунё унга вафо қилармиди, яхшиси, ёш хотинга уйланиб, тўрт кунлик дунёда бир даврини сургани дуруст эмасми?» Шу зайлда фикрлай бошлагач, ҳаракатлари ҳам шунга мосланиб бораверди. Отасидан қолган мол-ҳолни бир ёғидан супуриб сотди ва тўй-тўққиз қилиб, Гуландом топиб берган қош-кўзлари попуқдайгина жувонга уйланди. Туман марказида отаси замонидан олинган икки хонали уйга келинчагини тушириб олди.

Ана шу кундан бошлаб Шомилнинг юриштириши ҳам, феълу атвори ҳам тубдан ўзгарди. Уни

таниган-билганлар «Ё тавба, одам ҳам шунчаликка ўзгарадими, аввалги Шомилдан асар ҳам йўғ-е», дейдиган бўлди.

Отасидан қолган мол-ҳолни сотиб, ёш хотинчасига едириб бўлгач, энди юриб қарз ола бошлади. Кўзи кимни кўрса, бирор баҳона билан қарз олар, ё бирор ишингни тиндириб бераман, деб пул олиб, изини қумга солар эди. Шу тахлит ёш хотин билан уч-тўрт йил турмуш қилгач, бор молу пулидан, жами дўстларидан ажралиб, яккаланиб қолди. Энди ким дуч келса, «Отамдан қолган сағирларни боқаман, деб шу кўйга тушдим. Мана энди на акам, на укаларим менга қарайди. Булар менинг қадримга етмадилар», деб шикоят қиларди. Ёш хотин ҳам унинг ўзига эмас, мол-пулига теккан эди. Мол-дунёси адо бўлгач, унинг қўлида бир кун ҳам турмади. Туман марказидаги уйни макр-ҳийла билан ўзининг номига ўтказдио алоқани узди-қўйди. Шомил буткул яккаланиб қолди. Уйига бораё деса, болаларининг кўзига қарай олмайди. Ёш хотинли бўлган пайтларда, улар кўзига чивинча ҳам кўринмаган, кўп ношукрликлар қилиб қўйган. «Сариқ, қилтириқ» хотин ҳам энди анча-мунча тил чиқариб, булбулдай сайрайдиган одатлар пайдо қилган.

«Таваккалу Аллоҳ деган эр, на талқоннинг, на қалқоннинг гамин ер» деганларидай Россияга борадиган бир поездга чиптасиз илашиб жўнади-кетди. «Россия» деган билан қорин тўйиб, уст бутланиб қолмас экан. У ёқларда ҳам меҳнат қилиш керак экан. Ёши элликка яқинлашиб, сочининг қорасидан оқи кўпайиб, тишининг учдан иккиси қолган бир одамга Россияда ҳам иш топмоқ осон бўлмади. Ёшлигидан бир хунарнинг бошини тутмагани боисдан бу ерлардаги бошқа хунарсизлар каби дуч келган ишни қилиб кун кўра бошлади. Пайт келди, кишилар эшигида юриб, чўчқаларга емиш ташиди. Пайт келди, қоп-қора кўмирга беланиб, иситиш қозонларига гўлаҳлик қилди. Бир рус қизи билан чўчқахонада танишиб, шу билан бир винони бўлишиб ичадиган бўлди. Бу ёқда болалари вояга етиб, амакилари билан мол-мулк можароси чиқиб судлашиб юрди. Шомил топган маржаси билан кайфини уриб, айшини суриб юраверди. Ундан на хат келди, на хабар. Катта ўғли Комил ҳам иқтисодий тангликдан безиб, укалари ва онасини боқиб учун Россияга ишлагани кетди. Ўша жойларда бир савдогарнинг ишончига кириб, мол тарқатувчиликни қўлга киритди. Мол тарқатувчилик оғир иш эмас эди. Аммо инсофталаб иш эди. Комил ҳарна танглик кўриб ўсган бола эмасми, топганига қаноат қилиб, савдогарнинг молига хиёнат қилишни хаёлига ҳам келтирмасди. Ҳар ой уйига унча-мунча пул ҳам юбориб турар, уйда-гилари шу пул ҳисобидан тирикчилик қилишарди. Ишлар изга тушиб кетгандай эди. Комилнинг онаси йиғиниб ўғлининг тўққизини ҳам тайёрлаб қўйганди.

Шу кунлар негадир Комилдан пул келмай қўйди. Онаси ва укалари бу ҳолдан хавотир бўлдилар: «Нима бўлдикин, соғлиги яхшимикан?..»

Орадан икки-уч ой ўтиб, қишлоқда гап тарқалди: «Комил отасини топибди. Энди отаси иккаласи катта бир ишни бошлаган эмиш, бирон йилда миллионер бўлиб келишар экан!»

Воқеанинг ҳақиқати қуйидагича эди:

Савдогардан юк оладиганлардан бири ўзбек йигити эди. У гоҳ-гоҳ Комил билан бироз ўтириб суҳбатлашиб турарди. Шундай суҳбатларнинг бирида Ўзбекистондан келиб Россияда нонталаб бўлиб юрганлар ҳақида гаплашиб қолишди.

— Худога шукр, — деди у — сизу бизнинг ишларимиз анча дуруст. Айрим юртдошларимиз келиб бу ерда мол-пул топиш ўрнига хор-зорлик топмоқдалар. Мен тижорат билан шуғулланадиган қишлоқда Шомил деган бир юртдошимиз бор. Шу ерлик бир рус аёлига уйланиб олган. Иккиси ҳам майпараст бўлиб қолишган. Ҳар замон дўконим ёнига келиб қолади. Ҳоли кўп хароблигидан раҳмим келиб тўрт-беш рубл бериб тураман. Аммо ҳеч бир фойдаси йўқ. Қўлига қанча пул тушса, ўша куни ўшанча вино олиб ичмагунча уйқуси келмайди.

— Исмини Шомил дедингизми?

— Ҳа, Шомил.

— Ёши неччида, тузилиши қанақа одам, қаерлик экан?

Ёши, тузилиши Комилнинг отасига ўхшар эди, манзили ҳам бир хил...

— Ака, шу одамни бу ерга бир олиб келинг, биз томонларда шундай одам бор эди. Мабодо ўша киши эмасмикан? (Отаси эканини тан олгиси келмади. Кўнглида эса бир илинж бордай эди: «Балки, шу номдаги бошқа одамдир?»)»

Танишу Шомилни бошлаб келганида Комил уларни узоқдан кўрибоқ отасини таниди. Ёрдамчини бир баҳона билан ташқарига чиқариб юбориб отасини қабул қилди. Шомил соч-соқоли ўсиб, қадди букчайиб, мўйловлари лабларини қоплаган рус мужикларига ўхшаб қолганди.

Комил отасига пул бериб ҳаммомга жўнатди. Янги кийим-бош харид қилиб, етмаганига ўзининг кийимларидан бериб қайта бошдан одам сиёғига қайтарди. Қишлоғига юбормасдан ўзи яшайдиган жойда олиб қолиб ҳафта-ўн кун парвариш қилди. Шомилнинг сартарош кўрган сочлари тартибга тушиб, юзи истара тигидан ва яхши еб-ичиш таъсирида силлиқлашиб, қомати ҳам тиклангандай бўлди. Шу кунларда ўғлининг паноҳида биров унга ёмон сўз айтмагани боис руҳи ҳам тетиклашиб қолди. Ўғлидан яшириб «юз-икки юз» уриб юрадиган Шомил ўғлининг олдида ўзини сипо тутар, ортиқча гап-сўздан ўзини тийиб юрарди. Чунки ўғли ўзини анча тутиб олган, қўли пул кўриб, гап-сўзларида салобат пайдо бўлган. Бу ҳолат узоқ давом этиши мумкин эдими? Шомилдай нафс бандаси ўз ёмон одатларидан, хусусан, очкўзлигидан воз кечиши мумкинмиди. «Букрини гўр тузатар» деганларидай...

Шомил азобда қолган кунларини, бир бурда нон ё бир ютим май учун хорлик тортганларини жуда тез унутди. Жони ўзиники бўлиб, юзига қон югура бошлаган сари ўғлига ақл ўргата бошлади: «Мен сенинг ўрнингда бўлганимда...» Одатда, бу

жумла билан бошланган гапларда бир оз зарда, иддао бўлади. Иддаоки, «бундай жойларга мен муносибман-у тушунмовчилик бўлиб, сенга насиб қилиб турибди. Сен бунга мутлақо арзимайсан!» Иддао ўз йўлига. Шомил ўғлига очкўзлик кайфиятини сингдира бошлади. У билмасдики, бу олам ишлари аниқ низом билан тузилганидай кишилар ризқ-рўзи ҳам аниқ ҳисоб-китоб билан белгилаб қўйилган. Банда ўз очкўзлиги билан ҳар қанча саъй-ҳаракат қилмасин на ўзининг ризқини бир мисқолча ошира олади, на бировнинг ризқини камайтира олади. Ора йўлда расвои жаҳон бўлгани қолади. Шомил ўғлини ҳоли-жонига қўймай савдогарнинг молидан оз-моз яширинча олиб, шаҳарнинг бошқа томонида сотиб пулини кассага эмас, кассага ура бошлади.

Маълумки, бой одам шунинг учун ҳам бой бўладики, ҳар қанча мол-дунёси кўп бўлса-да, уни аниқ ҳисоб-китоб билан назорат қила олади. Бу ишнинг уддасидан чиқа олмаганлар узоқ вақт бойлар оламида жон сақлаб тура олмайдилар. Мол-дунё тўпланган жойга Шомилга ўхшаган таъмагирлар ҳар турли йўллар билан хуруж қилавериб, бойлик соҳибларининг безорини чиқариб юборганлари туфайли ҳам улар ҳаётда учраган ҳар бир янги одамда ўз бойлигига нисбатан хавфни ҳис қилиб, улардан ҳимояланиш чора-тадбирларини кўриб қўядилар.

Комилнинг ҳўжайини ҳам кейинги пайтларда йигитчанинг атрофида ўралашиб қолган кўзлари бежо осийликнинг рафторини кузатишга шотирларидан бирини тайинлаб қўйган эди. Кузатувчи узоқ овора бўлмасдан Шомилни, демакки, Комилни ҳам аниқ далил-исботлар билан қўлга туширди.

Натижа шу бўлдики, Комил савдогарга етказган зарарини меҳнат ҳақи ҳисобидан қоплаб бўлгач, отасига қўшилиб, шаҳардан чиқиб кетишга мажбур бўлди.

Отаси чўчкабоқарлик қилиб юрган қишлоққа бориб ишлашга орияти йўл бермади. Отасини зўрға кўндириб, бошқа бир шаҳарга ўтиб, қурилишда ишлади. Бу ерда меҳнат оғир, иш ҳақи оз эди. Қишлоқда қолган укалари ва онасини ўйлаган Комил тишини-тишига қўйиб ишлади: гишт терди, бетон қўйди. Шомил эса оғир ишга дош бермади. Ўғлидан ялиниб-ёлвориб пул олгач, қишлоғига қайтди. Яна ўша маржаси билан топишиб, кун бўйи

бировларга хизмат қилиб топган пулига ичкилик олиб, тунни бемаъни ичкиликбозлик билан ўтказиб бошлади.

Комил қурилишда азоб-уқубатлар чекса-да, сабр қилиб ишлайверди, оз-оздан онасига пул жўнатиб турди. Икки йилни шу зайлда ўтказгач, бир оз пул жамғариб қишлоғига қайтди. Қишлоқларида кичик бир дўкон очиб, мусофирликда савдогар билан ишлаб юрганида кўрган-билганларини, эшитганлари асосида иш юритиб тез орада ўзини тутиб олди. Ишлари ўнгланиб аввал ўзи уйланди, кейин укаларини уйлантириш учун пул жамғариб тўй-тўққизни тайёр қилгач, онасига гап солди:

— Мен уйланганимда жўраларим, амакиларим ёнимда турса-да, отамнинг йўқлиги таъсир қилди. Менга тўй татимади. Сиз рози бўлсангиз, бориб отамни олиб келсам. Укаларим ҳам тўй кунлари ўксиб ўтиришмасин дейман.

Онаси бу гапни хурсандлик билан қабул қилди. Шундай ақлли, тадбирли ўғил ато қилгани учун худога шукроналар айтди. Дарвоқе, «хусн ҳам оғиздан киради» деганлари рост экан, Шомилнинг ўша «қилтириқ», Шомилнинг ўз таъбири билан айтганда «сариқ мошак» хотини ҳам фарзандлари топармон-тутармон бўлиб, қўли пул, дастурхони ноз-неъмат кўргач, тўлишиб, оқи оққа, сариғи сариққа ажралиб, бир чиройли жувон бўлдики, кўрган кўзни қувонтиради.

Комил Россияга бир ой кетди. Шу бир ойнинг йигирма беш кунини отасининг тарбиясига сарфлади. Уни «исқирт мужик»дан «бинойидай одам»га айлантиргунча унча-мунча сарф-харажат ҳам қилди. Мамлакатнинг кўзга кўринган сиҳатгоҳларидан бирида ўн беш-йигирма кун дам олган Шомил «одам сиёғига келиб қолган» бўлса-да унинг лисонидаги русча-ўзбекча сўкишлардан иборат нуқсонни тузатиш учун анча вақт керак бўлади. Комил отасининг тили ва феълидаги нуқсонларни ҳали узоқ йиллар курашиб, тузатиб борса керак, аммо эл кўзига ўзбекча кийинтирилган, «жим туриши» тайинланган отасини тўйхонанинг тўрига ўтқазиб қўйиб, икки укасини бирварақайига уйлантириб олди. Тўй яхши ўтди, аммо тўй охирида «қуда бобо»нинг кайфи ошиб, ҳовли адоғида тўнкарилиб ётганини кўрган меҳмонлар «Ё тавба, шундай мўмин-қобил болаларнинг отаси шумикан?» деб ёқа ушлаб ўтдилар.

ДИҚҚАТ! ЯНГИЛИК!

Кейинги, 2010 йилдан бошлаб журналimiz ҳар ойда наир этила бошлайди! Ёш шоир ўзвчилар, устозлар асарларидан: замонавий адабиётни кенг таҳлил этувчи долзарб, бугунги ёшлар, уларнинг маънавий қиёфаси хусусидаги мунозарали мақолалар билан ҳар ойда танишиб борасиз. Бундан ташқари турли янги руклар ташкил этдик. «Адиб ижодхонасида» рукнида Сиз севган ўзвчи шоирларнинг бугун айнан қайси асар устида ишлаётгани, хонадони, режа ва орзулари билан танишасиз.

Сиз азиз журналхонларнинг электрон ҳамда ёзма мактубларига-да алоҳида ўрин ажратганмиз! Шундай экан, азизлар, «Ёшлик» журнаliga обуна бўлишга шошилинг!

Обуна барча почта алоқа бўлимларида ва матбуот киоскаларида қизгин давом этмоқда.

Обуна индекси:

Якка обуначилар учун: 822. Ташкилотлар учун: 968

Туроб НИЁЗ

Ўзинг кўвончилсан, ўзинг аламли!

Кўнглим!

Гоҳо соя-салқин боғни қўмсайсан,
Гоҳида пурвиқор тоғни қўмсайсан.
Баъзида сиғмайсан бу кенг дунёга,
Кўкдаги кимсасиз моҳни қўмсайсан.

2

Кўнглим!

Асло тушунмайман ҳаёт сирини,
Гоҳида у ширинларнинг ширини,
Баъзида ҳаттоки заҳардан аччиқ,
Аяб ўтирмайди ёшу қарини.

3

Кўнглим!

Йўригинга юрсам агарда сенинг,
Обрўйим қолмасди заррача менинг.
Ахир нималарни истамайсан сен,
Шайдоси эмассан дунёда ненинг?!

4

Кўнглим!

Айт, ёмонлик ўзи недан туғилар,
Ғазабданми ё ҳасаддан туғилар?
Аммо яхшиликдан аълоси йўқдир,
У соф ният, пок мақсаддан туғилар.

5

Кўнглим!

Таъмаси бор одам яхшилик қилмас,
Дарди йўқ, моли кўп бахшилик қилмас.
Муҳаббат оромдан кечмоқ демакдир,
Оромни истаган ошиқлик қилмас.

6

Кўнглим!

Ўзга дилни тиглаб, шод бўлганлар бор.
Ўз туғишганига ёт бўлганлар бор.
Умр бўйи голибликка интилиб,
Охир-оқибат мот бўлганлар бор.

7

Кўнглим!

Гоҳида ўрмонга чиққим келади,
Олишиб, арслонни йиққим келади.
Кейин сўхбатлашиб у билан узоқ,
Маггурлик сирини уққим келади.

8

Кўнглим!

Яхшилик, меҳрдан ўсдинг тоғ каби,
Ёмонлик, қаҳрдан чўкдинг чоғ каби.
Шунданми, гоҳ ярим, гоҳо бутунсан,
Ҳар ўн беш кунда ўзгарган моҳ каби.

9

Кўнглим!

Бировнинг кўнглини олмоқ осонмас,
Юрагига шодлик солмоқ осонмас.
Лекин жуда осон кўнглини қолдирмоқ,
Яхши инсон бўлиб қолмоқ осонмас.

10

Кўнглим!

Мен сени англадим, жуда нозиксан,
Энди очилаётган гулдан нозиксан.
Гоҳо зимистонсан, ёругсан гоҳо,
Одам бунёд бўлган гилдан нозиксан.

11

Кўнглим!

Бўрини ов этиши осон иш эмас,
Болани овутиши осон иш эмас.
Ялқовнинг наздида, агарда билсанг,
Чойни ҳам совутиши осон иш эмас.

13

Кўнглим!

Шоир шеър ёзмайди шухрат, пул учун
Ёки олқиш учун ёки гул учун.
«Ватан гўзал бўлсин,
гўзал бўлсин қалб!» —
Шоир шеър ёзади фақат шул учун.

14

Кўнглим!

Бу дунёнинг жумбоқ, саволлари кўп,
Завқли чоғлари кўп, малоллари кўп.
Ҳар битта одамни десак бир орол,
Кашф этилмаган ороллари кўп.

15

Кўнглим!

Йигитга қирқ хунар озлик қилади,
Чиниққанга қиш ҳам ёзлик қилади.
Қуйлагиси келган одамга ҳатто,
Шовуллаган дарё созлик қилади.

16

Кўнглим!

Сенда ҳам доғлар бор худди ой каби,

Жарлик бор, тоғлар бор,
оддий жой каби.
Ҳеч тиним билмайсан бу кўксим аро,
Эртаю кеч оққан қадим сой каби.

17

Кўнглим!
Роҳатда бўлсин деб қийнарлар жонни,
Бегона қиларлар қалбдан виждонни.
Олислаб борарлар инсонийликдан,
Унутиб қўярлар инсоф, имонни.

18

Кўнглим!
Бавзан ўзимга ҳам етмайди кучим,
Ожизликдан ёнар вужудим, ичим.
Ўзини енголган чинакам марддир,
Шундай инсон бўлиш муқаддас бурчим.

19

Кўнглим!
Бу тил деганлари жуда ғалати,
У инсон зийнати, инсон илати.
Уни ақли билан бошқармаса ким,
Бошига минг турли кулфат келади.

20

Кўнглим!
Аёл бор — ўликка ҳаёт баҳи этар,
Аёл бор — умрга бахтни нақш этар.
Аёл бор — тавба деб ёқа ушлайсан,
Битмас яра каби жонни қақишатар.

21

Кўнглим!
Лаҳзани қадрла— кунинг шод ўтгай,
Кунларни қадрла— умринг шод ўтгай.
Демакким, қадрига етсанг умрнинг,
Сени унутмаслар — юртинг ёд этгай.

22

Кўнглим!
Ёритса тунни ой, кундузни қуёш,
Қалбимни ёритар муҳаббат-оташи.

Шу оташ туфайли тирикдирман мен,
Ҳаёт синовига берарман бардош.

23

Кўнглим!
«У ёмон», «Бу ёмон» демасман сира,
Ахир инсон бўлмас беайб, бокира.
Дўстлар даврасида юрмоқ яхшидир,
Ола қарга бўлиб юргандан кўра.

24

Кўнглим!
Содиқ дўстни қандай топмоқ керакдир,
Одамларга қандай ёқмоқ керакдир?
Ушбу саволларга жавобим битта:
Одамга одамдай боқмоқ керакдир.

25

Кўнглим!
Агар дўстим мени ўйламай қўйса,
Хабар олмай қўйса, йўқламай қўйса,
Шунда ҳам уни йўқлашим керак,
Чинакам дўст бўлсам, чин инсон бўлсам.

26

Кўнглим!
Кўзинга тик қараб ёлгон сўзларлар,
Шундай қилиб алдамоқни кўзларлар.
Ёлгон умри қисқа — билмаслар наҳот,
Оқибатда афсус чекиб, бўзларлар.

САРАТОН ВА КҶЧА

Қаёққа қочишин билмайди кўча,
Автоларга миниб келар кетгиси.
Ёлғиз ишонгани — киргунча кеча,
Ортидан барибир қуёш етгуси.

Вужуди қизийди тинмай кўчанинг,
Ёниб кетишидан чўчиб яшайди.
Ёмғир ҳам ёғмайди тўйиб ичгани,
Саратонда кўча чўққа ўхшайди.

АЙТГИЛ, ГҶЗАЛ

Кўшиқ

Келтиролмай овораман таърифингни,
Тополмадим қиёсингни, зарифингни,
Билолмадим ҳатто исму шарифингни,
Кимлигингни айтақолгин, айтгил, гўзал.

Осмонлардан тушиганмисан, паримисан,
Фариштадай муҳаббатдан наримисан,
Ёлғизмисан ё ўзганинг ёримисан,
Кимлигингни айтақолгин, айтгил, гўзал.

Бир кўришда ақлу хулдан жудо этдинг,
Бағри бутун йигит эдим, адо этдинг,
Бир сўзинга зор айладинг, гадо этдинг,
Кимлигингни айтақолгин, айтгил, гўзал.

Чидолмайман, назаринга илмай ўтсанг,
Хурсандмисан, зор-зор йиғлаб,

кулмай ўтсам,

Наҳот сенинг кимлигингни

билмай ўтсам,

Кимлигингни айтақолгин, айтгил, гўзал.

ЎЗИНГ ҚЎШИГИМСАН

Кўшиқ

Эй, менинг дунёдан излаб топганим,
Эй, менинг дардида дилни ёққанним,
Эй, менинг ҳуснига тўймай боққанним,
Ўзинг гўзалимсан, қоши қаламим.

Эй, менинг сочини қирқта ўрарим,
Эй, менинг тушимда ҳар тун кўрарим,
Эй, менинг Тангридан ҳар кун сўрарим,
Ўзинг қувончимсан, ўзинг аламим.

Эй, менинг кўзлари чўлпон, сузугим,
Эй, менинг қўлимдан қўймас узугим,
Эй, менинг ҳаммадан ўзи тузугим,
Ўзинг ҳаётимсан, ёруғ оламим.

Эй, менинг интилган юксак осмоним,
Эй, менинг энг азиз, суюк инсоним,
Эй, менинг ягона, буюк армоним,
Ўзинг қўшигимсан, ўзинг ўланам.

Гуландом ТОҒАЕВА,
филология фанлар номзоди

Уйғоқликка даъваткор ИЖОД

Ҳаётда қанчалик қулайликлар кўпаймасин, электрон воситалар бизни қанчалик қуршаб олмасин, ижодкор сўзининг, қаламининг мавқеи асло пасайгани йўқ. Зеро, донишмандлар инсон қалбини “олами кубро”, яъни “олам ичидаги энг катта олам”, деб аташган. Ўзи жисман заиф бўлса-да, фикри-шуури осмондаги юлдузларга етадиган Инсон қалам билан янада шарафланди, обрў-эътибор, эъзоз топди.

Шоир аслида ким? У ўз халқининг маънавий-маърифий ганжинларини асраб-авайлаб, янада бойитувчи хазинабон, ўз даврининг нафасини, шуқуҳини кейинги даврларга элтувчи тарихчи ва чароғбон, ниҳоят, келажакка томон қадам ташлаётган Ватанининг олдинги сафларида кетаётган руҳбондир. Шоир ўз Тилининг лугат бойлигини, салоҳиятини оширувчи, адабий-эстетик ҳодисаларни бирлаштириб, инсоният шу пайтгача эришган тафаккур мақомининг симметрияларини кашф қила оладиган, башариятни уйғотувчи Комил Инсондир.

Ҳар бир шоир ўз навбатида, қайси даражада бўлмасин, шунга интилиб келган. Ўзбек адабиёти тарихига назар солсак ҳам, ана шу тамойилнинг белгиларини кўрамиз. Тўғри, адабиёт ишига кўп даврларда синфийлик нуқтаи назаридан ёндашилди, адабий анъана ва методлар, адабий ютуқлар партиявий жиҳатдан баҳоланди. Лекин ўзбек адабиётида яратилган ҳақиқий асарлар ўз ҳаётчанлигини йўқотмади. Чунки зоҳиран синфийлик характериға эгадек туюлган бу асарларнинг ўз руҳи, ички мазмунида умуминсонийлик концепцияси, жаҳон халқларини бахтли, фаровон ва аҳил кўриш гоялари мужассам эди.

Буни жадид даври адабиёти вакиллари ижодини ўрганганимизда ҳам кузатишимиз мумкин. Фитрат, Ҳамза, Авлоний, Ибрат, Тавалло, Сидқий, Чўлпон кабилар ижоди ҳақида сўзлаганда адабиёт ўз даврининг бадиий инъикоси, бу ижодкорлар эса ўзи яшаб турган воқеликнинг онгли, ҳушёр аъзоси бўлганлигининг гувоҳи бўламиз. Ҳа, ҳақиқий ижодкор чор-атрофдаги воқеа-ҳодисаларға шунчаки гувоҳ эмас, балки уларни баҳолай олувчи тарозубон, мисоли олтинни мисдан ажрата олувчи заргар каби ҳақиқатни ёлғондан ажрата олувчи нозик кузатувчидир.

Жумладан, ўзбек жадид маърифатпарварларининг забардаст вакили Ҳамза Ҳакимзода Ниезий ҳаёти ҳам катта ташвишларға йўғрилган бўлса-да, ўзбек миллий адабиётида чуқур из қолдиришға эришди. Аввало, шоир жадид адабиёти ўз олдиға қўйган улкан вазифаларни чин дилдан ҳис этди ва элни маърифат, кенг дунёвий илмға чақирди, истибодға қарши маърифат билан курашиш зарурлигини англаб, ўз асарларида интеллектуал руҳни намоён этди.

Мустақиллик йиллариға келиб, Ҳамза ижоди ва ҳаётиға объектив ёндашилган мақолалар, тадқиқотлар матбуотда эълон қилинди. Улар сирасиға таниқли олимлар Наим Каримовнинг “Ҳамзани ким ўлдирган?”, “Ҳамза ва мухторият”, О.Шарафиддиновнинг “Истибод қурбони”, Б.Қосимовнинг «Янги тафаккур: изланишлар, машаққатлар», Л.Қаюмовнинг «Биз билмаган Ҳамза» ва тадқиқотчи Абдумалик Ёқубнинг «Тикансиз гул: жадидчилик ва Ҳамза» каби мақолаларни киритишимиз мумкин.

Мустақиллик йиллариғача шоир ижодига бир томонлама, субъектив ёндашув мавжуд бўлган. Шоир ижодини баҳолашда социалистик реализм методига асосланилган. Ҳатто шоирнинг диний-дунёвий қарашлариға ҳам “атеистик” ёрлиқ ёпиштирилган.

Аммо Ҳамза ижодининг руҳиятиға, ички мазмуниға чуқур назар ташласак, бундай тафсилға ҳожат қолмайди.

*Ё илоҳо, сангадур ҳамду сано,
Қодиро, ҳайо тавоно зулаъло.
Ҳам қадимсан, ҳам азал, лоязал,
Ворлигиниға йўқ сани ҳеч интиҳо.
Ворлигиниға ул шаҳодат верғуси,
Ой ила хуришду ҳам арзу само.
Бир сифотини қулху оллоху аҳад,
Йўқ шерини, яккасан, ё раббано.*

Шоирнинг “Тўла асарлар тўплами” дан ўрин олган ушбу газали муножот руҳида ёзилган бўлиб, Яратганнинг бирлигию, улуғлиги ва сифатлариға эътибор қаратади. Шу билан бирға ожиз ва шикаста

қалбнинг дил изҳорларини қаламга олади. Ҳам азал, ҳам боқий бўлган, аввал ва охирида мавжуд бўлган Раббининг сифатларини бир-бир айтар экан, ҳатто ою қуёш ҳам Сенинг борлигинга гувоҳдир, деб шукрона келтиради.

У диндорларни танқид қилар экан, динга эмас, мутаассиб, бидъатчи уламоларга қарши чиқади, диний аҳкомларни ўз фойдасига талқин қилувчи, фуқаро ғамидан ўз роҳатини устун қўювчиларни танқид тиғи остига олади. Олим Т.Зуфаров ҳамда тадқиқотчи Ш.Амоновлар олиб бораётган тадқиқотларда кўрсатилишича, шоирнинг турғунлик йиллари чоп этилган “Мукаммал асарлар тўплами” да ҳам, “Тўла асарлар тўплами” да ҳам уни асл манбаларга солиштириганда қатор матний тафовутлар борлиги кўзга ташланади. Олим Т.Зуфаров таъкидича, бу тафовутлар уч хил шаклда намоён бўлади: қисқартиришлар (яъни, шоир шеърларидаги мисра ва сатрлар асосида равишда тушириб қолдирилган), ўзгартиришлар (шоир қўллаган “битсун”, “қисун” каби сўзлар “битсин”, “қисин” тарзида ўзлартирилиб, замонавийлаштирилган) ва маънавий ўзгачаликлар (маъносига эътибор берилмай ўзгартирилган сўзлар). Тадқиқотчи Ш.Амонов тўғри айтганидек, бу матний тафовутлар ўша пайтдаги ҳукмрон мафкура таъсирида юзага келган.

Шоирнинг 1988 йилда чоп этилган “Тўла асарлар тўплами” 2-жилдида эълон қилинган “Эски Турон” деб номланувчи халқ ашуласининг поэтик интонацион хусусиятлари асосида ёзилган “Дармон истариз” деб номланувчи ашула матнида ҳам ўзгаришлар мавжуд :

*Эй мусулмонлар, қачон биз дарда дармон истариз,
Бу қоронғу кечамизга моҳи тобон истариз,
Биз ватан авлодина илм ила урфон истариз,
Ёдгори қолгудек ислома унвон истариз,
Эй мусулмонлар, келинлар хатми Қуръон истариз.
Миллата шавкат, тараққий, шаъну даврон истариз.*

Ш.Амонов таъкидлашича, ушбу ашула нақоратидаги “хатми Қуръон истариз” сўзлари асл матнда “ҳукми Қуръон истариз” экан. “Хатми Қуръон” - бу Қуръонни хатм қилиш, қироат билан ўқиш демақдир. “Ҳукми Қуръон истариз” деганда маъно юки янада ортиб, шоир мусулмонларни Қуръон ҳукмлари, аҳкомлари асосида яшашга қаҳираётгани англашилади.

Яна бир ўринда шоирнинг “Дардига дармон истамас” шеърисида:

*«Жамшид» у «Зарқум», «Баёз» аҳли салоҳни илгида,
Ё ақоид, ё ҳадис, тасвири Қуръон истамас,
Ухлама, кўп ўзбек эли, асри тараққий вақтида, —*

дейилади. Асл матнда “тасвири Қуръон “эмас, балки “тафсири Қуръон истамас” бўлар экан. Бунда ҳам мисра мазмуни бир сўзни алмаштириш билан катта ўзгаришларга учраган.

Миллат учун жон куйдириш, уни ижтимоий онгли бўлишини чин дилдан исташ, жаҳолат ва бидъатларга қарши маърифат билан курашишга чорлаш Ҳамза ижодиётининг асл меҳвари эди. 1915 йилдаёқ «Миллий ашулалар учун миллий шеърлар мажмуаси»нинг биринчи бўлими тузилиб, Қўқонда тошбосмада чоп этилиши ундаги асарлар миллий ўзига хосликни намоён этиши, илм ва тарбиявий нуқтаи назаридан катта аҳамият касб этиши бежиз эмас эди. Биргина “Йиғла, Туркистон” номли шеър катта фалсафий-маърифий мазмунни ифода қилади:

*Йиғла, йиғла, Туркистон, йиғла, Туркистон,
Рухсиз танлар тебрансун, йиғла, Туркистон,
Турғил дарддан, жисмингни соғла, Туркистон,
Дониш ўтига бағринг доғла, Туркистон,
Белга ҳиммат камарин боғла, Туркистон,
Маърифатга етмоқни чоғла, Туркистон.*

Ҳамза ижодининг лейтмотивини миллатга ўз оғир ҳолини англаиш, уни кенг дунёга янгича, юксак маърифий назар билан қарашга ундаш туйғуси ташкил қилади. Шу боис ҳам бу йўлда барчамиз, уламолардан тортиб боёнларгача, оддий фуқародан то амалдоргача бирлашиб миллат учун жон куйдиришга бел боғлайлик, дея мурожаат қилади. Бунини “Яшил гул” тўпламига кирган шеърлардан ҳам билиш мумкин:

*Ҳақ йўлида жон берсак, бўлсак миллат қурбони,
Дин хизматида кирсак, бўлсак миллат қурбони.
Келинлар, диндошлар, бир иттифоқ этайлик,
Мактаб очуб, илм ўқуб, шояд олға кетайлик.*

Шоир “илмсизлик”ни бир жароҳат деб билади, уни зўраймасдан олдини олишликка ундайди:

*Зўраймасдан жароҳат, даво қилинг, даволат,
То етмасдан фалокат, бўлсак миллат қурбони.*

Миллат дардини теран томирлар билан ҳис қилиш шоирлик рутбасига ўта катта масъулият бағишлайди. Асрдан асрга қадам ташлаш чоғида Туркистон бошига келган кулфатлар, мустамлакачилик келтирган балолар ва бунга яраша миллат ибрат оладиган, улар эргашадиган уламоларнинг бефарқлиги, бойларнинг ҳам ўз миллати ривожи учун қадам ташламаслиги, натижада ёш-яланглар тарбиясидаги ноқисликлар, билимсизликнинг авж олиши, бунинг оқибатида ижтимоий ҳуқуқсизлик келиб чиқиши, бутун жаҳон тараққиёти юз бериб турган пайтдаги даврларда ўлкадаги бу бошбошдоқликлар хушёр қалбли шоирнинг энг катта дарду аламига айланган эди. Бу қайғу бутун жадид маърифатпарварлари учун ҳам умуминсоний қайғуга айланди. Ва шу даврда яратилган ҳар бир шеър, насрий ёхуд драматик асарлар ўзида ташиётган асл маънолар жавҳари ана шундан иборат эди.

Гулчехра АЛИЕВА

Сенинг исминг

НЕЧУН?

Учмоқ нечун, йўқ бўлса қанот,
Оёқсизсан, юрмассан бешак.
Гар юрак йўқ, қайдан ҳиссиёт,
Сатрсиз шеър кимга ҳам керак?

Кўролмасанг, қарамоқ нечун,
Йиқилгандан турмоқлик нега?
Кўнглинг ғамга тўлганда бутун
Уйқунгга ким чиқади эга?

Истак йўқми, эшитмагин, бас,
Севги йўқми, куйламаёқ қўй.
Олислардан келаётган сас —
Орзуларинг қувончига тўй.

* * *

Сен билан бирга бўлсам, олам гўзалдир бунча,
Билмам, не учун фақат сен туфайли мен хаста.

Кўзларинг мафтун этиб, оздиради ақлимдан,
Майин овозинг эса жой олгандир қалбимдан.

Сенинг ҳар битта сўзинг мени эркалаб, суяр,
Юрагим фақат сени, фақат сени деб урар.

* * *

Зулмат. Ҳамма ухлар, мен ухламайман,
Гўёки заминда йўқ менинг жисмим.
Ахир сенсиз, айтгил, қандай яшайман,
Лабларимда сенинг, бир сенинг исминг.

Кўнглимда адоқсиз ғалаён ҳар вақт,
Сенингсиз шундайин кечар ҳаётим.
Ахир бутун умрим сен учун фақат,
Фақат сени дея ўтар ҳар оним.

ИШОНМА

Энди унга ишонма,
Умид ҳам қилма, тамом.
Энди унга ачинма,
Кечирма ҳам, вассалом.

Шубҳаларга берилма,
Қатъий қарор қабул қил.
Иккиланма, чўчима,
Изтироб чекса ҳам дил.

Агар мабодо борсанг,
Кутмаяпти у сени.
Адашма, хато қилма,
Такрорламагин мени...

Дунё буткул бошқача,
Ҳали англаб етасан.
Балки бир куни келиб
Раҳмат айтиб кетасан.

* * *

Қалбсиз одам бўлмас, дерлар,
Бу ё чиндир, ё ёлгон.
Аммо менга учраб қолди
Қалбсиз одам ногаҳон.

Кўзларида ифода йўқ,
Юзида ҳам бир туйғу.
Балки ҳеч ким акс этмас
Унга тутсангиз кўзгу.

* * *

Ишққа тўла кўзларингни кўрганам замон
Мен ишона бошлайман эртақларга
Ва бирданига сен билан учиб кетгим келади
Ғайирлик ва ҳасад йўқ жойларга.
У ерда ҳамиша осмонда офтоб,
Ҳамда икков тушимизда кўп кўрган
Бизнинг кичкина кўприкчамиз бўлади фақат...

* * *

Менга ўхшаиш телба жон бу дунёда йўқ балким,
Сени севаман лекин, сендан қочаман мудом.
Ахир нима қилайин, юракка ўтмас ҳукмим,
Қандоқ қилайин, қалбим сира истамас ором.

Худди тушдаги каби мен кезаман саросар,
Туйғуларимни, айтгил, қандай этайин баён.
Бир кунда юз бор сен-ла рўбарў келсак агар,
Журъатим етмас ҳатто сенга боқмоққа бир он...

Насиба АБДУЛЛАЕВА

ҚОПЛОН

Ҳикоя

Қоплон зотдор кўпкак. Сувонқул чўпон уни бултур Чорибойдан бир кўзига алмаштириб олиб эди. Ўзиям уни қўлга киритгунича икки йил ўтди-ёв. Чорибойнинг ити зотдор бўлгани учун харидори кўп. Ҳар йили режалаштиргандай учтагина болалайди. Зотдор ит ўзи кўп болаламайди, дейди Чорибой мақтаниб. Лекин итмисан ит-да, чўпон овулда унга стадигани йўқ. Бирам ақлли жонивор, овқат берса баъзи итлардай бирдан ташланмайди, қорни оч бўлсаям эгасининг кетишини кутиб, кейин ейди. Қозон-товоқнинг бошига ўралашмайди. Ит жониворда ҳам фаросат бўлар экан. Сувонқул буни ўз кўзи билан кўрган.

Сувонқул чўпоннинг икки ити бор. Зийрак сарғиш жунли, кесилган қулоқларидан қолган қисмигина оқ. Номига муносиб, тиқ этган товушдан сергак тортади. Сурувдаги ҳар бир кўй-кўзини танийди. Сувонқулнинг ўзиям бунга ҳайрон қолган. Бир куни сувлашга борганда кўйлари Хуррамбойнинг сурувига кўшилиб қолди. Сувонқул ажратолмай сарсон бўлди. Зийрак ҳуравергач, тинчитай деб борса, кўйлари бир тўда бўлиб турибди. Шундан сўнг у Зийракка янаям ишониб қолди. Суруви бошқасига кўшилса осонгина ажратиб олади. Тўрткўз эса ўсиқ жунлари тим қора, оёқлари узун, ҳайбатли ит. Аммо қариб қолган,

сурувнинг кетидан юришга ярамайпти, шунинг учун уни ўтовда қолдириб кетадиган бўлди.

Яхши ит чўпоннинг энг яқин кўмакчиси. Зотдор итни излаб ҳатто Туркменистон, Қозоғистонгача бориб келган чўпонлар бор. Бундай олганда Сувонқулнинг омади чопди. Қоплонга ўхшаган зотдор ит яқин ўртада йўқ.

Сувонқул Қоплонни итларининг олдига олиб келди.

—Ҳадемай сурувга бирга чиқасилар, қани танишинлар-чи.

Зийрак эгасини гапини тушунгандай сакраб туриб Қоплонни ҳидлай бошлади. Қоплон хурпайиб ҳимояга ростланганини кўриб, Сувонқул кулди:

— Зотдор-да, кўрқмайди, бошқаси бўлганда писиб қоларди.

Тўрткўз эса эринибгина бошини бир кўтариб кўйди.

Кучукваччани кўриб, айниқса Барчиной роса қувонди. Қизи энди иккини тўлдириб учга чиққан, лўппи юзлари қип-қизил, отасининг эркатойи. Қоплонни ўзига тортар, ит эса тихирлик қилиб, орқага тисланар эди. Уларни кузатиб туриб, кўйинг, энажон, жаҳли чиқиб тишлаб олмасин дея, қизини кўтариб ўтовга кирди Сувонқул. Барчинойга

момосининг исми қўйилгани учун “энажон” деб чақаришади. Сувонқулнинг қизига меҳри бошқача. Қиз бола бошқача бўлар экан ўзи. Ҳалитдан бирам отасига меҳрибон, келиши билан дўмбоқ қўлчалари билан маҳкам ачомлайди. Отаси ўтириши билан дарҳол ўзидан катта лўла болишни судраб орқасига қўяди. Қизининг қилиқларидан қувониб, эна қизим, доно қизим деб суяди.

— Худойберди, Қоплонни ичкарига олиб кир, яна бегона итлар гажиб кетмасин, — тайинлади хотинига Сувонқул.

— Энди ит билан бир уйда ётарканмиз-да — норози бўлди хотини.

— Ҳали қараб тур, шундай зўр ит бўлади.

— Қора совлиқни кўзиси ўнганмаяпти-ку. Худойберди, нима қиламиз, — деди эрига Майсара.

— Эртага Азаматга айтаман, сўйиб беради.

Ўғли Азамат 5-синфда ўқийди, қишлоқда бобоси билан яшайди. Ҳозир ёзги каникул бўлгани учун у ҳам отасига ёрдам бериб юрибди.

Янги туғилган кўзиларни сурувга эргашадиган бўлгунча бир-икки кун олиб қолишади. Қора совлиқнинг кўзиси нимкалароқ чиқди, уч кун бўлди ҳамки, яхши юролмапти. Барчинойга овунчоқ эди. Дамба-дам кўтариб энасининг олдига олиб келар, кун узоқ шу билан овора эди. Қоплон келганидан буён эсламай қолди.

Майсара болалигидан азонлаб туришга ўрганган. Унинг отаси ҳам чўпон. Энаси ҳар тонг вақтли уйғониб, ҳамма ишни саранжом-сарипта қилар, Майсара ҳам энасига қўшилиб азонлаб туриб орқасидан юрар эди. Мана энди ўзи ҳам уч боланинг онаси. Энаси каби меҳнаткаш, ишлаб чарчамайди, чўпоннинг хотини бўлиш осон эмаслигини яхши билади. Қўй-эчкиларни соғиб, нонушта тайёрлайди, эрига тушлик учун ҳарбий хизматдан олиб келган флягасига қайноқ сув тўлдиради, уч-тўрт бўлак яхна гўшт, бир-икки дона пиёз, битта нонни олиб хуржунига солади. Пиёз тўграб, икки бўлак гўштни товоққа солиб устидан қайноқ сув қуйса чўпон шўрва тайёр бўлади. Эри тушликда шундай қилади.

Майсара эрини жўнатгач кўзининг гўштини яхшилаб тузлаб, эрталабки шамолда қуритиш учун ипга тизиб осди. Теварак- атрофни эри юлгундан ясаб берган супурги билан супуриб-сидирди. Ишларини саранжомлаб ўтовга кирса Қоплон Барчининг пинжига тикилиб ухлаб ётибди.

— Ўлақолгин, жой қурдимми сенга?

— Кучукваччани кўтариб олудиям, қизи уйғониб қолди.

Эна, деб қўлига тармашди. Тонг отди, энди Қоплон ташқарида ухлайди.

Барчиной шоша-пиша энасига эргашди.

— Опло, Опло, ма.

Майсара қизи Қоплон дея олмай итни «Опло» деб чақираётганини эшитиб кулиб юборди.

— Энажон, бет-қўлингни юв, чойингни ичиб ол, кейин Опло билан уйнайсан.

Азамат аллақачон уйғониб, қўраларни тозалаб бўлган, ёғочдан нимадир йўниб ўтирар эди. Синглисини кўриб ёнига келди.

— Эна, қара, сенга нима ясадим.

Унинг қўлида ёғочдан ясалган қўғирчоқни кўриб Барчиной хурсанд бўлиб кетди.

— Опло, мана, — дея худди бир нимани тушунадигандек итга кўрсата бошлади.

Унинг қилигидан Азамат кулди:

— Эна, бунингизни қаранг, итга қўғирчоқни кўрсатяпти.

Энаси кулиб-кулиб иккаласини ҳам ўтовга олиб кирди.

Ана-мана дегунча кеч тушиб мол келадиган пайт бўлди. Узоқдан чанг-тўзон кўтарилиб, сурув кўринди. Кўзиси кўрада қолган совлиқлар маъраганча югуриб келар, уларга кўрадаги кўзилар жўр бўлар, бирпасда ур-тўполон бошланди. Азамат отасига қўй-эчкиларни кўрага қамашга ёрдамлашди. Барчин отасини кўриб югурди.

— Энажон, мени соғиндингизми? Қоплон билан ўйнадингизми?

Сувонқул қизини даст кўтариб ўтовга яқинлашди.

Майсара эрига пешвоз чиқди.

— Шаршарага бориб келамиз, энам билан.

Уларга Қоплон ҳам эргашди. Ўтовдан юз метр чамаси нарироқда кичик шаршара бор. Тоғдан келадиган муздек сув тепаликдаги кўм-кўк ўтлар устидан оқиб шаршара ҳосил қилган, келиб сойга қуйилади. Сувонқул доим шу ерда ювинади. Ювингунича Барчиной сойнинг тиниқ сувида кўриниб турган оқ, қизгиш, кўкимтир тошларни терар, Қоплон эса ирғишлаб аллақандай ҳашаротларни қувар эди.

Улар ўтовга кирганида Майсара дастурхон ёзар эди. Бирпасдан сўнг икки товоқда мошкичири, қатиқ олиб келди.

— Азамат, итнинг қулогига қоракуя суртяпсанми, газак олиб юрмасин.

— Ҳа ота, тузалай деб қолди.

— Бирон ойдан кейин молнинг кетидан чиқади, унгача овулни яхшилаб таниб олсин.

Ҳаш-паш дегунча Қоплон ҳам молга чиқадиган бўлиб қолди. Ўсиқ кулранг жунли, кесилган қулоқларининг таги қора, йирик панжали, оёқлари узун ҳайбатли итга айланди. Биринчи куни ҳар томонга югуравериш отарни роса ҳуркитди. Зийракнинг жаҳли чиқиб ҳура кетди. Аммо аста-секин теварак-атроф билан танишиб, кўникиб қолди. Сурув ҳам унга кўникиди.

Барчин Қоплонга ўрганиб қолган эди, бир-икки кун зерикиб хархаша қилди. Тўрткўзнинг олдига бориб, турғизмоқчи бўлди, қари ит эринчоқлик билан туриб ўтовдан нарироқ бориб ётди. Ундан бирор иш чиқмаслигини билгач акасининг ёнига борди. Азаматнинг ёғочдан турли ўйинчоқлар ясашга қўли келишиб қолган. У ясаган

ажабтовур ўйинчоқлар анчагина бўлиб қолди. Отаси ўғли учун атайлаб тоғдан ёввойи бодом, тугдона, ёнғоқнинг қалин шохларидан кесиб келади. Азамат бир неча кундан буён Барчинойга мунчоқ яшаш билан овора.

Майсаранинг энаси Шарбат момо кигиз босарди. Қизил, сариқ, гулоби, пистоқи, хайрича ранглар билан жун бўяганида Азамат ҳам қизиқиб ёнида юрар, бет-қўли, кийимлари рангга бўялиб кетарди. Момосининг турфа рангли жунлардан ажойиб суратли кигизлар яшашини кўриб ҳайрон қоларди. Кўз олдида қорли тоғлар, лолазорлар, ям-чишл ўтлоқ, ўтлаб юрган қўй-қўзилар пайдо бўларди. Майсара ҳам болалигидан энаси билан кўшилиб кигиз босар эди. Бу жуда мураккаб иш, ёлғиз қўл билан эплаш қийин. Унинг сепида ҳам энаси ўз қўли билан қилиб берган икки гулдор кигиз бор. Ҳозир энаси қариб қуввати кетди, кигизни келинлари босади.

Қоплон ҳайбатли, кўринишидан от ҳуркадиган ит бўлса-да, Барчинни кўриши билан эркаланиб кетади. Барчин ҳам худди кучукваччани ўйнатгандек ўйнатади. Кеч тушиши билан ўтовга кириб ухласин деб хархаша қилди.

Сувонқул «энажон, энди Қоплон катта бўлди, қўрқмай ташқарида ухлайверади», деб зўрга кўндиради.

— Ит ҳам меҳр қўйганни сезади, Худойберди, қара, Қоплон ҳайбатидан унча-мунча эркак қўрқадиган ит, болани олдига келиб кучукваччадек ўйнайди-я, — деди кулиб Сувонқул. — Сурувни ҳам бемалол ўзи эплайдиган бўлди, овулдаги итларнинг орасида энг йириги шу.

Бир кун отари тошлоқ дўнгликда ўтлаётган эди. Икки қўчқор қўйиқиб совлиқ таллашиб суриша кетди. Жойидан силжиган йирикроқ тош қўчқорларни ажратишга уринаётган Қоплоннинг панжасини эзиб юборди. Кечкурун Сувонқул уни отига ортиб келди. Барчиной ҳамаша унга ўйноқлаб югурадиган Қоплонни жим ётганини кўриб ҳайрон бўлди, сўнг ёнига ўтирди. «Энажон, Қоплон касал, ярасига дори қўямиз, тузалгач, яна сиз билан ўйнайди, ҳозир эса унга тегманг», деб тушунтирди отаси. То ухлагунича Барчиной икки-уч бор Қоплоннинг олдига келиб, гоҳ нон, гоҳ суяк берар, жажжи қўлчалари билан унинг хумдай калласини силар эди.

Тонг отди. Одатдагидан салқинроқ, этни жунжиктирадиган шамол эсиб турарди. Сувонқул

билан Азамат отарни ҳайдаши билан Қоплон уч оёқлаб унга эргашди.

— Ёт, Қоплон. Бир-икки кун уйда қолсин. Майсара, хабардор бўлиб тур, ярасига дори сурт, — дея тайинлади хотинига.

Қоплон чўлоқланиб ортига қайтди. Уйқудан турган Барчиной итни кўриб югуриб борди. Қоплоннинг уйда қолганидан хурсанд бўлиб чапак чалар, Қоплон эса ётган жойида думини ликиллатар эди.

Майсара икки сатилни кўтариб шаршарага жўнади. Барчиной энасининг орқасидан эргашди. Уларга уч оёқлаганича Қоплон ҳам эргашди. Барчиной одатдагидай сув тагидан рангли тошларни терар, Қоплон унинг ёнида чўнқайиб ўтирар эди. Қизининг овуниб ўтирганини кўриб, бир пас ўйнасин, кейин олиб кетаман, дея хаёлидан ўтказди Майсара. Ўчоққа ўт ёқиб, сув исигунича бироз тикишга тутинди...

Майсара ўтов синчларининг қисирлашидан ҳушёр тортди. Ташқарига чиққанида шамол олиб келган ёмғир бирпасда жалага айланган, шаршара лойқа сувдан ўзгача гувранар эди. Сойга кўзи тушдию юраги орқасига тортиб кетди. Сой тўлиб оқар, сел олиб келган лойқа сувда дарахт шох-шаббалари орасида Барчинойнинг қизил қўйлаги гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмай кетар, унинг ортидан Қоплоннинг боши кўринар эди. Майсара жон ҳолатда югурди. У етиб келганда Қоплон Барчиннинг қўйлагидан тишлаб қирғоққа чиқарай деб қолган эди. Майсара бор кучи билан Барчинни тортиб олди. Шу пайт лойқа тўлқин бир тўлганиб Қоплонни қирғоқдан суриб кетди. Майсара Барчинойнинг оғзи-бурнини лойқадан тозалади, Барчиной бир қаттиқ йўталдию йиғлаб юборди.

— Энажоним, тирикмисан, жоним қизим, Худога шукур!

Майсара қувончдан йиғлар, кўз ёшлари лойқа босган юзидан из қолдириб тушар эди. «Қўрқма, энажоним, қўрқма, ҳозир уйга кетамиз».

— Опло, Опло, — ўзига келиб қолган Барчин бошини кўтариб итини чақира бошлади.

Майсара ўгирилиб сойга қаради. Қоплон кўринмас, осмон таги ёришиб узокдан қорли тоғлар кўриниб турар эди.

— Қоплон тоққа кетди, энажон, хув анови қорли тоққа кетди. Сен катта қиз бўлсанг келади. Албатта келади, қизим.

Майсара кўз ёшларини артиб, қизини маҳкам бағрига босди.

Икромжон АСЛИЙ

Умид узма, ошиқ кўнгиш

ЭРКА ҚИЗ

Ўзи битта ёш жонимни
Қийнайверар бу эрка қиз.
Ташлаб қўйиб ташвишларга,
Синайверар бу эрка қиз.

Яқинига йўлатса ҳам,
Сир бермас, ўзига маҳкам,
Жафолар лойига танам —
Ййлайверар бу эрка қиз.

Синоқлари сероб бирам,
Камдир эътибору карам,
Мен оҳ уриб турганда ҳам,
Қувнайверар бу эрка қиз.

Йўлдан чиқиб айтсам бир гап,
Деди: қайдам, кўрай ўйлаб,

Баҳона-важларни қалаб,
Ўйлайверар бу эрка қиз.

Исмин шеърга ўраб юреум,
Васлига йўл сўраб юреум,
Кўз ўнгимда ҳусни ҳар зум —
Бўйлайверар бу эрка қиз.

Чиқмадинг-ку кеча десам,
Ҳа энди, дер зебо санам,
Ёлғонини рост дея ҳам,
Сўйлаверар бу эрка қиз.

Умид узма, ошиқ кўнгиш,
Ўз аҳдига содиқ кўнгиш,
Эртага ҳам мисли сингил —
Сийлайверар бу эрка қиз!

СҮЙМАСАМ КЕРАК

Васлу висолига жон тиктирганим,
Ним табассум қилиб энтиктирганим,
Кутишлар машқига кўнктирганим,
Ҳар гал ваъдасини кечиктирганим,
Ҳеч кимни сенчалик сўймасам керак,
Кўйида кул бўлиб қуймасам керак.*

Излаб изларингни елдек еларман,
Чорласанг қошинга учиб келарман,
Омад гулдастасин қучиб келарман,
Шодлик шаробини ичиб келарман,
Ҳеч кимни сенчалик сўймасам керак,
Кўйида кул бўлиб қуймасам керак.

Онаси мен учун туққан танҳо қиз,
Зулфи зар, исми гул, ҳусни зебо қиз,
Жисми нур, сўзи дур, меҳри дарё қиз,
Лек пича бепарво, серистигно қиз,
Ҳеч кимни сенчалик сўймасам керак,
Кўйида кул бўлиб қуймасам керак.

Ёруғ дунёдаги юпанчим, бахтим,
Сенгадир бир умр вафою аҳдим,
Қалбимда сен эккан меҳр дарахтим,
Сен сабаб мустаҳкам, қуламас тахтим,
Ҳеч кимни сенчалик сўймасам керак,
Кўйида қул бўлиб қуймасам керак.

Гул қўшиб исмингни икки ёғига,
Ёзурман, дафтарим ҳар вароғига,
Учрасам-да сендан яхишироғига,
Асло бўйлатмайман дилим боғига,
Ҳеч кимни сенчалик сўймасам керак,
Кўйида кул бўлиб қуймасам керак.

Борса совчиларим қайтармагил, ёр,
Гапимиз бир бўлсин, бўлмасин инкор,
Икромжоннинг фақат сенда кўнгли бор,
Тақдирим тўхфаси, ишқинг ифтихор,
Ҳеч кимни сенчалик сўймасам керак,
Кўйида кул бўлиб севмасам керак!

*Кўшиқдан

ЎРТАМИЗДА ДОВОНЛАР

Мен Андижон, сиз Шоида, ўртамизда довлар,
Қачон тугар, билмадим, жон ўртаган ҳижронлар.

Масофалар барибир қилмоқдадир ўз ишин,
Айрилиқ жон-жонимдан ўтди аллақачонлар.

Файзу қут бирга-бирга эргашиб кетдимикан,
Уюлиб қолди изҳор, бамисоли хирмонлар.

Қуёшга қараб сизнинг сувратингиз кўрарман,
Буни англамас ишққа учрамаган инсонлар.

Ёнимдаги бегона одамлар қалби бошқа,
Минг пора қилди ночор юрагимни ҳижронлар.

Саботимни ситамлар синдирди майда-майда,
Бўлмагандир Мажнун ҳам менча чаими гирёнлар.

Аросатда Икромжон, очмас кўнглин ҳеч кимга,
Фақатгина дафтарга сўздан тизар маржонлар...

Умида СУВОНОВА

МАСАЛЛАР

БУЛУТ

У осмонда эркин сузарди. Эркин ва озод. Аммо ҳақиқатда ҳам шундаймикан? Балки қитмир шамол ҳам уни гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа суриб, ўйнатиб юргандир? Балки унинг ўша «озодлиги» аслида тобелик, мутеликдир. Ўзининг чиройлилигидан, енгил ва юмшоқлигидан мағрурланган жисмининг қандайдир шамол қўлида ўйинчоқ эканлигини ўйлаб, бир муддат сукут қилди. Сўнг негадир хўрсинди.

Аламдан кўкси йиртилиб, кўзларидан ёшлар куйилди. Бора-бора йўқолиб, йўқ бўлиб кетди...

Чиройли ва енгилтабиат нарсаларнинг умри қисқа ва бемаъни бўлиши ҳақида гапириб юришади.

ТЕРАК ВА ОЛМА

Боғда терак ва олма ёнма-ён ўсарди. Теракнинг бўйи баланд, шохлари узун ва силлиқ, олма шохи эса тарвақайлаб кетган, танаси ҳам эгри-бугри эди. Терак ўз юксаклигидан мағрурланар, кўкка интилгани - интилган, олма эса ерга эгилганича хомуш ва вазмин эди.

— Нега хомушсан? — сўрарди терак. — Мендан ўрнак ол. Кўкка интил. Яша, даврингни сур.

— Иложим йўқ. Меваларим бор. Ҳадеб қимирлайверсам улар тўкилиб кетиши мумкин.

— Ўзингни қийнаб нима қиласан? Уларни деб бир умр азоб чекиб яшамоқчимисан?

— Ҳа. Келажакни ўйлашнинг ўзи ҳаёт. Фақат худбинларгина буни тушунишга ожиздир.

Тез орада терак қирқилди. Ёғоч сифатидами, ўтин сифатидами, буни билиш қийин. Лекин олма ҳар йили парвариш қилинади. Унинг шохларида ажойиб мевалари бор.

КАПАЛАК

У гоҳ у гулга, гоҳ бу гулга учиб-қўнар, чиройли қанотларини завқ билан силкитар, ўз гўзаллигига ўзи мафтун бўларди. Гулларнинг бари унга маҳлиё бўлишар, «менга қўн, менга қўн» деяётгандек қучоқ очишар, уни бир-биридан қизганишар эди. Буни билган сайин унинг димоғи чоғ бўлар, ўзига янада кўпроқ бино қўяр эди.

Кўёш қаттиқ қиздириб, ҳавода учаётган капалакнинг қанотларини куйдира бошлади. Гўзал

қанотларидан айрилган капалак ўтлоққа беҳуш йиқилди. Унинг бу ҳолига барча гуллар кулиб қўйишди. Улар энди бошқа капалакка термулиб боқишар эди.

БУРГУТ ВА ҚУЗҒУН

Бир - бирига ўхшаб кетадиган икки қуш—бургут ва қузғун бир қоя устида гўшт чўқилаб турибди.

— Иккимиз бир наслга мансубмиз, — деди қузғун. — Иккимиз ҳам гўштхўрмиз.

— Тўғри, — деди бургут, — бироқ фарқимиз бор.

— Қандай фарқ? — сўради қузғун.

— Мен ўлжамни ўз кучим билан қўлга киритаман. Ўлжамни ҳалоллаб ейман.

— Мен-чи?! — газабланди қузғун.

— Сен эса ўлжамнинг қолган-қутганини ейсан. Мендан ортганини.

ШАХМАТ ДОНААРИ

Жанг охирлаб қолди. Маррага — галаба жойига етай деб қолган, аммо чарчаган, ҳолдан тойган, қуролсиз оқ пиёдага рақиб томоннинг фарзини бепарво қараб қўйди-да, оқ шохни мазах қилиб мот этиш учун у томонга йўл олди.

Охирги кучини тўплаб оқ пиёда маррага етди. Бирдан мўъжиза рўй бериб у фарзинга айланди. Бир ҳаракат қилиб қора шохни мот қилди. Қора фарзин унга таслим бўлди.

Рақибга беписанд бўлганлар қора фарзин каби мағлубдир.

ҲАККА

У ялтир-юлтур нарсаларни яхши кўрар эди. Гоҳ топиб олар, гоҳ ўғирлар, нима қилиб бўлса ҳам ялтироқ буюмлар, турли тақинчоқлар, зеб-зийнатларни тўплаб борар эди.

Бир кун у ерда ётган айлана шаклидаги заррин, чиройли буюмининг тешигига бошини суқди. Буюм қимматбаҳо металлдан ясалган бўлиб, анча оғир эди. Ҳакка уни бошига кийиб, кўкка учмоқчи бўлди. Бироқ кучи етмай ерга йиқилди. Тўсатдан пайдо бўлган овчи уни осонгина тутиб олди. Уни ўлдириб, бошидаги буюмни олди-да, ҳакканинг жасадини узоққа иргитди.

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,

«Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati

Jamoatchilik kengashi raisi:

Abdulla ORIPOV

Jamoatchilik kengashi:

Gulruh A'ZAMOVA

Saidvafo BOBOYEV

Abulqosim MAMARASULOV

Ahmad OTABOYEV

Minhojiddin MIRZO

Shuhrat SIROJIDDINOV

Shunqor XUDOYBERDIEV

Ahmad USMONOV

Bosh muharrir:

Sobir O'NAR

Bosh muharrir o'rinbosari:

Luqmon BO'RIXON

Mas'ul kotib:

Akbarali MAMASOLIYEV

Tahrir hay'ati:

Bobur ALIMOV

Odil YOQUBOV

Abduqayum YO'LDOSHEV

Abdusaid KO'CHIMOV

Sirojiddin SAYYID

Rustam MUSURMON

O'rozboy ABDURAHMONOV

G'affor HOTAMOV

Yoshlarning adabiy-ijtimoiy jurnali. 1982 yildan
chiqa boshlagan.

© "Yoshlik" № 6 (229) 2009 y.

Ushbu son "Yoshlik" jurnali tahririyatining
kompyuter markazida sahifalandi.

Sahifalovchi: Saodat RUSTAMOVA

MUNDARIJA

MUHARRIR MINBARI

Qutlug' qadamlar 1

NAZM

Aziz SAID. Turg'unlik bolalari 2

O'tkir RAHMAT. Hayot shunday - o'tadi kuyday 28

Turob NIYOZ. O'zing quvonchimsan, o'zing alamim! 38

Ikromjon ASLIY. Umid uzma oshiq ko'ngil 46

NASR

Normurod NORQOBILOV. Tog'dagi yolg'iz odam. Qissa 6

Orif HOJI. Qishloqdagi shivir-shivirlar. Hikoyalar 32

Nasiba ABDULLAYEVA. Qoplon. Hikoya 43

SIYMO

Ne'matjon POLVONOV. Jaloliddin Manguberdi 30

BIRINCHI UCHRASHUV

Shohida CHORSHAMBI qizi. Shukronalik tilimdadir 27

Sarvinoz MAMARAHIMOVA. Charaqlagan oftobim 31

Gulchehra ALIYEVA. Sening isming 42

JAJI TADQIQOT

Gulandom TOG'AYEVA. Uyg'oqlikka da'vatkor ijod 40

YELPUG'UCH

Umida SUVONOVA. Masallar 47

MUQOVALARIMIZDA

1. Yangi yil gashti
2. «Yangi avlod — 2009» ko'rik-tanlovi.
3. Yozuvchi va publisist Farmon TOSHEV.
4. OAT «AGROBANK» — ishonchli hamkor.

Manzirimiz: Toshkent. sh. G'. Mavlonov ko'chasi, 1-«a» uy. **E-mail:** yoshlik-xatlar@rambler.ru

Telefon: +99897 104-30-84, +99897 485-01-93. Bosishga 11. 12. 2009 yilda ruxsat berildi.

Qog'oz formati 60x84 1/8. Nashriyat hisob tobog'i 6,0. Indeks 822 ISSN 0207-9137. Jurnal 2007 yil 4 mayda
Matbuot va Axborot agentligi tomonidan 0253 raqami bilan ro'yxatga olingan. Jurnaldan ko'chirib bosilganda
«Yoshlik»dan olindi» deb izohlanishi shart. «Media-nashr» mas'uliyati cheklangan jamiyati bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma № 55 **Manzil:** Toshkent shahri, G'ani Mavlonov ko'chasi, 1-«a» uy.